

Vammaisen henkilön oikeus kohtuullisiin mukautuksiin
perusopetuksessa, toisen asteen koulutuksessa ja
korkeakoulutuksessa

OTM-tutkielma

Ida Hakanen

Helsingin yliopisto

Oikeustieteellinen tiedekunta

Valtiosääntöoikeus

Ohjaaja: Tuomas Ojanen

Toukokuu 2020

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Oikeustieteellinen tiedekunta		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Oikeustieteen maisteri	
Tekijä – Författare – Author Ida Hakanen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Vammaisen henkilön oikeus kohtuullisiin mukautuksiin perusopetuksessa, toisen asteen koulutuksessa ja korkeakoulutuksessa			
Oppiaine/Opintosuunta – Läroämne/Studieinriktning – Subject/Study track Valtiosääntöoikeus			
Työn laji – Arbetets art – Level OTM-tutkielma	Aika – Datum – Month and year Toukokuu 2020	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 64 + XII	
<p>Tiivistelmä – Referat – Abstract</p> <p>Tutkielmassa tutkitaan, millaisiin kohtuullisiin mukautuksiin vammaisella henkilöllä on oikeus oppivelvollisuuden piiriin kuuluvassa maksuttomassa perusopetuksessa, toisen asteen koulutuksessa ja korkeakoulutuksessa. Tutkielman tuloksia voi hyödyntää myös muunlaisessa koulutuksessa. Tutkielma on lainopillinen.</p> <p>Tutkielmassa tarkastellaan yhdenvertaisuutta ja syrjimättömyyttä sekä oikeutta koulutukseen. Vammaisilla henkilöillä on yhdenvertaisesti muiden kanssa oikeus koulutukseen. Yhdenvertaisuudessa ja syrjimättömyydessä on kysymys ihmisarvosta, ja ne ovat perustavanlaatuisimpia perus- ja ihmisoikeuksia. Myös oikeus koulutukseen on perustavanlaatuinen perus- ja ihmisoikeus. Sen toteutuminen vaikuttaa useiden muiden oikeuksien toteutumiseen, ja sillä on yksilön ylittävä, yhteiskunnallinen vaikutus.</p> <p>Suomi on ratifioinut yleissopimuksen vammaisten henkilöiden oikeuksista vuonna 2016. Yleissopimus perustuu vammaisuuden ihmisoikeusmallille, jonka mukaan vammaisuus on seurausta sellaisesta vuorovaikutuksesta vammaisten henkilöiden ja asenteista ja ympäristöstä johtuvien esteiden välillä, joka estää näiden henkilöiden täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisen yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. Ihmisoikeusmalli tunnustaa vammaisuuden yhteiskunnan luomaksi rakenteeksi ja vain yhdeksi osaksi henkilön identiteettiä. Ihmisoikeusmalli ohjaa yhteiskuntaa purkamaan asettamia esteitä.</p> <p>Sopimus tunnustaa oikeuden inklusiiviseen koulutukseen. Tällä tarkoitetaan sitä, että vammaisuus ei voi olla perusteena sulkea vammaisia henkilöitä yleisen koulutusjärjestelmän ulkopuolelle. Vammaisilla henkilöillä on oikeus päästä yhdenvertaisesti muiden kanssa tavallisiin kouluihin, joissa on inklusiivista ja laadukasta koulutusta. Inklusiivisessa koulutuksessa yleisen koulutusjärjestelmän tulee vastata erilaisten oppijoiden tarpeisiin sen sijaan, että vammaisten henkilöiden tulisi mukautua yleiseen koulutusjärjestelmään.</p> <p>Sopimuksen mukaan vammaisille henkilöille on tehtävä kohtuulliset mukautukset yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja syrjinnän poistamiseksi. Yhdenvertaisuuslaki asettaa viranomaiselle, koulutuksen järjestäjälle, työnantajalle sekä tavaroiden tai palvelujen tarjoajalle velvollisuuden tehdä kohtuulliset mukautukset. Oikeus inklusiiviseen koulutukseen edellyttää, että vammaisia henkilöitä varten tehdään heidän yksilöllisten tarpeidensa mukaiset kohtuulliset mukautukset. Kohtuullisilla mukautuksilla tarkoitetaan tarvittaessa yksittäistapauksessa toteutettavia tarpeellisia ja asianmukaisia muutoksia ja järjestelyjä, joilla ei aiheuteta suhteetonta tai kohtuutonta rasitetta ja joilla varmistetaan vammaisten henkilöiden mahdollisuus nauttia tai käyttää kaikkia ihmisoikeuksia ja perusvapauksia yhdenvertaisesti muiden kanssa. Kohtuullisten mukautusten epäminen on syrjintää.</p> <p>Mukautusten kohtuullisuutta arvioidaan vammaisen henkilön näkökulmasta. Mukautus on kohtuullinen, jos se saavuttaa tavoitteensa ja vastaa yksilöllisesti vammaisen henkilön tarpeisiin. Toisaalta mukautukset eivät saa aiheuttaa suhteetonta tai kohtuutonta rasitetta niiden tekemiseen potentiaalisesti velvoitetulle toimijalle. Mukautukset ja niiden kohtuullisuus määrittävät tapauskohtaisesti. Kohtuullisten mukautusten tekemiseen potentiaalisesti velvoitetun toimijan tulee käydä vuoropuhelua vammaisen henkilön kanssa ratkaisujen löytämiseksi. Kohtuullisilla mukautuksilla tavoitellaan tosiasiallista yhdenvertaisuutta.</p> <p>Vammaisten henkilöiden moninaisuus ja kohtuullisten mukautusten tapauskohtaisuus tarkoittavat, että mukautukset voivat olla monenlaisia. Eri oppilaat saattavat tarvita erilaisia mukautuksia, vaikka kyse olisi samasta vammasta. Koulutuksen järjestäjän tulee käydä keskustelua vammaisen oppilaan ja tilanteesta riippuen vammaisen oppilaan huoltajien kanssa. Kohtuulliset mukautukset koulutuksessa voivat liittyä esimerkiksi koulumatkoihin, oppitunnin sijainnin vaihtamiseen, lisäajan antamiseen oppilaalle ja monisteiden tarjoamiseen vaihtoehtoisessa muodossa.</p> <p>Tutkielmassa pohditaan myös mahdollisia ongelmakohtia kohtuullisten mukautusten toteuttamisessa. Koska mukautukset ovat tapauskohtaisia, toimijoille voi olla epäselvää, mikä heidän velvollisuutensa sisältö milloinkin on. Toimijan tulisi pystyä arvioimaan mukautusten kohtuullisuutta sekä itsensä että vammaisen henkilön kannalta. Olennaista on, käyvätkö vammaisen henkilö ja toimija käytännössä keskenään aitoa vuoropuhelua. Oikeuden toteutumisen kannalta tietoisuuden lisääminen kohtuullisista mukautuksista on tärkeää.</p>			

Avainsanat – Nyckelord – Keywords
Vammaisten henkilöiden oikeudet, kohtuulliset mukautukset, oikeus koulutukseen, inklusiivinen koulutus, yhdenvertaisuus, syrjintä
Ohjaaja tai ohjaajat – Handledare – Supervisor or supervisors
Tuomas Ojanen
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited
E-thesis
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information

Sisällys

Lähteet	IV
Lyhenteet	XII
1. Aluksi	1
1.1. Tutkielman aihe ja aiheen rajausta	1
1.2. Metodi, keskeiset lähteet ja rakenne	3
1.3. Määritelmiä	5
1.3.1. Vammaisen henkilö	5
1.3.2. Kaikille sopiva suunnittelu, esteettömyys ja saavutettavuus ja kohtuulliset mukautukset	8
1.3.3. Inklusiivinen koulutus	10
1.3.4. Lapsi ja lapsen etu	11
1.3.5. Koulutuksen järjestäjä ja yhdenvertaisuus ja tasa-arvo.....	12
2. Vammaisen henkilön yhdenvertaisuus koulutuksessa.....	14
2.1. Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltä.....	14
2.2. Yhdenvertaisuuden ja syrjinnän muotoja.....	22
2.2.1. Katsaus yhdenvertaisuuden ja syrjinnän muotoihin.....	22
2.2.2. Kohtuullisten mukautusten epääminen syrjinnän muotona	26
2.3. Erilainen kohtelu ilman syrjintää	27
3. Vammaisen henkilön oikeus koulutukseen yhdenvertaisesti muiden kanssa.....	30
3.1. Oikeus koulutukseen kansainvälisellä ja eurooppalaisella tasolla.....	30
3.1.1. Oikeus koulutukseen	30
3.1.2. Oikeus inklusiiviseen koulutukseen	36
3.2. Oikeus perusopetukseen, toisen asteen koulutukseen ja korkeakoulutukseen kansallisella tasolla	41
3.2.1. Oikeus oppivelvollisuuden piiriin kuuluvaan maksuttomaan perusopetukseen	41
3.2.2. Oikeus toisen asteen koulutukseen ja korkeakoulutukseen.....	46
4. Vammaisen henkilön oikeus kohtuullisiin mukautuksiin koulutuksessa	49
4.1. Oikeus kohtuullisiin mukautuksiin	49
4.2. Oikeus kohtuullisiin mukautuksiin perusopetuksessa, toisen asteen koulutuksessa ja korkeakoulutuksessa	55
5. Lopuksi	62

Lähteet

Kansainvälinen ja eurooppalainen virallisaineisto

Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General comment No. 3, The nature of States parties' obligations (art. 2, para. 1, of the Covenant) (1990).

Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General comment No. 5, Persons with disabilities (1994).

Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment 11 (1999), Plans of action for primary education (article 14 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), E/C.12/1999/4.

Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 13 (Twenty-first session, 1999), The right to education (article 13 of the Covenant), E/C.12/1999/10.

Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General comment No. 20, Non-discrimination in economic, social and cultural rights (art. 2, para. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), E/C.12/GC/20 (2009).

Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General comment No. 22 (2016) on the right to sexual and reproductive health (article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), E/C.12/GC/22.

Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General recommendation No. 36 (2017) on the right of girls and women to education, CEDAW/C/GC/36.

Committee on the Rights of the Child, General Comment no. 1 (2001), Article 29 (1): The Aims of Education, CRC/GC/2001/1.

Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 5 (2003), General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child (arts. 4, 42 and 44, para. 6), CRC/GC/2003/5.

Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 9 (2006), The rights of children with disabilities, CRC/C/GC/9.

Committee on the Rights of the Child, General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1), CRC/C/GC/14.

Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of Australia, adopted by the Committee at its tenth session (2-13 September 2013), CRPD/C/AUS/CO/1.

Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of Belgium, CRPD/C/BEL/CO/1 (2014).

Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of the Czech Republic, CRPD/C/CZE/CO/1 (2015).

Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General comment No. 2 (2014), Article 9: Accessibility, CRPD/C/GC/2.

Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General comment No. 3 (2016) on women and girls with disabilities, CRPD/C/GC/3.

Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General comment No. 4 (2016) on the right to inclusive education, CRPD/C/GC/4.

Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General comment No. 5 (2017) on living independently and being included in the community, CRPD/C/GC/5.

Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General comment No. 6 (2018) on equality and non-discrimination, CRPD/C/GC/6.

Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General comment No. 7 (2018) on the participation of persons with disabilities, including children with disabilities, through their representative organizations, in the implementation and monitoring of the Convention, CRPD/C/GC/7.

Euroopan yhteisöjen komissio: Ehdotus: neuvoston direktiivi uskonnosta tai vakaumuksesta, vammaisuudesta, iästä tai sukupuolisesta suuntautumisesta riippumattoman yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta, KOM(2008) 426 lopullinen.

General Assembly resolution 217 A 10 December 1948. Universal Declaration of Human Rights.

General Assembly resolution 3447 (XXX) of 9 December 1975. Declaration on the Rights of Disabled Persons.

Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights: Thematic study on the right of persons with disabilities to education (2013) A/HRC/25/29.

Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights: Thematic study on the right of persons with disabilities to live independently and be included in the community (2014) A/HRC/28/37.

Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights: Awareness-raising under article 8 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities (2019) A/HRC/43/27.

Resolution adopted by the General Assembly 20 December 1993. Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities. A/RES/48/96.

Resolution adopted by the General Assembly on 23 September 2013. Outcome document of the high-level meeting of the General Assembly on the realization of the Millennium Development Goals and other internationally agreed development goals for persons with disabilities: the way forward, a disability-inclusive development agenda towards 2015 and beyond. A/RES/68/3.

Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. A/RES/70/1.

The Salamanca Statement and Framework for action on special needs education. World conference on special needs education: access and quality. Salamanca, Spain, 7-10 June 1994. UNESCO, Ministry of Education and Science Spain. ED.94/WS/18.

Towards a Common Language for Functioning, Disability and Health: ICF The International Classification of Functioning, Disability and Health. World Health Organization Geneva 2002. WHO/EIP/GPE/CAS/01.3.

UNESCO: Overcoming Exclusion through Inclusive Approaches in Education. A challenge and a vision. Conceptual paper 2003 ED.2003/WS/63.

UNESCO: Policy guidelines on inclusion in education 2009 ED.2009/WS/31.

Kotimainen virallisaineisto

Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta 309/1993 vp.

Hallituksen esitys eduskunnalle koulutusta koskevaksi lainsäädännöksi 86/1997 vp.

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi perusopetuslain muuttamisesta 109/2009 vp.

Hallituksen esitys eduskunnalle yhdenvertaisuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi 19/2014 vp.

Hallituksen esitys eduskunnalle vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan hyväksymisestä sekä laeiksi yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain muuttamisesta 284/2014 vp.

Hallituksen esitys eduskunnalle lukiolaiksi sekä laeiksi ylioppilastutkinnon järjestämisestä annetun lain ja opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain muuttamisesta 41/2018 vp.

Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi yliopistolain ja ammattikorkeakoululain muuttamisesta 152/2018 vp.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 6/1988 vp.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 2/1990 vp.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 60/2010 vp. Hallituksen esitys laeiksi ammatillisesta koulutuksesta annetun lain, ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain, ammattikorkeakoululain, yliopistolain sekä rikosrekisterilain 6 §:n muuttamisesta.

Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta 25/1994 vp.

Sivistysvaliokunnan mietintö 4/2010 vp. Hallituksen esitys laiksi perusopetuslain muuttamisesta.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014.

Muutokset ja lisäykset vuoden 2014 opetussuunnitelman perusteisiin.

Lukion opetussuunnitelman perusteet 2015 sekä muutokset ja lisäykset.

Lukion opetussuunnitelman perusteet 2019.

Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019. Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31. Helsinki 2019.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANEn lausunto lukion opetussuunnitelman perusteiden luonnoksesta 11.4.2019.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANEn lausunto perusopetuksen oppilaan oppimisen ja osaamisen arvioinnin täsmentämisestä 10.12.2019.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan lausunto 103/2016.

Kirjallisuus

Arnardóttir, Oddný Mjöll: The Right to Inclusive Education for Children with Disabilities – Innovations in the CRPD. Teoksessa Eide, Asbjørn – Möller, Jakob Th. – Ziemele, Ineta (edited by): Making Peoples Heard: Essays on Human Rights in Honour of Gudmundur Alfredsson. Leiden – Boston 2011.

De Beco, Gauthier: The right to inclusive education according to article 24 of the UN convention on the rights of persons with disabilities: background, requirements and (remaining) questions. Netherlands Quarterly of Human Rights, Vol. 32, Issue 3 (September 2014), pp. 263-287.

De Beco, Gauthier: The right to inclusive education: why is there so much opposition to its implementation? International Journal of Law in Context 2018, 14(3) pp. 396–415.

De Beco, Gauthier: Comprehensive Legal Analysis of Article 24 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Teoksessa De Beco, Gauthier – Quinlivan, Shivaun – Lord, Janet E. (edited by): The Right to Inclusive Education in International Human Rights Law. Cambridge University Press 2019.

Fredman, Sandra: Discrimination Law. Second edition. Oxford University Press 2011.

Hakalehto-Wainio, Suvianna: Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa. Defensor Legis N:o 4/2011 s. 510-525.

Hakalehto-Wainio, Suvianna: Oppilaan oikeudet opetustoimessa. Hämeenlinna 2012.

Hakalehto, Suvianna: Johdatus lapsen oikeuksiin koulussa. Teoksessa Hakalehto, Suvianna (toim.): Lapsen oikeudet koulussa. Kauppakamari 2015.

Helander, Merike: Perusopetuksen maksuttomuus ja oppilaiden yhdenvertaisuus. Teoksessa Hakalehto, Suvianna (toim.): Lapsen oikeudet koulussa. Kauppakamari 2015.

Hirvonen, Ari: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisu 17. Helsinki 2011.

Honkala, Satu – Lempinen, Miko – Nousiainen, Katriina – Onwen-Huma, Hanna – Salo, Aija – Vacker, Riikka: Mukana! Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyö toisella asteella. OPH Oppaat ja käsikirjat 2019:4a.

Jones, Melinda: Inclusion, Social Inclusion and Participation. Teoksessa Rioux, Marcia H. – Bassar, Lee Ann – Jones, Melinda (edited by): Critical perspectives on human rights and disability law. Leiden – Boston 2011.

Karapuu, Heikki: Perusoikeuksien käsite ja luokittelu. Teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeudet. Päivitettävä verkkokirja. Tekstiä päivitetty 23.2.2011. Alma Talent Fokus.

Kayess, Rosemary: Drafting Article 24 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Teoksessa De Beco, Gauthier – Quinlivan, Shivaun – Lord, Janet E. (edited

by): The Right to Inclusive Education in International Human Rights Law. Cambridge University Press 2019.

Kortteinen, Juhani – Ojanen, Tuomas: YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sen vaikutus yhdenvertaisuuslain soveltamiseen. Teoksessa Anttila, Outi – Ojanen, Tuomas (toim.): Yhdenvertaisuuslaki kommentein. Helsinki 2019.

Lavapuro, Juha: Yhdenvertaisuuslain säännökset. 2 §. Soveltamisala. Teoksessa Anttila, Outi – Ojanen, Tuomas (toim.): Yhdenvertaisuuslaki kommentein. Helsinki 2019.

Mégret, Frédéric: The Disabilities Convention: Human Rights of Persons with Disabilities or Disability Rights? Human Rights Quarterly, Vol. 30, Issue 2 (2008), pp. 494-516.

Nieminen, Liisa: Lasten perus- ja ihmisoikeussuojan ajankohtaisia ongelmia. Lakimies 4/2004 s. 591–621.

Nieminen, Liisa: Vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet yleiseen ihmisoikeuskehykseen sijoitettuna. Lakimies 6/2005 s. 898–924.

Nieminen, Liisa: Positiivinen erityiskohtelu: tehokas keino kohti tosiasiallista yhdenvertaisuutta vai tyhjiä sanoja vain? Lakimies 5/2019 s. 580–607.

Ojanen, Tuomas: Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kielto perus- ja ihmisoikeuksina. Teoksessa Anttila, Outi – Ojanen, Tuomas (toim.): Yhdenvertaisuuslaki kommentein. Helsinki 2019.

Ojanen – Scheinin: Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja Suomen perusoikeusjärjestelmä. Teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeudet. Päivitettävä verkkokirja. Teksti päivitetty 13.1.2010. Alma Talent Fokus.

Ojanen – Scheinin: Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kielto (PL 6 §). Teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeudet. Päivitettävä verkkokirja. Teksti päivitetty 13.1.2010. Alma Talent Fokus.

Quinlivan, Shivaun: Reasonable Accommodation: An Integral Part of the Right to Education for Persons with Disabilities. Teoksessa De Beco, Gauthier – Quinlivan, Shivaun – Lord, Janet E. (edited by): The Right to Inclusive Education in International Human Rights Law. Cambridge University Press 2019.

Rioux, Marcia H. – Riddle, Christopher A.: Values in Disability Policy and Law: Equality. Teoksessa Rioux, Marcia H. – Basser, Lee Ann – Jones, Melinda (edited by): Critical perspectives on human rights and disability law. Leiden – Boston 2011.

Shakespeare, Tom: Disability rights and wrongs. Routledge 2006.

Soledad Cisternas Reyes, María: Inclusive Education: Perspectives from the UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Teoksessa De Beco, Gauthier – Quinlivan, Shivaun – Lord, Janet E. (edited by): The Right to Inclusive Education in International Human Rights Law. Cambridge University Press 2019.

Tuori, Kaarlo: Sivistykselliset oikeudet (PL 16 ja 123 §). Teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeudet. Päivitettävä verkkokirja. Teksti päivitetty 1.8.2009. Alma Talent Fokus.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANE: Kysely oikeuksien toteutumisesta vammaisten henkilöiden arjessa. Raportti keskeisistä kyselytuloksista. Tutkimus vuodelta 2017.

World report on disability. World Health Organization – the World Bank. 2011.

Yhdenvertaisuusvaltuutetun vuosikertomus 2018.

Kansainvälinen ja eurooppalainen oikeuskäytäntö

Committee on the Rights of Persons with Disabilities, H.M., 19.4.2012, CRPD/C/7/D/3/2011.

Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Marie-Louise Jüngelin, 2.10.2014, CRPD/C/12/D/5/2011.

Committee on the Rights of Persons with Disabilities, S.C., 2.10.2014, CRPD/C/12/D/10/2013.

Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Gemma Beasley, 1.4.2016, CRPD/C/15/D/11/2013.

Committee on the Rights of Persons with Disabilities, O.O.J, 18.8.2017, CRPD/C/18/D/28/2015.

Committee on the Rights of Persons with Disabilities, J.H., 31.8.2018, CRPD/C/20/D/35/2016.

Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Y, 31.8.2018, CRPD/C/20/D/23/2014.

Committee on the Rights of Persons with Disabilities, V.F.C., 2.4.2019, CRPD/C/21/D/34/2015.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Case “relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium” v. Belgia, 23.7.1968, hakemusnumerot 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 ja 2126/64.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Kjeldsen, Busk Madsen ja Pedersen v. Tanska, 7.12.1976, hakemusnumerot 5095/71, 5920/72 ja 5926/72.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Nachova ja muut v. Bulgaria, 6.7.2005, hakemusnumerot 43577/98 ja 43579/98, suuri jaosto.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Leyla Şahin v. Turkki, 10.11.2005, hakemusnumero 44774/98, suuri jaosto.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Timishev v. Venäjä, 13.12.2005, hakemusnumerot 55762/00 ja 55974/00.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Glor v. Sveitsi, 30.4.2009, hakemusnumero 13444/04.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Schwizgebel v. Sveitsi [otteita], 10.6.2010, hakemusnumero 25762/07.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Catan ja muut v. Moldovan tasavalta ja Venäjä, 19.10.2012, hakemusnumerot 43370/04, 18454/06 ja 8252/05, suuri jaosto.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Semikhvostov v. Venäjä, 6.2.2014, hakemusnumero 2689/12.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Velyo Vele v. Bulgaria, 27.5.2014, hakemusnumero 16032/07.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Çam v. Turkki, 23.2.2016, hakemusnumero 51500/08.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Guberina v. Kroatia, 22.3.2016, hakemusnumero 23682/13.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, British Gurkha Welfare Society ja muut v. Yhdistynyt kuningaskunta, 15.9.2016, hakemusnumero 44818/11.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugali, 25.7.2017, hakemusnumero 17484/15.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Enver Şahin v. Turkki, 30.1.2018, hakemusnumero 23065/12.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Deaconu v. Romania, 29.1.2019, hakemusnumero 66299/12.

Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea, International Association Autism-Europe v. Ranska, 4.11.2003, valitusnumero 13/2002.

Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea, Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) v. Bulgaria, 3.6.2008, valitusnumero 41/2007.

Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea, European Action of the Disabled (AEH) v. Ranska, 11.9.2013, valitusnumero 81/2012.

Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea, Mental Disability advocacy Center (MDAC) v. Belgia, 16.10.2017, valitusnumero 109/2014.

Euroopan unionin tuomioistuin, C-303/06, Coleman, ECLI:EU:C:2008:415.

Euroopan unionin tuomioistuin, C-335/11 ja C-337/11, HK Danmark, ECLI:EU:C:2013:222.

Euroopan unionin tuomioistuin, C-363/12, Z., ECLI:EU:C:2014:159.

Euroopan unionin tuomioistuin, C-354/13, FOA, ECLI:EU:C:2014:2463.

Euroopan unionin tuomioistuin, C-395/15, Daouidi, ECLI:EU:C:2016:917.

Kotimainen oikeuskäytäntö

Korkein hallinto-oikeus KHO:2018:3.

Korkein hallinto-oikeus KHO:2019:7.

Helsingin hallinto-oikeus 1.12.2005 05/1124/2.

Helsingin hallinto-oikeus 20.12.2019 19/0928/2.

Pohjois-Suomen hallinto-oikeus 30.11.2018 18/0643/3.

Turun hallinto-oikeus 16.2.2017 17/0067/2.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies 15.2.2013 Dnro 577/4/11.

Eduskunnan oikeusasiamies 17.12.2014 Dnro 5695/4/13.

Eduskunnan oikeusasiamies 21.12.2015 Dnro 1995/4/14.

Eduskunnan oikeusasiamies 30.12.2015 Dnro 4716/4/14.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen sijainen 27.7.2016 Dnro 233/4/16.

Eduskunnan oikeusasiamies 12.12.2017 EOAK/339/2017.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies 9.11.2018 EOAK/3287/2017.

Eduskunnan oikeusasiamies 23.11.2018 EOAK/6270/2017.

Eduskunnan oikeusasiamies 18.10.2019 EOAK/2719/2018.

Valtioneuvoston oikeuskansleri 28.11.2014 Dnro OKV/14/1/2014.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta 47/2015 31.3.2016.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta 102/2016 20.4.2017.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta 314/2017 18.6.2018.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta 323/2017 23.10.2018.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta 509/2018 18.4.2019.

Lyhenteet

AKKL	ammattikorkeakoululaki
CRPD	yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista
CRPD-komitea	vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EU	Euroopan unioni
EU-TI	Euroopan unionin tuomioistuin
ILO	Kansainvälinen työjärjestö
KHO	korkein hallinto-oikeus
KP-sopimus	kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus
LAK	laki ammatillisesta koulutuksesta
LL	lukiolaki
LOS	yleissopimus lapsen oikeuksista
LOS-komitea	lapsen oikeuksien komitea
PL	perustuslaki
POL	perusopetuslaki
RL	rikoslaki
SEUT	Sopimus Euroopan unionin toiminnasta
TSS-komitea	taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitea
TSS-oikeudet	taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet
TSS-sopimus	taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus
UNESCO	Yhdistyneiden kansakuntien kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö
vammaispalvelulaki	laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista
VANE	vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta
WHO	Maailman terveysjärjestö
YK	Yhdistyneet kansakunnat
YOL	yliopistolaki
YVL	yhdenvertaisuuslaki

1. Aluksi

1.1. Tutkielman aihe ja aiheen raja

“Maailman kaikilla lapsilla ja nuorilla, yksilöllisine vahvuuksineen ja heikkouksineen, toiveineen ja odotuksineen, on oikeus koulutukseen. Meidän koulutusjärjestelmillämme ei ole oikeutta tietäntyyppisiin lapsiin. Siksi maan koulujärjestelmää tulee mukauttaa täyttämään kaikkien lasten tarpeet.”¹

Maailman väestöstä 15 % on arvioitu olevan vammaisia henkilöitä. Heistä 80 % on arvioitu asuvan kehitysmaissa.² Yhdenvertaisuusvaltuutetun vuosikertomuksen mukaan vammaisuus oli yleisin syrjintäperuste, jonka takia yhdenvertaisuusvaltuutettuun otettiin yhteyttä.³ Yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys kytkeytyvät ihmisarvoon. Ne ovat perustavanlaatuisimpia kansainvälisiä ihmisoikeuksia ja periaatteita, ja ne ovat kaikkien ihmisoikeussopimusten ytimessä.⁴ Inklusiivinen koulutus on perustavanlaatuinen ihmisoikeus.⁵

Jotta vammaisen henkilö voi saada koulutusta yhdenvertaisesti muiden kanssa, koulutuksen järjestäjällä on velvollisuus tehdä asianmukaiset ja kulloisessakin tilanteessa tarvittavat kohtuulliset mukautukset (yhdenvertaisuuslaki 1325/2014, myöhemmin YVL, 15.1 §). Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen (SopS 26-27/2016, myöhemmin CRPD) määritelmän mukaan kohtuullinen mukauttaminen tarkoittaa tarvittaessa yksittäistapauksessa toteutettavia tarpeellisia ja asianmukaisia muutoksia ja järjestelyjä, joilla ei aiheuteta suhteetonta tai kohtuutonta rasitetta ja joilla varmistetaan vammaisten henkilöiden mahdollisuus nauttia tai käyttää kaikkia ihmisoikeuksia ja perusvapauksia yhdenvertaisesti muiden kanssa (2 artikla).

Tutkielmani käsittelee vammaisen henkilön oikeutta kohtuullisiin mukautuksiin koulutuksessa, tarkemmin perusopetuksessa, toisen asteen koulutuksessa ja korkeakoulutuksessa. Tutkin, millaisiin kohtuullisiin mukautuksiin vammaisella henkilöllä on oikeus

---

¹ A/HRC/25/29 (2013) kohta 5, jossa viitataan Bengt Lindqvistiin 1994. Bengt Lindqvist oli sosiaalisen kehityksen toimikunnan erityisraportoiija, joka valvoi vammaisten henkilöiden mahdollisuuksien yhdenvertaistamista koskevien yleisohjeiden täytäntöönpanoa.

² A/RES/68/3 (2013) kohta 3.

³ Yhdenvertaisuusvaltuutetun vuosikertomus 2018 s. 6.

⁴ CRPD/C/GC/6 (2018) kohdat 4 ja 5.

⁵ CRPD/C/GC/4 (2016) kohta 10.

koulutuksessa. Tarkastelu on rajattu koskemaan oppivelvollisuuden piiriin kuuluvaa maksutonta perusopetusta, toisen asteen koulutusta eli lukiokoulutusta ja ammatillista koulutusta sekä korkeakoulutusta eli ammattikorkeakoulutusta ja yliopistokoulutusta. Rajausta perustuu kohtuullisista mukautuksista koulutuksessa löydettävissä olevaan aineistoon, mutta tutkielman tuloksia voi hyvin soveltaa myös muunlaiseen koulutukseen.

Tutkielma on rajattu koskemaan perusopetuksen osalta lapsia, koska oppivelvollisia ovat Suomessa vakinaisesti asuvat lapset (perusopetuslaki 628/1998, myöhemmin POL, 25.1 §). Peruskoulun pakollisuudesta johtuen koulun vastuu oppilaan oikeuksien toteuttamisessa korostuu.⁶ Perusopetusta tarkastellaankin tutkielmassa laajemmin kuin muita koulutuksen muotoja. Perusopetuslain 46 §:ssä tarkoitettu oppivelvollisuusiän ylittäneiden perusopetus ei kuulu tutkielman aihepiiriin. Tutkielmassa tarkastellaan jokaisen oikeutta maksuttomaan perusopetukseen (perustuslaki 731/1999, myöhemmin PL, 16.1 §), joten niitä tilanteita, joissa perusopetukseen voi liittyä maksuja, ei käsitellä. Lukiokoulutuksen osalta tarkastelu on rajattu koskemaan nuorille tarkoitettua oppimäärää, johon kuuluvat opinnot mitoitetaan päätoimista opiskelua varten (lukiolaki 714/2018, myöhemmin LL, 10.1 §). Näin ollen vammaisten henkilöiden oikeuksien lisäksi lapsen oikeuksilla on keskeinen merkitys tutkielman kannalta.

Tutkielma käsittelee kohtuullisia mukautuksia, joten vammaisen henkilön oikeuteen saada muuta tukea tai muita palveluita tai apuvälineitä koulutuksessa ei ole tarkoitus syventyä. Esteettömyyttä ja saavutettavuutta käsitellään siltä osin kuin kohtuullisten mukautusten tarkastelu sitä edellyttää. Tutkielmassa ei käsitellä vammaisen henkilön käytettävissä olevia oikeussuojakeinoja mahdollisessa syrjintätilanteessa.

Tutkielman aihe on rajattu oppilaisiin ja opiskelijoihin, mutta on hyvä huomata, että oppilaiden lisäksi koulun henkilökunnalla on oikeus kohtuullisiin mukautuksiin. Vammaisia henkilöitä varten tulee tehdä työpaikoilla kohtuulliset mukautukset (CRPD 27 (1)(i) artikla). CRPD edellyttää asianmukaisten toimien toteuttamista sellaisten opettajien, myös vammaisten opettajien, palkkaamiseksi, joilla on tarvittava viittomakielen ja/tai pistekirjoituksen taito (24 (4) artikla). Vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea (myöhemmin CRPD-komitea) on todennut, että vammaisille henkilöille tulee tehdä kohtuulliset mukautukset, jotta he

---

⁶ Hakalehto-Wainio 2012 s. 92.

voivat toimia opettajina. Vammaisten henkilöiden palkkaaminen opettajiksi on tärkeää muun muassa siksi, että heillä on ainutlaatuista osaamista ja siksi, että he toimivat roolimalleina.⁷

Tutkielman aiheen ajankohtaisuudesta voidaan todeta, että CRPD ja sen valinnainen pöytäkirja tulivat voimaan Suomessa 10.6.2016. Sopimuksen valinnaisella pöytäkirjalla tunnustetaan CRPD-komitean toimivalta tutkia valituksia, joissa väitetään sopimuspuolen rikkoen sopimuksen määräyksiä (CRPD:n valinnainen pöytäkirja 1 (1) artikla). Suomi allekirjoitti sopimuksen ja valinnaisen pöytäkirjan jo maaliskuussa 2007, mutta ratifioi ne vasta toukokuussa 2016. CRPD ja sen valinnainen pöytäkirja hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa 13.12.2006, ja ne astuivat kansainvälisesti voimaan 3.5.2008. Myös Euroopan unioni (myöhemmin EU) on ratifioinut sopimuksen.

YK:ssa on hyväksytty kestävän kehityksen agenda 2030, johon sisältyy 17 kestävän kehityksen tavoitetta. Tavoite numero neljä on taata inklusiivinen, tasa-arvoinen ja laadukas koulutus kaikille sekä edistää kaikkien elinikäisen oppimisen mahdollisuuksia. Lisäksi tavoite numero kymmenen on epäyhdenvertaisuuden vähentäminen.⁸ Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelmassa todetaan, että muun muassa vammaiset henkilöt jäävät koulutuksessa ja osaamisessa muista väestöryhmistä jälkeen. Hallitusohjelman tavoitteita koulutuksen osalta ovat esimerkiksi koulutus- ja osaamistason nouseminen kaikilla koulutusasteilla, oppimiseröjen kaventuminen, koulutuksellisen tasa-arvon lisääntyminen sekä se, että koulutus rakentaa yhteiskunnallista tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta.⁹

1.2. Metodi, keskeiset lähteet ja rakenne

Käytän tutkielmassa oikeusdogmaattista eli lainopillista metodologia. Lainoppi tutkii voimassa olevan oikeuden sisältöä käyttäen menetelminään tulkintaa, punnintaa ja systematisointia. Lainoppi tulkitsee ja systematisoi voimassa olevaa oikeutta ja esittää siitä tulkinta- ja punnintakannanottoja.¹⁰

Aiheen toistaiseksi vähäinen tutkimus rajoittaa käytettävissä olevaa lähdeaineistoa. Vammaisten henkilöiden oikeuksia on tutkittu Suomessa vasta vähän. Oikeutta inklusiiviseen

---

⁷ CRPD/C/GC/4 (2016) kohta 37.

⁸ A/RES/70/1 (2015), tavoitteet s. 14.

⁹ Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019 s. 163-170.

¹⁰ Hirvonen 2011 s. 21-24 ja s. 36-45.

koulutukseen on ylipäättään tutkittu toistaiseksi vähän.¹¹ Sama koskee kohtuullisia mukautuksia koulutuksessa. Keskeisiä lähteitä tutkielmalle ovat kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja niiden valvontaelinten tuottamat kannanotot. Kansainvälisen ihmisoikeussopimuksen valvontaelimen kannanotot ovat oikeudellisesti sitovia kannanottoja ihmisoikeussopimuksen sisällöstä.¹² Lähdeaineistona käytetään Euroopan unionissa tuotettua oikeutta, jonka osalta on muistettava, että EU on ratifioinut CRPD:n. Kotimainen perusoikeussäännöstö ja siihen liittyvä virallisaineisto ovat tutkielmalle olennaisia lähteitä. Kansainväliset ihmisoikeudet asettavat vähimmäistason kansallisille perusoikeuksille.¹³ Perus- ja ihmisoikeuksien suojajärjestelmät täydentävät toisiaan.¹⁴

Tutkielman keskeisiä lähteitä ovat yhdenvertaisuuslaki ja tutkielman rajauksen mukainen koulutuslainsäädäntö sekä näitä koskeva virallisaineisto. Perustuslaki velvoittaa säätämään lailla valtion ja kuntien järjestämän muun kuin yliopisto-opetuksen perusteista samoin kuin oikeudesta järjestää vastaavaa opetusta yksityisissä oppilaitoksissa (123 §). Kansainvälinen, eurooppalainen ja kotimainen oikeuskäytäntö antavat tutkielmalle konkretiaa ja tarjoavat esimerkkejä kohtuullisista mukautuksista käytännössä. Kotimaista ja kansainvälistä oikeuskirjallisuutta hyödynnetään tutkielmassa.

Oikeus kohtuullisiin mukautuksiin kumpuaa yhdenvertaisuudesta ja syrjimättömyydestä, joten aiheen käsittely aloitetaan vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuudesta luvussa kaksi. Luvussa kolme tarkastellaan vammaisten henkilöiden yhdenvertaista oikeutta koulutukseen, jonka tulee olla inklusiivista. Luvussa neljä käsitellään vammaisten henkilöiden oikeutta kohtuullisiin mukautuksiin, aluksi yleisemmällä tasolla ja sen jälkeen koulutuksen näkökulmasta. Luvussa viisi esitetään päätelmiä.

---

¹¹ De Beco 2019 s. 58.

¹² Ojanen – Scheinin, verkkokirja, teksti päivitetty 13.1.2010, kohta II Yleinen osa, 4. Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja Suomen perusoikeusjärjestelmä, Kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet, Kansainvälisten valvontaelinten käytännön merkitys.

¹³ Ojanen – Scheinin, verkkokirja, teksti päivitetty 13.1.2010, kohta II Yleinen osa, 4. Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja Suomen perusoikeusjärjestelmä, Ihmisoikeussopimukset ja Suomen valtiosääntö, Kansallinen perusoikeussuoja menee pitemmälle, Ihmisoikeussuojan vähimmäistasoasema.

¹⁴ Ojanen 2019 s. 49.

1.3. Määritelmiä

1.3.1. Vammaisen henkilö

Vammaisuuden määritelmä ei ole yksiselitteinen, ja sille on annettu erilaisia oikeudellisia määritelmiä.¹⁵ Vammaisuuden määrittelyssä on otettava huomioon vammaisten henkilöiden moninaisuus, mistä CRPD edellyttää sopimuspuolten olevan tietoisia (johdanto-osa, i kohta). Lisäksi on otettava huomioon, että raja vammaisen ja vammattoman henkilön välillä on liukuva, sillä vammautumisen mahdollisuus koskettaa jokaista ihmistä.¹⁶

Vammaisuuden käsitteestä on esitetty erilaisia malleja. Hyväntekeväisyysmalli näkee vammaiset henkilöt vain hyväntekeväisyyden ja avustuksen kohteina, jolloin yhteiskunta keskittyy ainoastaan huolenpitoon ja avustamiseen. Lääketieteellinen malli näkee vammaiset henkilöt hoidon kohteina, jolloin yhteiskunta pyrkii normalisoimaan ja vähentämään vammoja esteiden poistamisen sijaan.¹⁷ Lääketieteellinen malli keskittyy vammaisuuteen yksilön ominaisuutena. Sitä vastoin sosiaalinen malli näkee vammaisuuden yhteiskunnan luomana ilmiönä, jossa ongelmia aiheuttaa esteellinen ympäristö. Maailman terveysjärjestö WHO:n kansainvälinen toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden luokitus (ICF-luokitus) perustuu lääketieteellisen ja sosiaalisen mallin yhdistelmälle, biopsykososiaaliselle mallille.¹⁸ Shakespeare on esittänyt sosiaalisen mallin sijaan vuorovaikutuksellisen mallin, jossa vammaisuus on aina yksilön ja rakenteiden, sisäisten ja ulkoisten tekijöiden, välistä vuorovaikutusta. Shakespearen mukaan joillekin henkilöille rajoittava tekijä on vamma, kun taas toisia rajoittaa ympäristön reaktio.¹⁹

CRPD perustuu vammaisuuden ihmisoikeusmallille ja edellyttää ihmisoikeusmallin omaksumista.²⁰ CRPD:n mukaan vammaisiin henkilöihin kuuluvat ne, joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa (1 artikla). Esteet liittyvät asenteisiin ja ympäristöön (CRPD johdanto-osa, e kohta).

---

¹⁵ HE 19/2014 vp s. 67.

¹⁶ Fredman 2011 s. 95.

¹⁷ A/HRC/43/27 (2019) kohdat 12-14.

¹⁸ WHO/EIP/GPE/CAS/01.3 (2002) s. 8-9.

¹⁹ Shakespeare 2006 s. 55-56 ja 60.

²⁰ CRPD/C/GC/4 (2016) kohta 62.

Ihmisoikeusmallin mukaan vammat niinkään eivät sulje vammaisia henkilöitä ulkopuolelle, vaan esteet yhteisössä ja yhteiskunnassa.²¹ Ihmisoikeusmallin mukaan vammaisuus on yhteiskunnan luoma rakenne ja vain yksi osa henkilön identiteettiä. Vammaisia henkilöitä koskevissa laeissa ja toimintatavoissa tulee ottaa huomioon vammaisten henkilöiden moninaisuus. Ihmisoikeusmalli tunnustaa, että ihmisoikeudet ovat toisistaan riippuvaisia ja jakamattomia, ja että vamma ei ole peruste kieltää tai rajoittaa ihmisoikeuksia.²² Ihmisoikeusmallin mukaan yhteiskunnan tulee sopeutua ihmisten erilaisuuteen.²³

Sopimuksessa esitetty vammaisen henkilön määritelmä ei ole tyhjentävä.²⁴ CRPD-komitea on todennut, että oikeussuojaa hakevan ei pitäisi joutua todistamaan olevansa ”riittävän vammaisen”, vaan vammaisuuden määritelmän tulee olla laaja.²⁵ CRPD suhtautuu vammaisuuden kehittyvänä käsitteenä (CRPD johdanto-osa, e kohta). CRPD:n sanamuodon voidaan tulkita sisältävän pitkäaikaisesti vammautuneiden lisäksi henkilöt, joilla on pitkäaikainen toimintarajoite. Toimintarajoitteen vaikeusaste voi vaihdella huomattavasti.²⁶

CRPD-komitea on esittänyt huolensa siitä, että jäsenvaltioissa on yhä käytössä hyväntekeväisyyteen tai lääketieteeseen perustuvia käsityksiä vammaisuudesta sen sijaan, että vammaiset henkilöt nähtäisiin täysimääräisinä oikeuksien haltijoina.²⁷ CRPD-komitean mukaan vammaisten henkilöiden oikeus koulutukseen voi jäädä toteutumatta täysimääräisesti esimerkiksi sen takia, että yhteiskunnan esteisiin keskittyvää käsitystä vammaisuudesta ei ymmärretä tai toteuteta.²⁸ Myös lapsen oikeuksien komitea (myöhemmin LOS-komitea) on todennut, että vamma ei ole esteenä vammaisten lasten oikeuksien täysimääräiselle toteutumiselle, vaan esteet ovat yhteiskunnallisia, kulttuurisia, asenteellisia ja fyysisiä. Oikeuksien edistämiseksi tulee keskittyä näiden esteiden poistamiseen.²⁹

Vertailun vuoksi voidaan todeta, että kotimaisen vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetun lain (380/1987, myöhemmin vammaispalvelulaki) mukaan vammaisella henkilöllä tarkoitetaan henkilöä, jolla vamman tai sairauden johdosta on pitkäaikaisesti erityisiä vaikeuksia suoriutua tavanomaisista elämän toiminnoista (2 §).

---

²¹ Ibid. kohta 4 a.

²² CRPD/C/GC/6 (2018) kohta 9.

²³ A/HRC/28/37 (2014) kohta 5.

²⁴ CRPD/C/20/D/23/2014 Y (31.8.2018) kohta 7.5.

²⁵ CRPD/C/GC/6 (2018) kohta 73 (b).

²⁶ HE 284/2014 vp s. 23-24.

²⁷ CRPD/C/GC/6 (2018) kohta 2.

²⁸ CRPD/C/GC/4 (2016) kohta 4.

²⁹ CRC/C/GC/9 (2006) kohta 5.

Määritelmä vaikuttaa edustavan lääketieteellistä käsitystä vammaisuudesta. Kansallisella lainsäädännöllä ei voida kuitenkaan rajoittaa CRPD:n mukaista vammaisen henkilön määritelmää, ja CRPD tuleekin ottaa huomioon vammaispalvelulain mukaisen määritelmän tulokinnassa.³⁰ Vammaisuuden määritelmän osalta voidaan myös mainita, että vammaispalvelulaissa henkilökohtaista apua järjestettäessä vaikeavammaisuuden määritelmän ulkopuolelle on rajattu henkilöt, joiden avun tarve johtuu pääasiassa ikääntymiseen liittyvistä sairauksista ja toimintarajoitteista (8 c.3 §).

Vammaisuus voi olla syntyperäistä, tai se voi johtua esimerkiksi tapaturmasta tai onnettomuudesta.³¹ CRPD-komitean mukaan sairauden ja vamman ero on asteessa. Sairaus voi kehittyä keston tai kroonisuutensa seurauksena vammaksi.³² Euroopan unionin tuomioistuin (myöhemmin EU-TI) on todennut, että sekä parantuvan että parantumattoman sairauden aiheuttama rajoite voi kuulua vammaisuuden käsitteen alaan.³³

EU-TI on soveltanut testiä, jonka mukaan vammaisuudesta on kyse, kun esimerkiksi vamma tai sairaus aiheuttaa henkilölle muun muassa fyysisistä, henkisistä tai psyykkisistä vaurioista johtuvan pitkäaikaisen rajoitteen, joka vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa voi estää asianomaisen henkilön täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisen työelämään yhdenvertaisesti muiden työntekijöiden kanssa.³⁴ EU-TI on esimerkiksi katsonut, että työntekijän lihavuus voi merkitä vammaa, jos tämä lopputulos seuraa testin soveltamisesta.³⁵ Sen sijaan kohdun puuttumisen ei katsottu vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa estävän henkilön täysimääräistä ja tehokasta osallistumista työelämään yhdenvertaisesti muiden työntekijöiden kanssa. Tapauksessa oli kyse äitiyslomaa tai adoptiolomaa vastaavan palkallisen loman myöntämisestä lapsen syntymän jälkeen aiotulle äidille, joka oli saanut lapsen sijais-synnytyssopimuksen perusteella.³⁶

EU-TI on käsitellyt kysymystä vammaisuuden määritelmän edellyttämän rajoitteen pitkäaikaisuudesta. Indisioina rajoitteen pitkäaikaisuudesta voi EU-TI:n mukaan olla esimerkiksi se, että syrjiväksi väitetyn toimenpiteen toteuttamishetkellä henkilön työkyvyttömyyden päättymishetkeä ei voitu lyhyellä aikavälillä selvästi ennakoita, tai se, että työkyvyttömyys

---

³⁰ Kortteinen – Ojanen 2019 s. 471.

³¹ HE 19/2014 vp s. 67.

³² CRPD/C/12/D/10/2013, S.C. (2.10.2014) kohta 6.3.

³³ Yhdistetyt asiat C-335/11 ja C-337/11 HK Danmark ECLI:EU:C:2013:222 kohta 47.

³⁴ Ibid. kohta 41 ja C-363/12 Z. ECLI:EU:C:2014:159 kohta 76.

³⁵ C-354/13 FOA ECLI:EU:C:2014:2463 kohta 64.

³⁶ C-363/12 Z. ECLI:EU:C:2014:159.

saattaa pitkittyä huomattavasti ennen henkilön toipumista.³⁷ CRPD:n ratifioimista koskevan hallituksen esityksen mukaan vamma tai sairaus katsotaan pitkäaikaiseksi, vaikka rajoitukset henkilön toimintakyvylle vaihtelisivat.³⁸

Kielellä on tärkeä merkitys ajatusten muodostamisessa.³⁹ Taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitea (myöhemmin TSS-komitea) on käyttänyt käsitteen ”vammaisiet henkilöt” sijaan käsitettä ”henkilöt, joilla on vammoja”. Käsitteen ”vammaisiet henkilöt” voisi tulkita virheellisesti viittaavan siihen, että henkilön kyky toimia ihmisenä on vammautunut.⁴⁰ Nieminen on kritisoinut ilmaisua ”vammainen” ja todennut, että ”vammainen henkilö” on jo parempi vaihtoehto.⁴¹ Koska suomen kieleen ei ole vielä vakiintunut muuta ilmaisua kuin ”vammainen henkilö”, käytän tutkielmassa kyseistä ilmaisua.

1.3.2. Kaikille sopiva suunnittelu, esteettömyys ja saavutettavuus ja kohtuulliset mukautukset

Kaikille sopiva suunnittelu, esteettömyys ja saavutettavuus ja kohtuulliset mukautukset liittyvät toisiinsa läheisesti, joten käsitteitä on perustelua tarkastella yhdessä. Kaikille sopivalla suunnittelulla tarkoitetaan tuotteiden, ympäristöjen, ohjelmien ja palvelujen suunnittelua jo lähtökohtaisesti sellaisiksi, että kaikki voivat käyttää niitä mahdollisimman laajasti ilman mukautuksia tai erikoissuunnittelua, kuitenkin niin, että yksittäiset vammaisryhmät saattavat tarvita apuvälineitä (CRPD 2 artikla). CRPD sisältää kaikille sopivaa suunnittelua koskevia edistämismvelvoitteita (4 (1)(f) artikla). Esteettömyys ja saavutettavuus puolestaan tarkoittavat sitä, että vammaisille henkilöille tulee varmistaa yhdenvertainen pääsy yleisölle avoimiin tai tarjottaviin järjestelyihin ja palveluihin, kuten fyysiseen ympäristöön, kuljetukseen sekä tiedottamiseen ja viestintään. Saavutettavuuden esteitä tulee tunnistaa ja poistaa muun muassa kouluissa (CRPD 9 artikla).

Kaikki uusi tulisi suunnitella kaikille sopivan suunnittelun periaatteiden mukaisesti, kun taas olemassa olevan ympäristön esteettömyys ja saavutettavuus tulee toteuttaa asteittain. Toteuttamisen asteittaisuus edellyttää kuitenkin, että esteitä tulisi poistaa jatkuvasti ja systemaattisesti. Esteettömyyden ja saavutettavuuden vaatimus koskee sekä julkisia että yksityisiä

---

³⁷ C-395/15 Daouidi ECLI:EU:C:2016:917 kohta 59.

³⁸ HE 284/2014 vp s. 24.

³⁹ A/HRC/43/27 (2019) kohta 30.

⁴⁰ General comment No. 5 (1994) kohta 4. Englannin kielellä on käytetty termiä ”persons with disabilities” termin ”disabled persons” sijaan.

⁴¹ Nieminen 2005 s. 904-905.

toimijoita. Esteitä voivat aiheuttaa esimerkiksi portaat ja hissien puuttuminen sekä se, että tietoa ei ole tarjolla saavutettavassa muodossa. Vammainen henkilö voi tarvita ihmisen tai eläimen apua esteettömyyden ja saavutettavuuden toteutumiseksi. Siten esimerkiksi opaskoiran käytön kieltäminen yleisölle avoimissa tai tarjottavissa järjestelyissä ja palveluissa on syrjintää.⁴² Kotimaisessa lainsäädännössä esteettömyyttä koskevia säännöksiä on esimerkiksi maankäyttö- ja rakennuslaissa sekä liikennettä ja viestintää koskevissa laeissa.⁴³

Kohtuullisella mukauttamisella tarkoitetaan tarvittaessa yksittäistapauksessa toteutettavia tarpeellisia ja asianmukaisia muutoksia ja järjestelyjä, joilla ei aiheuteta suhteetonta tai kohtuutonta rasitetta ja joilla varmistetaan vammaisten henkilöiden mahdollisuus nauttia tai käyttää kaikkia ihmisoikeuksia ja perusvapauksia yhdenvertaisesti muiden kanssa (CRPD 2 artikla). CRPD velvoittaa toteuttamaan kaikki asianmukaiset toimet kohtuullisten mukautusten tekemisen varmistamiseksi (5 (3) artikla). Velvollisuus tehdä kohtuullisia mukautuksia on erikseen todettu koskien vapaudenriistoa ja oikeutta työhön sekä kahdesti koskien oikeutta koulutukseen (14 (2), 27 (1)(i), 24 (2)(c) ja 24 (5) artiklat). Kohtuullisten mukautusten epääminen on syrjintää (CRPD 2 artikla, YVL 8.2 §).

Kohtuullisilla mukautuksilla ja esteettömyydellä ja saavutettavuudella on sama tavoite, esteettömyyden ja saavutettavuuden turvaaminen.⁴⁴ On kuitenkin huomattava, että toisin kuin esteettömyys ja saavutettavuus, kohtuullisten mukautusten tekeminen ei ole asteittain vaan välittömästi toteutettava velvollisuus.⁴⁵ Esteettömyys ja saavutettavuus toteutetaan ihmisryhmille etukäteisesti, kun taas kohtuulliset mukautukset tehdään yksilöille heidän tarvitessaan niitä.⁴⁶ Kohtuullisilla mukautuksilla voidaan esimerkiksi mahdollistaa yksittäisille henkilöille esteettömyys ja saavutettavuus sillä aikaa, kun yleistä esteettömyyttä ja saavutettavuutta toteutetaan asteittain.⁴⁷ Kohtuulliset mukautukset voivat tulla kyseeseen myös, jos esteettömyys ja saavutettavuus eivät jossain tapauksessa riitä.⁴⁸ Kohtuullisia mukautuksia voi siis pyytää, vaikka sopimuspuoli olisi täyttänyt esteettömyyttä ja saavutettavuutta koskevat velvollisuutensa.⁴⁹ Esteettömyyden ja saavutettavuuden toteuttaminen on ehdoton

---

⁴² CRPD/C/GC/2 (2014) kohdat 3, 13, 14, 24, 27 ja 29.

⁴³ HE 19/2014 vp s. 16-17.

⁴⁴ CRPD/C/GC/6 (2018) kohta 24.

⁴⁵ CRPD/C/GC/4 (2016) kohta 31.

⁴⁶ CRPD/C/GC/2 (2014) kohdat 25 ja 26.

⁴⁷ CRPD/C/GC/6 (2018) kohta 42.

⁴⁸ CRPD/C/GC/2 (2014) kohta 25.

⁴⁹ CRPD/C/GC/4 (2016) kohta 29.

velvollisuus, mutta kohtuullisten mukautusten tekemiseen potentiaalisesti velvoitettu voi vedota suhteettomaan tai kohtuuttomaan rasitukseen.⁵⁰

Kohtuullisista mukautuksista on pidettävä käsitteellisesti erillään oikeudelliseen kelpoisuuteen liittyvä tuki (CRPD 12 (3) artikla) sekä oikeussuojan saavutettavuuteen liittyvät menettelylliset ja ikään perustuvat mukautukset (CRPD 13 (1) artikla). Kumpakaan edellä mainituista ei koske suhteettoman tai kohtuuttoman rasituksen kohtuullisille mukautuksille asettama rajoite. Lisäksi kohtuullisista mukautuksista on erotettava vammaisten henkilöiden saatavissa olevat palvelut, kuten henkilökohtainen apu (CRPD 19 (b) artikla).⁵¹

Yhdenvertaisuuslaki asettaa viranomaiselle, koulutuksen järjestäjälle, työnantajalle sekä tarviden tai palvelujen tarjoajalle velvollisuuden tehdä asianmukaiset ja kulloisessakin tilanteessa tarvittavat kohtuulliset mukautukset, jotta vammaisen henkilö voi yhdenvertaisesti muiden kanssa asioida viranomaisissa sekä saada koulutusta, työtä ja yleisesti tarjolla olevia tavaroita ja palveluita samoin kuin suoriutua työtehtävistä ja edetä työuralla (YVL 15.1 §). Voimassaolevalla yhdenvertaisuuslailla velvollisuutta tehdä kohtuulliset mukautukset laajennettiin, sillä aiemmin velvollisuus koski vain työn teettäjää ja koulutuksen järjestäjää.⁵² Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta on huomauttanut, että tapauskohtaiset toimenpiteet eivät riitä, vaan esteettömyyden toteutuminen tulee turvata erikseen. Samanaikaisesti säilyy tarve tapauskohtaisiin kohtuullisiin mukautuksiin.⁵³

1.3.3. Inklusiivinen koulutus

Inklusiolla tarkoitetaan jokaisen oikeutta osallistua täysimääräisesti kaikkiin yhteiskunnan osa-alueisiin. Se tarkoittaa, että kaikilla on samat oikeudet ja velvollisuudet, ja että kaikilla on jotakin annettavaa. Inklusio hyväksyy ja tunnustaa erilaisuuden. Jones on esittänyt inklusiolle kolme ulottuvuutta, joita ovat syrjimätön asenne vammaisia henkilöitä kohtaan, kaikkien elämän osa-alueiden esteettömyys ja saavutettavuus sekä osallistuminen vammaisuuden vaikutuksen rajoittamiseen esimerkiksi välineiden, tukihenkilön tai muokatun opintosuunnitelman avulla.⁵⁴

---

⁵⁰ CRPD/C/GC/2 (2014) kohdat 25 ja 26.

⁵¹ CRPD/C/GC/6 (2018) kohdat 25 (c) ja (d) sekä kohdat 48 ja 51.

⁵² HE 19/2014 vp s. 79.

⁵³ YVTltk 103/2016 s. 3.

⁵⁴ Jones 2011 s. 57-60.

CRPD:n mukaan oikeus koulutukseen edellyttää osallistavaa eli inklusiivista koulutusjärjestelmää kaikilla koulutuksen tasoilla. Vammaisuus ei saa olla perusteena sulkea vammaisia henkilöitä yleisen koulutusjärjestelmän ulkopuolelle (24 artikla). Vammaisten henkilöiden tulee päästä yhdenvertaisesti muiden kanssa tavallisiin kouluihin, joissa on inklusiivista ja laadukasta koulutusta.⁵⁵ Uudistettu Euroopan sosiaalinen peruskirja (SopS 78-80/2002) tunnustaa vammaisten henkilöiden oikeuden saada koulutusta ja ammatillista koulutusta yleisten järjestelmien puitteissa aina, kun se on mahdollista (15 (1) artikla).

CRPD-komitea määrittelee inklusiivisen koulutuksen neljän ulottuvuuden kautta. Inklusiivinen koulutus on perustavanlaatuinen ihmisoikeus. Se on periaate, joka arvostaa kaikkien opiskelijoiden hyvinvointia, kunnioittaa heidän arvoaan ja itsemääräämisoikeuttaan sekä tunnistaa yksilöiden tarpeet ja heidän kykynsä osallistua yhteiskuntaan. Se on keino toteuttaa muita ihmisoikeuksia. Viimeiseksi se on tulos sitoutumisesta koulutuksen esteiden poistamiseen ja muutosten tekemisestä tavallisiin kouluihin.⁵⁶ Inklusiivisessa koulutuksessa ei ole kysymys siitä, miten osa oppijoista voidaan sijoittaa yleiseen koulutusjärjestelmään, vaan siitä, miten yleistä koulutusjärjestelmää voidaan muuttaa vastaamaan oppijoiden moninaisuuteen.⁵⁷

1.3.4. Lapsi ja lapsen etu

Lapsen oikeuksista tehdyssä yleissopimuksessa (SopS 59-60/1991, myöhemmin LOS) lapsella tarkoitetaan jokaista alle 18-vuotiasta henkilöä, ellei lapseen soveltuvien lakien mukaan täysi-ikäisyyttä saavuteta aikaisemmin (1 artikla). Kotimaisen holhoustoimesta annetun lain (442/1999) mukaan alaikäinen on alle 18-vuotias henkilö (2 §). Käytän näin ollen käsitettä lapsi alle 18-vuotiaista henkilöistä.

Kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu (LOS 3 (1) artikla). Toimien ei tarvitse koskea lapsia suoraan, vaan riittää, että toimet vaikuttavat lapseen epäsuorasti.⁵⁸ CRPD velvoittaa erikseen ottamaan ensisijaisesti huomioon lapsen etu kaikissa vammaisia lapsia koskevissa toimissa (7 (2) artikla).

---

⁵⁵ CRPD/C/GC/6 (2018) kohta 63.

⁵⁶ CRPD/C/GC/4 (2016) kohta 10.

⁵⁷ UNESCO 2003 s. 7.

⁵⁸ CRC/GC/2003/5 (2003) kohta 12.

LOS-komitea on tarkentanut lapsen edun käsitettä. Komitea on todennut, ettei lapsen oikeuksien sopimuksen tunnustamien oikeuksien välillä ole hierarkiaa, vaan ne kaikki ovat lapsen edun mukaisia. Lapsen edun käsite on joustava, ja sen sisältö määrittyy yksittäistapauksellisesti.⁵⁹ Käytännössä lapsen edusta voidaan monesti esittää useita erilaisia, perusteltuja näkemyksiä.⁶⁰ LOS-komitean mukaan ristiriitatilanteessa punnittaessa vastakkain lapsen etua ja muiden henkilöiden oikeuksia enemmän painoarvoa on annettava lapsen edulle, joka on ensisijainen näkökohta.⁶¹ Eduskunnan oikeusasiamiehen useissa ratkaisuihin on todettu, että lapsen edun ja yhdenvertaisuuden edelle ei voi laittaa esimerkiksi taloudellisia intressejä.⁶² Lapsen edulla käsitteenä on kolme ulottuvuutta: lapsen etu on aineellinen oikeus, tulkintaperiaate ja menettelysääntö. Velvollisuus ottaa ensisijaisesti huomioon lapsen etu koskee sekä lasta yksilönä että lapsia ryhmänä.⁶³

Lapsen etu on otettava huomioon kaikissa opetustoimea koskevissa ratkaisuihin, mukaan lukien opetussuunnitelman perusteiden ja opetussuunnitelman laatiminen. Opetustoimen henkilökunnan velvollisuus on ottaa huomioon sekä lasten etu ryhmänä että lapsen etu yksilönä.⁶⁴ Hakalehto-Wainio on kritisoinut suomenkielestä käännettä lapsen etu, koska englanninkielinen termi ”the best interests of the child” tarkoittaa monikossa lapsen etuja eli kaikkia lapsen elämässä keskeisiä intressejä.⁶⁵

1.3.5. Koulutuksen järjestäjä ja yhdenvertaisuus ja tasa-arvo

Yhdenvertaisuuslain tarkoittama koulutuksen järjestäjä on se, joka järjestää lakiin perustuvaa opetusta tai koulutusta (YVL 4.2 §). Opetusta tai koulutusta järjestetään muun muassa perusopetuslain, lukiolain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain, ammattikorkeakoululain ja yliopistolain perusteella. Lakiin perustuvaa koulutusta voi järjestää esimerkiksi kunta, kuntayhtymä, rekisteröity yhdistys tai säätiö sekä valtion liikelaitos tai valtion oppilaitos. Jos koulutuksen tai opetuksen järjestäminen ei perustu lakiin, koulutusta järjestävää tahoa pidetään yleensä palvelun tarjoajana. Tällaista koulutusta voi olla esimerkiksi kosmetologitai kampaajakoulu. Koulutuksen järjestäjää koskevia säännöksiä ei myöskään sovelleta

---

⁵⁹ CRC/C/GC/14 (2013) kohdat 4 ja 32.

⁶⁰ Hakalehto-Wainio 2011 s. 515-516.

⁶¹ CRC/C/GC/14 (2013) kohta 39.

⁶² Esim. 17.12.2014 Dnro 5695/4/13 kohta 3.1, 21.12.2015 Dnro 1995/4/14 kohta 3.2.1 ja 30.12.2015 Dnro 4716/4/14 kohta 3.2.

⁶³ CRC/C/GC/14 (2013) kohdat 6 ja 23.

⁶⁴ Hakalehto-Wainio 2012 s. 63-64 ja s. 66.

⁶⁵ Hakalehto-Wainio 2011 s. 515.

koulutuksen järjestäjän liiketaloudellisin perustein tarjoamaan muunlaiseen koulutukseen tai muihin palveluihin.⁶⁶ Sillä, katsotaanko toimija koulutuksen järjestäjäksi, on merkitystä esimerkiksi yhdenvertaisuuden edistämisvelvollisuuden kannalta (YVL 6 §).

Yhdenvertaisuuslain tarkoitus on edistää yhdenvertaisuutta ja ehkäistä syrjintää sekä tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeusturvaa (1 §). Sukupuoleen perustuvan syrjinnän kiellosta ja sukupuolten välisen tasa-arvon edistämisestä säädetään naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetussa laissa (609/1986) (YVL 3.1 §). Käsitteellä tasa-arvo tarkoitetaan yleensä sukupuolten välistä tasa-arvoa.⁶⁷ Pyrin käyttämään näitä käsitteitä johdonmukaisesti, mutta lähdeaineistossa niitä on voitu käyttää muulla tavalla.

---

⁶⁶ HE 19/2014 vp s. 59.

⁶⁷ HE 284/2014 vp s. 27.

2. Vammaisen henkilön yhdenvertaisuus koulutuksessa

2.1. Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltö

Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen mukaan kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan (1 artikla).⁶⁸ Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (SopS 7-8/1976, myöhemmin KP-sopimus) mukaan kaikki ihmiset ovat oikeudellisesti yhdenvertaisia ja oikeutettuja ilman minäänlaista syrjintää yhtäläiseen lain suojaan (26 artikla). Yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys kytkeytyvät ihmisarvoon ja ovat kaikkien ihmisoikeussopimusten ytimessä.⁶⁹ Yhdenvertaisuus tarkoittaa ihmisten samanarvoisuutta erilaisuudesta huolimatta. Yhdenvertaisuus edellyttää ihmisten moninaisuuden kunnioittamista.⁷⁰ Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (myöhemmin EIT) mukaan demokraattisessa yhteiskunnassa erilaisuutta ei koeta uhkana vaan rikkautena.⁷¹

Nieminen on käyttänyt lasten ja vammaisten henkilöiden aseman muutoksesta ilmaisua ”objektista subjektiksi”. Vammaisia henkilöitä ja lapsia ei nähdä enää yksinomaan suojelun kohteina, vaan ihmisoikeudet kuuluvat myös heille.⁷² Koulu on keskeinen osa lasten ja nuoren elämää vuosien ajan.⁷³ Hakalehto-Wainion mukaan opetustoimen hallintokulttuurissa oppilasta ei kuitenkaan ole totuttu näkemään itsenäisenä oikeuksien haltijana.⁷⁴ Suomessa opetus on aiemmin nähty enemmänkin hyvinvointipalveluna kuin perus- ja ihmisoikeutena.⁷⁵

CRPD on ensimmäinen vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva oikeudellisesti sitova kansainvälinen asiakirja.⁷⁶ Vammaiset henkilöt osallistuivat täysimääräisesti sopimuksen tekemiseen.⁷⁷ Ennen sopimusta on esimerkiksi hyväksytty vammaisten oikeuksien julistus vuonna 1975.⁷⁸ CRPD ei luo uusia oikeuksia, vaan vahvistaa jo olemassa olevat ihmisoikeudet vammaisille henkilöille, vaikka lähtökohtaisesti ihmisoikeudet kuuluvat vammaisille henkilöille ilman erillistä sopimustakin.⁷⁹ Mégret tosin on argumentoinut, että CRPD ei vain

---

⁶⁸ Universal Declaration of Human Rights 1948.

⁶⁹ CRPD/C/GC/6 (2018) kohdat 4 ja 5.

⁷⁰ HE 284/2014 vp s. 27.

⁷¹ Nachova ja muut v. Bulgaria (6.7.2005) kohta 145.

⁷² Nieminen 2004 s. 597 ja Nieminen 2005 s. 899-900.

⁷³ Hakalehto 2015 s. 51.

⁷⁴ Hakalehto-Wainio 2012 s. 343.

⁷⁵ Hakalehto 2015 s. 58.

⁷⁶ HE 284/2014 vp s. 3.

⁷⁷ CRPD/C/GC/7 (2018) kohta 1.

⁷⁸ Declaration on the Rights of Disabled Persons 1975.

⁷⁹ HE 284/2014 vp s. 3.

vahvista olemassa olevien ihmisoikeuksien kuulumista vammaisille henkilöille, vaan myös muuttaa niiden sisältöä ja laajentaa niitä sekä lähestyy uusien oikeuksien luomista. Hänen mukaansa CRPD osoittaa tarpeen ihmisoikeussopimuksille, jotka koskevat sellaisia ihmisryhmiä, jotka ovat erityisen alttiita ihmisoikeusloukkauksille ja joita jo olemassa olevat oikeudet eivät suojaa riittävästi.⁸⁰

CRPD:n tarkoituksena on edistää, suojella ja taata kaikille vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet sekä edistää vammaisten henkilöiden synnynnäisen arvon kunnioittamista (1 artikla). CRPD:n sopimuspuolilla on velvollisuus taata vammaisten henkilöiden oikeus yhdenvertaisuuteen ja syrjimättömyyteen. Yhdenvertaisuutta ja syrjimättömyyttä ei toteuteta asteittain.⁸¹

CRPD:n yleisiä periaatteita ovat henkilöiden synnynnäisen arvon, yksilöllisen itsemääräämisoikeuden, mukaan lukien vapaus tehdä omat valintansa, ja riippumattomuuden kunnioittaminen, syrjimättömyys, täysimääräinen ja tehokas osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan, erilaisuuden kunnioittaminen ja vammaisten henkilöiden hyväksyminen osana ihmisten moninaisuutta ja ihmiskuntaa, mahdollisuuksien yhdenvertaisuus, esteettömyys ja saavutettavuus, miesten ja naisten välinen tasa-arvo sekä vammaisten lasten kehittyvien kykyjen ja sen kunnioittaminen, että heillä on oikeus säilyttää identiteettinsä (3 artikla). Yleiset periaatteet tulee ottaa huomioon kaikissa toiminnoissa, joilla sopimuspuolet toteuttavat oikeutta inklusiiviseen koulutukseen, minkä lisäksi menettelyn ja tulosten tulee olla näiden yleisten periaatteiden mukaisia.⁸²

CRPD sisältää useita yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden tunnustavia artikloja. Sopimus tunnustaa vammaisten henkilöiden tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden (5 artikla) sekä yhdenvertaisuuden lain edessä (12 artikla). Sopimuksessa on otettu huomioon vammaisiin naisiin ja tyttöihin kohdistuva moniperusteinen syrjintä ja sopimus edellyttää, että vammaiset naiset ja tytöt voivat nauttia täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista (6 artikla). Esimerkiksi vammaisten poikien koulutuksen saamista saatetaan pitää tärkeämpänä kuin vammaisten tyttöjen.⁸³ CRPD edellyttää nimenomaisesti, että vammaiset lapset voivat nauttia kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista

---

⁸⁰ Mégret 2008 s. 498 ja s. 515.

⁸¹ CRPD/C/GC/6 (2018) kohdat 12 ja 30.

⁸² CRPD/C/GC/4 (2016) kohta 5.

⁸³ CRPD/C/GC/3 (2016) kohta 56.

täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa (7 (1) artikla). Vammaiset lapset voivat kokea syrjintää samanaikaisesti vammaisuutensa ja ikänsä perusteella.⁸⁴

Vammaisuus on seurausta sellaisesta vuorovaikutuksesta vammaisten henkilöiden ja asenteista ja ympäristöstä johtuvien esteiden välillä, joka estää näiden henkilöiden täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisen yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa (CRPD johdanto-osa, e kohta). CRPD:n sopimuspuolten tulee lisätä tietoisuutta vammaisista henkilöistä, edistää vammaisten henkilöiden oikeuksien ja arvon kunnioittamista, torjua vammaisiin henkilöihin liittyviä stereotypioita, ennakkoluuloja ja haitallisia käytäntöjä ja edistää tietoisuutta vammaisten henkilöiden kyvyistä ja panoksesta (8 (1) artikla). Vammaiset henkilöt saattavat itsekkin omaksua negatiivisen asenteen itseään kohtaan, minkä lisäksi tietoisuuden puuttuminen heille kuuluvista oikeuksista voi asettaa heidät alttiiksi hyväksikäytölle.⁸⁵

Lapsen oikeuksien sopimuksen yleisperiaatteet ovat syrjimättömyys (2 artikla), lapsen etu (3 (1) artikla), oikeus elämään, henkiinjäämiseen ja kehittymiseen (6 artikla) ja oikeus ilmaista näkemyksensä sekä saada ne huomioon otetuiksi (12 artikla).⁸⁶ Vammaisten lasten yhdenvertaisuus on nimenomaisesti tunnustettu sopimuksessa. LOS edellyttää sopimuksessa tunnustettujen oikeuksien takaamista kaikille lapsille ilman minkäänlaista lapsen, hänen vanhempiansa tai muun laillisen huoltajansa vammaisuuteen perustuvaa erottelua (2 (1) artikla). CRPD tunnustaa erikseen vammaisten lasten oikeuden ilmaista vapaasti näkemyksensä kaikissa heihin vaikuttavissa asioissa. Heidän näkemyksilleen tulee antaa asianmukainen painoarvo heidän ikänsä ja kypsyytensä mukaisesti, yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa, ja heillä on oikeus saada vammaisuutensa ja ikänsä mukaista apua oikeuden toteuttamiseksi (7 (3) artikla). Tämä on tärkeää, sillä yksi vammaisiin henkilöihin tyypillisesti kohdistuva stereotypia on, että he ovat haavoittuvaisia, mikä voi johtaa ylisuojeluun ja itsemääräämisoikeuden kieltämiseen.⁸⁷

Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 6/1976, myöhemmin TSS-sopimus) kieltää syrjinnän sopimuksen turvaamien oikeuksien käyttämisessä (2 (2) artikla). Vaikka vammaisuutta ei nimenomaisesti mainita

---

⁸⁴ CRPD/C/GC/4 (2016) kohta 13.

⁸⁵ A/HRC/43/27 (2019) kohta 8.

⁸⁶ CRC/GC/2003/5 (2003) kohta 12.

⁸⁷ A/HRC/43/27 (2019) kohta 19.

kiellettyinä syrjintäperusteena, TSS-komitea on katsonut vammaisuuden olevan artiklan tarkoittama muu seikka, johon kielletty syrjintä voi perustua.⁸⁸ Se, koskeeko yksilöä jokin syrjintäperusteena kielletty seikka, perustuu TSS-komitean mukaan yleensä yksilön omaan käsitykseen asiasta.⁸⁹ TSS-sopimus edellyttää lisäksi lasten ja nuorten erityistä suojelua ja avustamista ilman syrjintää (10 (3) artikla). TSS-komitea on painottanut, että syrjinnän kieltö soveltuu täysimääräisesti ja välittömästi koulutukseen. Syrjinnän kieltöä ei toteuteta asteittain, eikä velvollisuus riipu käytettävissä olevista voimavaroista.⁹⁰ TSS-komitea on edellyttänyt, että julkisen sektorin lisäksi yksityiseen sektoriin tulee kohdistua sääntelyä, jotta vammaisia henkilöitä kohdellaan oikeudenmukaisesti.⁹¹

Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 18-19/1990, myöhemmin EIS) sisältää syrjinnän kiellon, jolla taataan sopimuksessa tunnustetuista oikeuksista ja vapauksista nauttiminen ilman henkilön asemaan perustuvaa syrjintää (14 artikla). Syrjinnän kieltö on laajennettu sopimuksen kahdennellatoista lisäpöytäkirjalla koskemaan laissa tunnustetuista oikeuksista nauttimista (SopS 8–9/2005, 1 artikla). EIS ei nimenomaisesti mainitse kiellettyinä syrjintäperusteina vammaisuutta tai ikää. EIT on kuitenkin todennut oikeuskäytännössään, että vammaisuus on syrjinnän kiellossa tarkoitettu ”muu asema”, johon syrjintä voi perustua.⁹² EIT on katsonut myös iän olevan mahdollinen kielletty syrjintäperuste.⁹³ Toisaalta EIT on todennut, ettei se ole toistaiseksi esittänyt, että ikä olisi rinnastettavissa muihin epäilyttäviin syrjintäperusteisiin.⁹⁴

Uudistettu Euroopan sosiaalinen peruskirja sisältää syrjinnän kiellon peruskirjan mukaisten oikeuksien turvaamisessa (E artikla). Vammaisuutta ei ole nimenomaisesti mainittu kiellettyinä syrjintäperusteena, mutta Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea on katsonut sen olevan syrjintäkiellon tarkoittama ”muu asema”.⁹⁵ Sosiaalisen peruskirjan mukaan sopimuspuolten tulee pyrkiä siihen, että vammaisilla henkilöillä on oikeus itsenäisyyteen, yhteiskuntaan sopeutumiseen ja yhteiskunnalliseen elämään osallistumiseen (I osa, kohta 15).

---

⁸⁸ General comment No. 5 (1994) kohta 5.

⁸⁹ E/C.12/GC/20 (2009) kohdat 16 ja 17.

⁹⁰ E/C.12/1999/10 (1999) kohta 31.

⁹¹ General comment No. 5 (1994) kohta 11.

⁹² Glor v. Sveitsi (30.4.2009) kohta 80.

⁹³ Esim. Schwizgebel v. Sveitsi [otteita] (10.6.2010) kohta 85, Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugali (25.7.2017) kohta 45 ja Deaconu v. Romania (29.1.2019) kohta 32.

⁹⁴ British Gurkha Welfare Society ja muut v. Yhdistynyt kuningaskunta (15.9.2016) kohta 88.

⁹⁵ International Association Autism-Europe v. Ranska (4.11.2003) kohta 51.

Euroopan unioni pyrkii politiikkojensa ja toimiensa määrittelyssä ja toteuttamisessa torjumaan kaiken vammaisuuteen tai ikään perustuvan syrjinnän (Euroopan unionin toiminnasta tehty sopimus 2016/C 202/01, myöhemmin SEUT, 10 artikla). Neuvosto voi toteuttaa tarvittavat toimenpiteet vammaisuuteen perustuvan syrjinnän torjumiseksi perussopimuksissa unionille uskotun toimivallan rajoissa (SEUT 19 artikla). Euroopan unionin perusoikeuskirja (2016/C 202/02), jonka määräykset koskevat jäsenvaltioita niiden soveltaessa unionin oikeutta (perusoikeuskirja 51 (1) artikla), tunnustaa yhdenvertaisuuden lain edessä (20 artikla). Perusoikeuskirja sisältää syrjintäkiellon, jonka kiellettyinä syrjintäperusteina on nimenomaisesti mainittu sekä vammaisuus että ikä (21 artikla). Perusoikeuskirjassa on erikseen lapsen oikeuksia koskeva artikla (24 artikla) ja vammaisten henkilöiden sopeutumista yhteiskuntaan koskeva artikla (26 artikla). Perusoikeuskirjan oikeuksien merkitys ja ulottuvuus ovat samat kuin Euroopan ihmisoikeussopimuksessa siltä osin kuin perusoikeuskirjan ja ihmisoikeussopimuksen oikeudet vastaavat toisiaan. Unioni voi kuitenkin myöntää laajempaa suojaa (52 (3) artikla).

Euroopan unioni on antanut yhdenvertaisuutta koskevia direktiivejä, mutta ne eivät sovellu vammaisten henkilöiden oikeuteen saada koulutusta lukuun ottamatta ammatillisen koulutuksen ja uudelleen koulutuksen saamista.⁹⁶ Vireillä on kuitenkin ehdotus neuvoston direktiiviksi uskonnosta tai vakaumuksesta, vammaisuudesta, iästä tai seksuaalisesta suuntautumisesta riippumattoman yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta. Ehdotus kohdentuu työelämän ulkopuolelle, muun muassa juuri koulutukseen.⁹⁷

Suomen perustuslaissa vahvistettu valtiosääntö turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden ja yksilön vapauden ja oikeudet sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa (1.2 §). Perustuslain 6 § tunnustaa yhdenvertaisuuden, johon kuuluu oikeudellisen yhdenvertaisuuden lisäksi tosiasiallinen yhdenvertaisuus. Perustuslain 6.1 § sisältää yleisen yhdenvertaisuuslausekkeen.⁹⁸ Sen mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Säännökseen kuuluu mielivallan kieltö ja vaatimus samanlaisesta kohtelusta samanlaisissa tapauksissa.⁹⁹ Perustuslain

---

⁹⁶ Ks. neuvoston direktiivi yhdenvertaista kohtelua työssä ja ammatissa koskevista yleisistä puitteista (2000/78/EY), neuvoston direktiivi rodusta tai etnisestä alkuperästä riippumattoman yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta (2000/43/EY) sekä neuvoston direktiivi miesten ja naisten yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta tavaroiden ja palvelujen saatavuuden ja tarjonnan alalla (2004/113/EY).

⁹⁷ KOM(2008) 426 lopullinen: Ehdotus: neuvoston direktiivi uskonnosta tai vakaumuksesta, vammaisuudesta, iästä tai sukupuolisesta suuntautumisesta riippumattoman yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta.

⁹⁸ HE 309/1993 vp s. 42.

⁹⁹ Ibid. s. 42-43.

6.2 § sisältää syrjintäkiellon, jonka mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan henkilöön liittyvän syyn perusteella. Kiellettyinä syrjintäperusteina on nimenomaisesti mainittu sekä vammaisuus että ikä. Perustuslain 6.3 §:n mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Lapsia tulee kohdella yhdenvertaisesti sekä keskenään että suhteessa aikuisiin ottaen huomioon, että lapsilla on periaatteessa yhtäläiset perusoikeudet. Lasta tulee kohdella yksilönä, ei vain passiivisena toiminnan kohteena.¹⁰⁰

Viranomaisilla on velvollisuus perus- ja ihmisoikeusmyönteiseen laintulkintaan.¹⁰¹ Perusoikeusmyönteinen laintulkinta tarkoittaa, että perusteltavissa olevista lain tulkintavaihtoehdoista eliminoidaan perustuslain kanssa ristiriitaiset vaihtoehdot ja valitaan se vaihtoehto, joka parhaiten edistää perusoikeuksien toteutumista.¹⁰² Velvollisuuden normatiivinen perusta on perustuslain 22 §.¹⁰³ Perustuslain 22 § velvoittaa julkisen vallan turvaamaan perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumisen. Lisäksi julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin, ja kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia (PL 2.3 §). Tuomioistuimen velvollisuutta antaa etusija perustuslain säännökselle ilmeisessä ristiriitatilanteessa koskee perustuslain 106 §, ja tuomioistuimen tai muun viranomaisen velvollisuutta jättää soveltamatta asetuksen tai muun lakia alemmanasteisen säädöksen säännöstä ristiriitatilanteessa koskee perustuslain 107 §.

Nykyisellä yhdenvertaisuuslainsäädännöllä luotiin edellytyksiä CRPD:n ratifioimiselle Suomessa.¹⁰⁴ Yhdenvertaisuuslain 8 § sisältää syrjinnän kiellon, jossa kiellettyinä syrjintäperusteina on mainittu perustuslain tavoin nimenomaisesti vammaisuus ja ikä. Syrjinnän kiellossa erikseen mainitulla terveydentilalla on myös yhteys vammaisuuteen, sillä esimerkiksi krooninen sairaus voi johtaa vammautumiseen.¹⁰⁵

Oppilaiden yhdenvertaisuus voi vaarantua opetustoimessa valtakunnallisella, alueellisella tai kunnallisella tasolla sekä koulun tai oppilasryhmän tasolla.¹⁰⁶ Lapsi voi kohdata syrjintää

---

¹⁰⁰ HE 309/1993 vp s. 45.

¹⁰¹ PeVL 6/1988 vp s. 3 ja PeVL 2/1990 vp s.3.

¹⁰² PeVM 25/1994 vp s. 4.

¹⁰³ Ojanen – Scheinin, verkkokirja, teksti päivitetty 13.1.2010, kohta II Yleinen osa, 4. Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja Suomen perusoikeusjärjestelmä, Ihmisoikeussopimukset ja Suomen valtiosääntö, Perustuslain 22 § ihmisoikeusvelvoitteiden erityisaseman perustana, Oikeusperusta perus- ja ihmisoikeusmyönteiselle laintulkinnalle.

¹⁰⁴ HE 19/2014 vp s. 133.

¹⁰⁵ Ibid. s. 67.

¹⁰⁶ Hakalehto-Wainio 2012 s. 280.

koulussa henkilökunnan tai muiden oppilaiden taholta.¹⁰⁷ Yhdenvertaisuuslaki asettaa koulutuksen järjestäjälle velvollisuuden edistää yhdenvertaisuutta (6 §). Koulutuksen järjestäjän ja tämän ylläpitämän oppilaitoksen on arvioitava yhdenvertaisuuden toteutumista toiminnassaan ja ryhdyttävä tarvittaviin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden toteutumisen edistämiseksi (YVL 6.1 §). Yhdenvertaisuuden toteutumista voidaan arvioida esimerkiksi oppilaiden valintaperusteiden, käytettävän oppimateriaalin ja opintosuoritusten arvioimisen kannalta. Yhdenvertaisuutta edistävillä toimenpiteillä voidaan esimerkiksi pyrkiä havaitsemaan tai ennaltaehkäisemään syrjintää tai järjestämään opetus huomioiden paremmin syrjinnän vaarassa olevien tarpeet. Koulutuksen järjestäjän edistämistoimenpiteitä on pidetty tärkeinä asennekasvatuksen kannalta.¹⁰⁸

Koulutuksen järjestäjän vastuulla on huolehtia siitä, että oppilaitoksella on yhdenvertaisuussuunnitelma (YVL 6.2 §). Suunnitelma on oppilaitoskohtainen, jotta oppilaitoksen yksilölliset tarpeet ja olosuhteet voidaan ottaa huomioon. Suunnitelman sisältö ja laajuus perustuvat koulutuksen järjestäjän ja oppilaitoksen arviointiin yhdenvertaisuuden toteutumisesta toiminnassaan.¹⁰⁹

Perusopetuslaki edellyttää, että oppilaiden valinnassa sovelletaan yhdenvertaisia valintaperusteita (28.2 §). Vastaavasti lukiolain ja ammatillisesta koulutuksesta annetun lain (531/2017, myöhemmin LAK) mukaan opiskelijaksi ottamisessa on sovellettava yhdenvertaisia valintaperusteita (LL 22.1 § ja LAK 39.1 §). Yliopistoon ja ammattikorkeakouluun hakevat voidaan erilaisen koulutustaustan perusteella jakaa ryhmiin, mutta samaan ryhmään kuuluviin hakijoihin tulee soveltaa yhdenmukaisia valintaperusteita (yliopistolaki 558/2009, myöhemmin YOL, 36.3 § ja ammattikorkeakoululaki 932/2014, myöhemmin AKKL, 28.3 §). Yliopistolaki tosin mahdollistaa rajoitetut poikkeukset yhdenmukaisista valintaperusteista jonkin kieliryhmän koulutustarpeen turvaamiseksi (36.3 §).

Hakijan terveydentilaan tai toimintakykyyn liittyvä seikka ei pääsääntöisesti saa olla esteenä opiskelijaksi ottamiselle ammatilliseen koulutukseen, yliopistoon tai ammattikorkeakouluun. Poikkeus liittyy hakijan kykenemättömyyteen opintoihin liittyviin käytännön tehtäviin (LAK 40.1 §, YOL 37 a.1 § ja AKKL 26.1 §). Perustuslakivaliokunta on todennut, että terveydentila ja vammaisuus voivat joissakin tapauksissa olla käytännössä esteinä opintojen

---

¹⁰⁷ Hakalehto 2015 s. 69.

¹⁰⁸ HE 19/2014 vp s. 40 ja s. 62-63.

¹⁰⁹ Ibid. s. 63.

harjoittamiselle. Tarpeettomia rajoja vammaisten henkilöiden koulutukseen pääsyyllä ei saa kuitenkaan asettaa, ja lähtökohtana tulisi olla pyrkimys esteiden poistamiseen. Perustuslakivaliokunta on kiinnittänyt huomiota myös siihen, että este osallistua opintoihin liittyviin käytännön tehtäviin ei välttämättä tarkoita, että henkilö olisi sopimaton opiskelemaan kyseistä alaa.¹¹⁰ Opiskelijaksi pyrkiville on annettava tietoa siitä, minkälaisia terveydentilaa koskevia vaatimuksia ja muita edellytyksiä opintoihin liittyy (LAK 40.3 §, YOL 37 a.3 § ja AKKL 26.3 §).

Hallintolain (434/2003) mukaan viranomaisen on kohdeltava hallinnossa asioivia tasapuolisesti (6 §). Kunnan viranomaisten on edistettävä ja seurattava vammaisten henkilöiden elinoloja sekä pyrittävä toiminnallaan ehkäisemään epäkohtien syntymistä ja poistamaan haittoja, jotka rajoittavat vammaisen henkilön toimintamahdollisuuksia ja osallistumista (vammaispalvelulaki 6 §). Kunnalla on velvollisuus huolehtia siitä, että kunnan yleiset palvelut soveltuvat myös vammaiselle henkilölle. Vammaisuuden perusteella järjestettäviä palveluja ja tukitoimia kehittäessään kunnan tulee ottaa huomioon vammaisten henkilöiden esittämät tarpeet ja näkökohdat (vammaispalvelulaki 7 §).

Syrjintään voi liittyä rikosvastuu. Rangaistus syrjinnästä, työsyrynnästä ja kiskonnantapaisesta työsyrynnästä, kiihottamisesta kansanryhmää vastaan sekä törkeästä kiihottamisesta kansanryhmää vastaan säädetään rikoslaissa (39/1889) (YVL 3.2 §). Yksi rangaistuksen koventamisperusteista on rikoksen tekeminen vammaisuuteen perustuvasta vaikuttimesta (rikoslaki 39/1889, myöhemmin RL, 6:5.1). Lisäksi syrjintä virkatoiminnassa voi tulla arvioitavaksi virkavelvollisuuden rikkomisena tai tuottamuksellisena virkavelvollisuuden rikkomisena (RL 40:9 ja 40:10).¹¹¹ Yhdenvertaisuuslaissa kielletty syrjintä ei aina välttämättä ole rikoslain nojalla rangaistavaa.¹¹² Periaatteessa on myös mahdollista, että tekoa arvioidaan rikoslain mukaisena syrjintänä, mutta ei yhdenvertaisuuslain mukaisena syrjintänä, jos teko ei kuulu yhdenvertaisuuslain soveltamisalaan.¹¹³

---

¹¹⁰ PeVL 60/2010 vp s. 2-4.

¹¹¹ Ojanen – Scheinin, verkkokirja, kirjailija päivittänyt tekstin 13.1.2010, kohta III Yksittäiset perusoikeudet, 2. Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltö (PL 6 §), Yhdenvertaisuusnormien horisontaalivaikutus, Rikoslain syrjintäkiellot.

¹¹² HE 19/2014 vp s. 58.

¹¹³ Lavapuro 2019 s. 71-72.

2.2. Yhdenvertaisuuden ja syrjinnän muotoja

2.2.1. Katsaus yhdenvertaisuuden ja syrjinnän muotoihin

Yhdenvertaisuuden toteuttamisessa voidaan lähteä liikkeelle kohtelun yhdenvertaisuudesta, tulosten yhdenvertaisuudesta tai mahdollisuuksien yhdenvertaisuudesta. Samanlainen kohtelu eli muodollinen yhdenvertaisuus jättää huomioimatta olemassa olevat rakenteet, joissa vauraus ja valta eivät ole jakautuneet tasaisesti. Fredmanin mukaan tosiasiallista yhdenvertaisuutta voidaan tavoitella tulosten tai mahdollisuuksien yhdenvertaisuudella. Tulosten yhdenvertaisuus hyväksyy ihmisten erilaisen kohtelun yhdenvertaisen vaikutuksen saavuttamiseksi. Mahdollisuuksien yhdenvertaisuus puolestaan hyväksyy sekä erilaisen kohtelun että erilaiset tulokset. Fredmanin mukaan mikään näistä ei yksinään riitä yhdenvertaisuuslainsäädännön perustaksi.¹¹⁴

Rioux ja Riddle eivät pidä mahdollisuuksien yhdenvertaisuutta riittävänä vammaisuuden kontekstissa, vaan he edellyttävät tulosten yhdenvertaisuutta. Mahdollisuuksien yhdenvertaisuus pyrkii asettamaan yksilöt samalle lähtöviivalle. Tällöin taustalla on ajatus kilpailusta, jonka mielivaltaiset säännöt epäoikeudenmukaisesti suosivat tietynlaisia ihmisiä, ja joka edellyttää normin tavoittelemista. Tulosten yhdenvertaisuus sen sijaan ottaa huomioon yhteiskunnalliset ja asenteelliset esteet yhdenvertaisuudelle. Yhdenvertaisuudessa ei ole kysymys vain siitä, ettei henkilöiden oikeutta osallistua esimerkiksi työmarkkinoille ole arvioitu reilusti, vaan siitä, ettei heille sopivia työpaikkoja ole luotu.¹¹⁵

Fredman on esittänyt tosiasiallisen yhdenvertaisuuden koostuvan uudelleenjakamisen, tunnustamisen, uudistamisen ja osallisuuden ulottuvuuksista. Uudelleenjakamisen ulottuvuus pyrkii korjaamaan jonkin ryhmän epäedullista asemaa. Tunnustamisen ulottuvuus tarkoittaa ihmisten yhdenvertaisen arvon tunnustamista heidän ihmisyytensä perusteella. Uudistava ulottuvuus kunnioittaa erilaisuutta ja mukautuu siihen, mikä edellyttää yhteiskunnan muuttamista sen sijaan, että yksilöt mukautuvat vallitsevaan normiin. Osallisuuden ulottuvuus tarkoittaa yhdenvertaista mahdollisuutta osallistua yhteisöön ja yhteiskuntaan. Fredmanin mukaan CRPD:ssä omaksuttu käsitys tosiasiallisesta yhdenvertaisuudesta on hyvin lähellä hänen esittämänsä neliulotteista mallia.¹¹⁶

---

¹¹⁴ Fredman 2011 s. 2-19.

¹¹⁵ Rioux – Riddle 2011 s. 44-54.

¹¹⁶ Fredman 2011 s. 25-33 ja s. 98-99.

TSS-sopimuksen sopimuspuolilla on velvollisuus kitkeä sekä muodollinen että tosiasiallinen syrjintä. Muodollisen syrjinnän osalta se tarkoittaa, että lait ja toimintaperiaatteet eivät saa olla syrjiviä kielletyillä perusteilla. Muodollinen yhdenvertaisuus ei takaa tosiasiallista yhdenvertaisuutta, vaan huomiota tulee kiinnittää ryhmiin, jotka kohtaavat historiallisia tai sitkeitä ennakkoluuloja.¹¹⁷ CRPD-komitea on todennut, että muodollisella yhdenvertaisuudella tarkoitetaan samanlaisessa tilanteessa olevien kohtelua samalla tavalla ottamatta huomioon ihmisten välisiä eroja. Tosiasiallinen yhdenvertaisuus sekä jättää huomioimatta että huomioi ihmisten väliset erot yhdenvertaisuuden saavuttamiseksi.¹¹⁸

Perustuslain tunnustama yhdenvertaisuus sisältää sekä muodollisen että tosiasiallisen yhdenvertaisuuden. Muodollinen yhdenvertaisuus tarkoittaa sitä, että sellaisia ihmisten välisiä eroja, joilla ei ole lain mukaan merkitystä asiassa, ei saa ottaa huomioon.¹¹⁹ Muodollisesta yhdenvertaisuudesta riippumatta ihmiset saattavat tulla kohdelluiksi eri tavalla itsestään johtumattomista syistä. Erityisillä toimenpiteillä pyritään tosiasialliseen yhdenvertaisuuteen.¹²⁰ Tosiasiallinen yhdenvertaisuus pyrkii edistämään yhteiskunnan eriarvoisuuden poistamista, mikä voi vaatia muodollisesta yhdenvertaisuudesta poikkeamista.¹²¹

Vammaisuuteen perustuvaa syrjintää on vammaisuuteen perustuva erottelu, syrjäyttäminen tai rajoittaminen, jonka tarkoituksena tai vaikutuksena on heikentää tai mitätöidä kaikkien ihmisoikeuksien ja perusvapauksien tunnustamista, nauttimista tai käyttämistä yhdenvertaisesti muiden kanssa politiikan, talouden, sosiaaliturvan, kulttuurin tai yksilön oikeuksien alalla tai muulla alalla (CRPD 2 artikla). CRPD-komitea on tarkentanut, että syrjintä vammaisuuden perusteella voi johtua henkilön nykyisestä tai menneestä vammasta, alttiudesta vammalle tulevaisuudessa, oletetusta vammasta tai toisen henkilön vammasta. CRPD-komitean mukaan kansainvälinen ihmisoikeuskäytäntö tunnistaa neljä syrjinnän muotoa, joita ovat välitön ja välillinen syrjintä, häirintä ja kohtuullisten mukautusten epääminen.¹²² Kohtuullisten mukautusten epäämistä käsitellään omassa alaluvussa.

---

¹¹⁷ E/C.12/GC/20 (2009) kohta 8.

¹¹⁸ CRPD/C/GC/6 (2018) kohta 10.

¹¹⁹ Ojanen – Scheinin, verkkokirja, teksti päivitetty 13.1.2010, kohta III Yksittäiset perusoikeudet, 2. Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kielto (PL 6 §), Johdanto, Muodollinen yhdenvertaisuus.

¹²⁰ HE 284/2014 vp s. 27.

¹²¹ Ojanen – Scheinin, verkkokirja, teksti päivitetty 13.1.2010, kohta III Yksittäiset perusoikeudet, 2. Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kielto (PL 6 §), Johdanto, Tosiasiallinen yhdenvertaisuus.

¹²² CRPD/C/GC/6 (2018) kohdat 18 ja 20.

TSS-komitea on todennut, että välitöntä syrjintää on ihmisten erilainen kohtelu samanlaisessa tilanteessa kielletyllä syrjintäperusteella. Välitön syrjintä ei välttämättä edellytä vertailukelpoisen samanlaisen tilanteen olemassaoloa, vaan haitalliset teot tai laiminlyönnit kielletyllä perusteella ovat välitöntä syrjintää.¹²³ Yhdenvertaisuuslain määritelmän mukaan syrjintä on välitöntä, jos jotakuta kohdellaan henkilöön liittyvän syyn perusteella epäsuotuisammin kuin jotakuta muuta on kohdeltu, kohdellaan tai kohdeltaisiin vertailukelpoisessa tilanteessa (YVL 10 §). Välittömässä syrjinnässä menettelyn kohde asetetaan muihin nähden huonompaan asemaan esimerkiksi asettamalla rajoituksia tai vaatimuksia tai epämällä tai rajoittamalla yleisesti saatavilla olevaa etuutta, palvelua tai oikeutta. Vertailukelpoista tilannetta voidaan arvioida jonkun toisen aikaisemman tai nykyisen kohtelun perusteella. Vertailukelpoisen tilanteen puuttuessa voidaan arvioida henkilöiden oletettua kohtelua. Sillä, onko tekijä tarkoittanut syrjiä, ei ole merkitystä. Säännös ei edellytä jokaisen kohtelua aina samalla tavalla eikä myöskään ihmisten kohtelua eri tavalla heidän henkilökohtaisten tarpeidensa mukaan, ellei kyse ole velvollisuudesta tehdä kohtuullisia mukautuksia.¹²⁴

TSS-komitean mukaan välillinen syrjintä viittaa lakeihin, toimintatapoihin tai käytäntöihin, jotka vaikuttavat yhdenvertaisilta, mutta joilla on kielletyistä syrjintäperusteista johtuva suhteeton vaikutus oikeuksista nauttimiseen.¹²⁵ Yhdenvertaisuuslain mukaan syrjintä on välillistä, jos näennäisesti yhdenvertainen sääntö, peruste tai käytäntö saattaa jonkun muita epäedullisempaan asemaan henkilöön liittyvän syyn perusteella, paitsi jos säännöllä, perusteella tai käytännöllä on hyväksyttävä tavoite ja tavoitteen saavuttamiseksi käytetyt keinot ovat asianmukaisia ja tarpeellisia (YVL 13 §). Välillisessä syrjinnässä säännöllä, perusteella tai käytännöllä on näennäisestä yhdenvertaisuudesta huolimatta tosiasiallisesti henkilöön liittyvään syyhyn perustuva syrjivä vaikutus. Kyse on teosta tai laiminlyönnistä, jonka seuraukset ovat samankaltaiset kuin välittömässä syrjinnässä.¹²⁶ Välillinen syrjintä loukkaa tosiasiallista yhdenvertaisuutta.¹²⁷

Häirintää on henkilön ihmisarvoa tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukkaava käyttäytyminen, jos loukkaava käyttäytyminen liittyy henkilöön liittyvään syyhyn ja käyttäytymisellä luodaan mainitun syyn vuoksi henkilöä halventava tai nöyryyttävä taikka häntä kohtaan

---

¹²³ E/C.12/GC/20 (2009) kohta 10.

¹²⁴ HE 19/2014 vp s. 70-71.

¹²⁵ E/C.12/GC/20 (2009) kohta 10.

¹²⁶ HE 19/2014 vp s. 76-77.

¹²⁷ Ojanen – Scheinin, verkkokirja, teksti päivitetty 13.1.2010, kohta III Yksittäiset perusoikeudet, 2. Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kielto (PL 6 §), Syrjinnän kielto (2 momentti), Välillinen ja välitön syrjintä.

uhkaava, vihamielinen tai hyökkäävä ilmapiiri (YVL 14 §). Häirinnältä edellytetään yleensä toistuvuutta, ilmeisyyttä, julkisuutta tai muuta suhteellisen vakavaa menettelyä.¹²⁸ Ihmisarvoa loukkaava käyttäytyminen voi osoittaa perustavanlaatuista kunnioituksen puutetta henkilöä kohtaan tai kyseenalaistaa henkilön oikeuden tulla kohdelluksi yhdenvertaisesti muiden kanssa. Käyttäytyminen voi kohdistua yksilön lisäksi ihmisryhmään.¹²⁹

CRPD-komitean mukaan syrjintä vammaisuuden perusteella voi johtua henkilön oletetusta vammasta tai toisen henkilön vammasta.¹³⁰ Myös TSS-komitea on tunnustanut syrjinnän muotoina läheissyrjinnän ja oletamaan perustuvan syrjinnän.¹³¹ Kyseiset syrjinnän muodot on tunnustettu EIT:n oikeuskäytännössä. EIT:n mukaan syrjintä on kiellettyä riippumatta siitä, perustuuko syrjintä henkilön todelliselle vai oletetulle ominaisuudelle.¹³² Läheissyrjinnän osalta EIT on katsonut henkilön syrjinnän hänen lapsensa vammaisuuden perusteella kuuluvan syrjinnän kiellon alaan.¹³³ EU-TI on katsonut syrjinnän kiellon vastaiseksi työntekijän epäsuotuisan kohtelun, joka perustui työntekijän lapsen vammaisuuteen.¹³⁴ Yhdenvertaisuuslain mukaan syrjintä on kielletty riippumatta siitä, perustuuko se henkilöä itseään vai jotakuta toista koskevaan tosiseikkaan tai oletukseen (YVL 8.1 §).

Yhdenvertaisuuslaki tunnustaa kielletyksi syrjinnäksi ohjeen tai käskyn syrjiä (YVL 8.2 §) silloin, kun ohjeen tai käskyn antajalla on toimivalta tai asema antaa ohjeen tai käskyn saajaa velvoittavia määräyksiä. Kyseessä on kielletty syrjintä, vaikka ohjetta tai käskyä ei noudatettaisi.¹³⁵ Myös segregatio on kiellettyä syrjintää. Segregaatiolla tarkoitetaan samanlaisten palvelujen tarjoamista erikseen eri ihmisryhmille kielletyllä syrjintäperusteella, ellei tälle ole hyväksyttävää perustetta.¹³⁶ Erilaisten ihmisten kohtelevinen samalla tavalla eli tasapäistäminen on syrjinnän muoto. Syrjintäkieltojen tarkoitus ei ole poistaa ihmisten välisiä eroja, vaan näihin eroihin perustuva ei-hyväksyttävä erottelu.¹³⁷

---

¹²⁸ Ojanen – Scheinin, verkkokirja, teksti päivitetty 13.1.2010, kohta III Yksittäiset perusoikeudet, 2. Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltä (PL 6 §), Syrjinnän kieltä (2 momentti), Välillinen ja välitön syrjintä, Häirintä.

¹²⁹ HE 19/2014 vp s. 78.

¹³⁰ CRPD/C/GC/6 (2018) kohta 20.

¹³¹ E/C.12/GC/20 (2009) kohdat 16-17.

¹³² Timishev v. Venäjä (13.12.2005) kohta 56.

¹³³ Guberina v. Kroatia (22.3.2016) kohta 79.

¹³⁴ C-303/06 Coleman ECLI:EU:C:2008:415 kohdat 56 ja 63.

¹³⁵ HE 19/2014 vp s. 69.

¹³⁶ HE 309/1993 vp s. 44.

¹³⁷ Ojanen – Scheinin, verkkokirja, teksti päivitetty 13.1.2010, kohta III Yksittäiset perusoikeudet, 2. Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltä (PL 6 §), Syrjinnän kieltä (2 momentti), Syrjinnän käsite, Erottelu ja syrjintä.

CRPD-komitea on erottanut toisistaan risteävän syrjinnän ja moniperusteisen syrjinnän. Moniperusteinen syrjintä perustuu useampaan kuin yhteen henkilön ominaisuuteen. Vammaisen henkilön syrjintä on risteävää silloin, kun häntä syrjitään sekä vammaisuuden että muun henkilöön liittyvän ominaisuuden perusteella siten, että eri perusteet toimivat erottamattomasti yhdessä.¹³⁸ Moniperusteisessa syrjinnässä henkilöä siten syrjitään esimerkiksi sekä hänen sukupuolensa että ikänsä perusteella, kun taas risteävästä syrjinnästä on kyse silloin, kun nämä henkilöön liittyvät seikat vain yhdessä johtavat syrjintään.¹³⁹

2.2.2. Kohtuullisten mukautusten epääminen syrjinnän muotona

Kohtuullisilla mukautuksilla tavoitellaan tosiasiallista yhdenvertaisuutta.¹⁴⁰ Fredmanin mukaan kohtuulliset mukautukset toteuttavat ainakin kolmea neljästä ulottuvuudesta hänen esittämässään tosiasiallisen yhdenvertaisuuden mallissa: kohtuullisten mukautusten avulla korjataan vammaisen henkilön epäedullista asemaa, mukaudutaan erilaisuuteen sekä edistetään osallistumista.¹⁴¹ Kohtuullisilla mukautuksilla estetään vammaisten henkilöiden syrjintä.¹⁴² Toisin sanoen kohtuullisilla mukautuksilla pyritään estämään vammaisten henkilöiden käytännössä muita huonompi kohtelu.¹⁴³ EU-TI on todennut, että direktiivin 2000/78 valossa kohtuullisten mukautusten on ymmärrettävä tarkoittavan niiden esteiden poistamista, jotka vaikeuttavat vammaisten henkilöiden osallistumista työelämään yhdenvertaisesti muiden työntekijöiden kanssa.¹⁴⁴

Kohtuullisten mukautusten epääminen on syrjintää (CRPD 2 artikla, YVL 8.2 §). TSS-komitea on jo vuonna 1994 antamassaan yleiskommentissa tunnustanut, että kohtuullisten mukautusten epääminen on syrjintää vammaisuuden perusteella.¹⁴⁵ Olennaista kohtuullisten mukautusten epäämisen arvioinnissa on, milloin velvollisuuden tehdä kohtuulliset mukautukset katsotaan syntyneen. Velvollisuus tehdä kohtuullisia mukautuksia syntyy, kun vammaisen henkilö tarvitsee pääsyä esteellisiin tilanteisiin tai ympäristöihin tai haluaa käyttää oikeuksiaan. Velvollisuus syntyy jo silloin, jos potentiaalisesti velvoitetun toimijan olisi

---

¹³⁸ CRPD/C/GC/6 (2018) kohta 19.

¹³⁹ HE 19/2014 vp s. 57.

¹⁴⁰ CRPD/C/GC/6 (2018) kohta 25 (c).

¹⁴¹ Fredman 2011 s. 215-218.

¹⁴² CRPD/C/GC/6 (2018) kohta 25 (c).

¹⁴³ Ojanen – Scheinin, verkkokirja, teksti päivitetty 13.1.2010, kohta III Yksittäiset perusoikeudet, 2. Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kielto (PL 6 §), Syrjinnän kielto (2 momentti), Välillinen ja välitön syrjintä, Häirintä.

¹⁴⁴ Yhdistetyt asiat C-335/11 ja C-337/11 HK Danmark ECLI:EU:C:2013:222 kohta 54.

¹⁴⁵ General comment No. 5 (1994) kohta 15.

pitänyt ymmärtää, että henkilöllä on vamma, joka saattaa edellyttää mukautuksia.¹⁴⁶ Yhdenvertaisuuslakia koskevan hallituksen esityksen mukaan käytännössä yleensä vammaisen henkilö tai esimerkiksi hänen avustajansa pyytää mukautusta.¹⁴⁷

EIT on arvioinut kohtuullisten mukautusten tekemättä jättämistä EIS 3 artiklan mukaisen kidutuksen kiellon valossa. EIS 3 artiklan mukaan ketään ei saa kiduttaa, eikä kohdella tai rangaista epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla. Fyysisesti vammaisella vangilla ei ollut itsenäisesti pääsyä useisiin osiin vankilaa, kuten saniteettitiloihin tai ruokalaan, eikä hänelle ollut järjestetty apua vankilassa liikkumiseen. EIT katsoi, että monet ongelmista olisivat olleet kohtuudella ratkaistavissa. Vangin kohtaamilla liikkumisvapauden rajoituksilla ja kohtuullisten mukautusten puuttumisella katsottiin olleen epäinhimillinen vaikutus. Vankeusolosuhteet loukkasivat kidutuksen kieltoa.¹⁴⁸

Kohtuulliset mukautukset tulee pitää käsitteellisesti erillään erityistoimista, jotka ovat tarpeen vammaisten henkilöiden tosiasiallisen yhdenvertaisuuden jouduttamiseksi tai saavuttamiseksi ja joita ei katsota syrjinnäksi (CRPD 5 (4) artikla). Näillä erityistoimilla viitataan vammaisten henkilöiden positiiviseen erityiskohteluun.¹⁴⁹ Muun muassa positiivista erityiskohtelua käsitellään seuraavaksi.

2.3. Erilainen kohtelu ilman syrjintää

Kiellettyihin syrjintäperusteisiin perustuva erilainen kohtelu ei aina ole syrjintää. Edellytyksenä on, että erilaiselle kohtelulle on kohtuullinen ja objektiivinen oikeutus. Tavoitteen ja keinojen tulee olla oikeassa suhteessa toisiinsa.¹⁵⁰ EIT on kuitenkin katsonut valtioiden harkintavallan olevan olennaisesti suppeampi, kun perusoikeuksien rajoitus kohdistuu yhteiskunnan erityisen haavoittuvaan ryhmään, joka on kokenut huomattavaa syrjintää menneisyydessä. Syynä tähän on ryhmien historiallisesti kohtaamat ennakkoluulot, joilla on ollut pysyviä seurauksia, ja jotka ovat johtaneet heidän yhteiskunnalliseen syrjäytymiseensä.¹⁵¹ EIT on lisäksi todennut, että ottaen huomioon tarpeen ehkäistä vammaisten henkilöiden syrjintää ja vaalia heidän täysimääräistä osallistumistaan ja sopeutumistaan yhteiskuntaan,

---

¹⁴⁶ CRPD/C/GC/6 (2018) kohta 24 (b).

¹⁴⁷ HE 19/2014 vp s. 79.

¹⁴⁸ Semikhvostov v. Venäjä (6.2.2014) erityisesti kohdat 85 ja 86.

¹⁴⁹ CRPD/C/GC/6 (2018) kohta 25 (c).

¹⁵⁰ E/C.12/GC/20 (2009) kohta 13, EIT Glor v. Sveitsi (30.4.2009) kohta 72.

¹⁵¹ Guberina v. Kroatia (22.3.2016) kohta 73.

valtioilla on huomattavasti suppeampi harkintavalta vammaisten henkilöiden erilaisen kohtelun osalta.¹⁵²

Perustuslain 6 § sallii eri asemaan asettamisen henkilöön liittyvän syyn perusteella, jos sille on hyväksyttävä peruste. Perusteen tulee olla hyväksyttävä perusoikeusjärjestelmän kannalta, ja perustelulle asetettavat vaatimukset ovat korkeat erityisesti säännöksessä nimenomaisesti mainittujen kiellettyjen syrjintäperusteiden osalta.¹⁵³ Yhdenvertaisuuslaissa on erilaisen kohtelun oikeuttamisperusteita koskevia säännöksiä. Koulutuksen saamisen osalta erilainen kohtelu ei ole syrjintää, jos kohtelu perustuu lakiin ja sillä muutoin on hyväksyttävä tavoite ja keinot tavoitteen saavuttamiseksi ovat oikeasuhtaisia (YVL 11 §). Keinot eivät saa olla epäasianmukaisia tai ylimitoitettuja, eikä niitä saa käyttää, jos samaan tavoitteeseen voitaisiin päästä yhdenvertaisuutta paremmin toteuttavalla keinolla.¹⁵⁴

LOS-komitean mukaan valtiolta saatetaan edellyttää positiivisia toimenpiteitä tosiasiallisen yhdenvertaisuuden saavuttamiseksi.¹⁵⁵ TSS-komitea on todennut, että sopimusvaltioilla on positiivinen velvollisuus vähentää vammaisiin henkilöihin kohdistuvia rakenteellisia haittoja ja antaa vammaisille henkilöille erityiskohtelua täyden osallisuuden ja yhdenvertaisuuden saavuttamiseksi.¹⁵⁶ TSS-komitea tunnustaa velvollisuuden tehdä erityisiä toimenpiteitä tosiasiallisen yhdenvertaisuuden saavuttamiseksi, kunhan keinot ovat kohtuullisia, objektiivisia ja oikeasuhtaisia eikä niitä jatketa, kun tavoite on saavutettu. Komitean mukaan toimenpiteet voivat joskus kuitenkin olla luonteeltaan pysyviä, kuten kohtuulliset mukautukset.¹⁵⁷

Tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistäminen on perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävä peruste erilaiselle kohtelulle lainsäädännössä.¹⁵⁸ Positiivisella erityiskohtelulla tarkoitetaan yhdenvertaisuuslaissa sellaista oikeasuhtaista erilaista kohtelua, jonka tarkoituksena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistäminen taikka syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäiseminen tai poistaminen (9 §). Erona kohtuullisiin mukautuksiin positiivinen

---

¹⁵² Glor v. Sveitsi (30.4.2009) kohdat 80 ja 84.

¹⁵³ HE 309/1993 vp s. 44.

¹⁵⁴ HE 19/2014 vp s. 72.

¹⁵⁵ CRC/C/GC/14 (2013) kohta 41.

¹⁵⁶ General comment No. 5 (1994) kohta 9.

¹⁵⁷ E/C.12/GC/20 (2009) kohta 9.

¹⁵⁸ HE 309/1993 vp s. 42-43.

erityiskohtelu ei ole velvollisuus, vaan se on sallittu.¹⁵⁹ Positiivinen erityiskohtelu kohdistuu ryhmään, kun taas kohtuulliset mukautukset kohdistuvat yksilöön.¹⁶⁰

Positiivinen erityiskohtelu voi olla perusteltua, vaikka ei olisikaan mahdollista osoittaa yhteiskunnallisesti huonomman aseman johtuvan syrjinnästä.¹⁶¹ Toisaalta positiivinen erityiskohtelu voi myös olla sallittua, vaikka sen kohteena oleva vähemmistö ei olisikaan muita huonommassa asemassa.¹⁶² Positiivista erityiskohtelua voidaan toteuttaa esimerkiksi kiintiöiden avulla.¹⁶³ Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan mukaan kysymys oli positiivisesta erityiskohtelusta, kun vammaiselle henkilölle oli järjestetty erikseen tilaisuus tutustua kouluun ennen pidennetyn oppivelvollisuuden esiopetuksen alkamista sen sijaan, että henkilö olisi kutsuttu koulun yleiseen tutustumispäivään ennen pidennetyn oppivelvollisuuden esiopetuksen tai perusopetuksen ensimmäisen luokan alkamista.¹⁶⁴

---

¹⁵⁹ Quinlivan 2019 s. 174.

¹⁶⁰ Nieminen 2019 s. 593.

¹⁶¹ HE 19/2014 vp s. 69.

¹⁶² Ojanen – Scheinin, verkkokirja, teksti päivitetty 13.1.2010, kohta III Yksittäiset perusoikeudet, 2. Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kielto (PL 6 §), Syrjinnän kielto (2 momentti), Positiivinen erityiskohtelu, Erilaisuus itseisarvona.

¹⁶³ Nieminen 2019 s. 594.

¹⁶⁴ Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta 314/2017 18.6.2018.

3. Vammaisen henkilön oikeus koulutukseen yhdenvertaisesti muiden kanssa

3.1. Oikeus koulutukseen kansainvälisellä ja eurooppalaisella tasolla

3.1.1. Oikeus koulutukseen

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on todennut, että oikeudella koulutukseen on perustavanlaatuinen merkitys demokraattisessa yhteiskunnassa. Oikeus koulutukseen on välttämätön ihmisoikeuksien edistämiseksi.¹⁶⁵ Oikeuden koulutukseen voidaan nähdä kuuluvan taloudellisiin, sosiaalisiin ja sivistyksellisiin oikeuksiin, mutta myös kansalais- ja poliittisiin oikeuksiin, joiden toteutumisessa koulutuksella on keskeinen rooli. Oikeus koulutukseen havainnollistaa ihmisoikeuksien jakamattomuutta ja keskinäistä riippuvaisuutta.¹⁶⁶ Koulutus on sekä ihmisoikeus itsessään että keino toteuttaa muita ihmisoikeuksia.¹⁶⁷

EIT on todennut, että oikeus koulutukseen ei ainoastaan hyödytä yksilöä, vaan sillä on laajempi yhteiskunnallinen merkitys.¹⁶⁸ TSS-komitea on maininnut esimerkkeinä koulutuksen merkityksestä köyhyydestä nousemisen, täysimääräisen yhteisöön osallistumisen, naisten voimaantumisen ja lasten suojelemisen, ihmisoikeuksien ja demokratian edistämisen, ympäristön suojelemisen ja väestönkasvun hillitsemisen. Näiden näkökohtien lisäksi komitea on todennut, että koulutus on yksi olemassaolon rikkauksista.¹⁶⁹ Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevaa yleissopimusta valvova komitea on todennut, että koulutuksella on keskeinen rooli ihmisoikeusarvojen ja sukupuolten välisen tasa-arvon edistämässä. Koulutus on olennainen paitsi henkilökohtaisen kehityksen, myös työvoiman ja kansalaisten kehityksen kannalta. Koulutus muun muassa edistää rauhaa, kiihdyttää talouskasvua, lisää terveellisen elämän mahdollisuuksia ja vähentää lapsiavioliittoja sekä äitiyskuolleisuutta.¹⁷⁰

Lasten koulutuksen puute puolestaan tekee lapset alttiimmiksi useille muille ihmisoikeusloukkauksille.¹⁷¹ Koulutuksella on tärkeä rooli lapsityövoiman kitkemisessä.¹⁷² Kun tytöt ja naiset eivät pääse korkealaatuiseen koulutukseen, heiltä jää puuttumaan mahdollisuus henkilökohtaiseen riippumattomuuteen ja valintoihin koskien muun muassa heidän omaa

---

¹⁶⁵ Leyla Şahin v. Turkki (10.11.2005) kohta 137.

¹⁶⁶ E/C.12/1999/4 (1999) kohta 2.

¹⁶⁷ E/C.12/1999/10 (1999) kohta 1.

¹⁶⁸ Velyo Velev v. Bulgaria (27.5.2014) kohta 33.

¹⁶⁹ E/C.12/1999/10 (1999) kohta 1.

¹⁷⁰ CEDAW/C/GC/36 (2017) kohdat 1 ja 9.

¹⁷¹ E/C.12/1999/4 (1999) kohta 4.

¹⁷² E/C.12/1999/10 (1999) kohta 55.

terveyttään, seksuaalisuuttaan ja lisääntymistään.¹⁷³ TSS-sopimuksen oikeus koulutukseen yhdessä syrjinnän kiellon, miesten ja naisten välisen tasa-arvon vaatimuksen ja oikeuden seksuaali- ja lisääntymisterveyteen kanssa sisältää oikeuden seksuaalivalistukseen.¹⁷⁴

Vammaisilla henkilöillä on oikeus tehdä työtä yhdenvertaisesti muiden kanssa (CRPD 27 artikla). Vammaisten lasten koulutuksen ulkopuolelle jättäminen estää heitä pääsemästä työmarkkinoille jatkossa.¹⁷⁵ CRPD-komitea on todennut, että koulutuksen tulee valmistaa vammaisia henkilöitä työelämää varten.¹⁷⁶ CRPD:n sopimuspuolet tunnustavat, että useimmat vammaiset henkilöt elävät köyhyydessä (johdanto-osa, t kohta). Koulutuksen saamisen esteet hankaloittavat vammaisten henkilöiden osallistumista julkiseen päätöksentekoon. Koulutus lisää todennäköisyyttä yhteiskunnalliseen osallistumiseen.¹⁷⁷

YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus tunnustaa jokaisen oikeuden saada opetusta (26 artikla). Sen mukaan opetuksen on oltava ainakin alkeis- ja perusopetuksen osalta maksutonta, ja alkeisopetuksen on oltava pakollinen. Teknistä ja ammattiopetusta on oltava yleisesti saatavilla, ja korkeamman opetuksen on oltava avoinna yhtäläisesti kaikille heidän kykyjensä mukaan.¹⁷⁸

Niin CRPD, LOS, TSS-sopimus, EIS:n ensimmäinen lisäpöytäkirja (SopS 85–86/1998), uudistettu Euroopan sosiaalinen peruskirja kuin EU:n perusoikeuskirjakin tunnustavat oikeuden koulutukseen. Naisten yhdenvertainen oikeus koulutukseen tunnustetaan kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevassa yleissopimuksessa (SopS 67-68/1986, 10 artikla), ja oikeus opetukseen jokaiselle rotuun, ihonväriin tai kansalliseen tai etniseen alkuperään katsomatta tunnustetaan kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa (SopS 37/1970, 5 artikla). Suomi on ratifioinut YK:n kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestön (UNESCO) hyväksymän yleissopimuksen syrjinnän vastustamiseksi opetuksen alalla (SopS 59/1971). Lisäksi koulutukseen liittyviä yleissopimuksia on hyväksytty kansainvälisen työjärjestö ILO:n piirissä. Suomi on ratifioinut esimerkiksi taloudellisesti tuettua opintovapaata koskevan yleissopimuksen (SopS 56/1992) sekä yleissopimuksen

---

¹⁷³ CEDAW/C/GC/36 (2017) kohta 28.

¹⁷⁴ E/C.12/GC/22 (2016) kohta 9.

¹⁷⁵ CRC/C/GC/9 (2006) kohta 8.

¹⁷⁶ CRPD/C/GC/4 (2016) kohta 56.

¹⁷⁷ CRPD/C/GC/7 (2018) kohdat 59 ja 85.

¹⁷⁸ Universal Declaration of Human Rights 1948.

koskien ammatinvalinnanohjauksen ja ammattikoulutuksen osuutta kehitettäessä inhimillisiä voimavaroja (SopS 46/1978).

Jokaisella on oikeus opetuksen saamiseen (TSS-sopimus 13 artikla). Oikeus opetukseen kuuluu kaikille valtiossa oleskeleville lapsille heidän oikeudellisesta asemastaan ja dokumentaatiostaan riippumatta.¹⁷⁹ Sopimusvaltioiden velvollisuus on kunnioittaa, suojella ja toteuttaa oikeutta opetukseen. Oikeuden kunnioittaminen edellyttää sellaisten toimenpiteiden välttämistä, joilla hankaloitetaan opetuksen saamista tai estetään se. Oikeuden suojeleminen vaatii sopimuspuolia estämään kolmansien osapuolten puuttuminen oikeudesta nauttimiseen. Oikeuden toteuttaminen puolestaan edellyttää oikeuden edistämistä sen mahdollistavilla ja sen toteuttamisessa auttavilla toimenpiteillä sekä opetuksen saamisen järjestämistä. Järjestämisvelvollisuus ei kuitenkaan ole sama kaikilla koulutuksen tasoilla.¹⁸⁰

Oikeuden täydellinen toteuttaminen edellyttää alkeisopetuksen pakollisuutta ja maksuttomuutta. Alkeisopetuksen jälkeisen opetuksen osalta edellytetään asteittaista maksuttomuuden käyttöönottamista ja yleistä saavutettavuutta. Korkeamman opetuksen tulee olla yhtä mahdollista kaikille kyvykkyyden perusteella. Lisäksi perusopetusta tulee tukea ja tehostaa niiden henkilöiden osalta, jotka eivät ole saaneet tai jotka eivät ole päättäneet koko alkeisopetustaan (13 (2) artikla). Oikeus perusopetukseen on kaikilla, joiden ”perusoppimistarpeita” ei ole vielä täytetty, iästä tai sukupuolesta riippumatta.¹⁸¹ TSS-sopimus tunnustaa teellisen tutkimuksen ja luovan toiminnan vapauden (15 (3) artikla).

Taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet tulee toteuttaa täysimääräisesti käytävissä olevien voimavarojen mukaan kokonaisuudessaan asteittain (TSS-sopimus 2 (1) artikla). CRPD sisältää vastaavan velvoitteen TSS-oikeuksien osalta (4 (2) artikla). Sopimuspuolilla on kuitenkin välitön velvollisuus toteuttaa esimerkiksi syrjinnän kieltä opetuksen saamisessa sekä ryhtyä välittömästi toimenpiteisiin oikeuden opetukseen toteuttamiseksi. Toimenpiteiden tulee olla tietoisia, konkreettisia ja kohdennettu oikeuden täysimääräiseen toteuttamiseen. Oikeuden täysimääräistä toteutumista tulee lähestyä mahdollisimman nopeasti ja tehokkaasti.¹⁸² TSS-sopimuksen sopimuspuolten tulee laatia ja hyväksyä kahden

---

¹⁷⁹ E/C.12/GC/20 (2009) kohta 30.

¹⁸⁰ E/C.12/1999/10 (1999) kohdat 46-48.

¹⁸¹ Ibid. kohdat 23-24.

¹⁸² Ibid. kohdat 43-44.

vuoden kuluessa toimintasuunnitelma, jossa määrätään kohtuullinen ajanjakso pakollisen ja maksuttoman alkeisopetuksen asteittaiselle toteuttamiselle (14 artikla).

Jokaisen TSS-oikeuden katsotaan sisältävän vähimmäisvelvollisuutena ydinvelvollisuuden. Sopimuspuolen tulee osoittaa, että se on tehnyt kaikkensa käyttääkseen kaikki voimavaransa toteuttaakseen ensisijaisesti vähimmäisvelvollisuutensa. Oikeus opetukseen edellyttää vähintään perustavanlaatuisimpia opetuksen muotoja.¹⁸³ TSS-komitea on vahvistanut vähimmäisvelvollisuuden sisällön opetuksen saamisessa. Pääsy julkisiin oppilaitoksiin ja opetusohjelmiin syrjimättömillä perusteilla tulee varmistaa, kuten myös 13 (1) artiklan nimeämien opetuksen tarkoitusten toteuttaminen ja opetuksen vapaa valinta valtion tai kolmansien siihen puuttumatta. Alkeisopetus tulee järjestää kaikille, ja tulee hyväksyä ja toteuttaa kansallinen opetussuunnitelma, johon sisältyy alkeisopetuksen jälkeinen opetus, korkeampi opetus ja perusopetus.¹⁸⁴

CRPD tunnustaa vammaisten henkilöiden oikeuden koulutukseen (24 artikla). Oikeus koulutukseen edellyttää elinikäistä oppimista ja osallistavaa eli inklusiivista koulutusjärjestelmää kaikilla koulutuksen tasoilla. Vammaisuuden perusteella ei saa sulkea vammaisia henkilöitä yleisen koulutusjärjestelmän ulkopuolelle eikä vammaisia lapsia maksuttoman ja pakollisen ensimmäisen asteen tai toisen asteen koulutuksen ulkopuolelle. Vammaisten henkilöiden tulee päästä kattavaan, laadukkaaseen ja maksuttomaan ensimmäisen asteen sekä toisen asteen koulutukseen yhdenvertaisesti muiden kanssa niissä yhteisöissä, joissa he elävät. Lisäksi vammaisilla henkilöillä tulee olla syrjimättä ja yhdenvertaisesti muiden kanssa mahdollisuus yleiseen kolmannen asteen koulutukseen, ammattikoulutukseen ja elinikäiseen oppimiseen.

Vammaisen lapsen oikeus koulutukseen on ollut esillä CRPD-komitealle osoitetussa perheen turvapaikkahakemuksen hylkäämistä koskevassa valituksessa, jonka komitea tosin jätti tutkimatta. Valittaja katsoi perheen karkottamisen muun muassa loukkaavan vammaisen lapsen oikeutta koulutukseen. Komitea piti tietyissä olosuhteissa mahdollisena karkottavan valtion vastuuta, jos henkilö karkotetaan alueelle, jossa häntä kohtaa sopimusvelvoitteiden loukkaamisen riski.¹⁸⁵

---

¹⁸³ General comment No. 3 (1990) kohta 10.

¹⁸⁴ E/C.12/1999/10 (1999) kohta 57.

¹⁸⁵ CRPD/C/18/D/28/2015 O.O.J (18.8.2017).

LOS tunnustaa jokaisen lapsen oikeuden saada opetusta. Sopimuspuolten tulee toteuttaa oikeus asteittain (28 artikla). LOS edellyttää pakollista ja maksutonta perusasteen koulutusta. Keskiasteen koulutusmuotojen kehittämistä tulee tukea ja saattaa ne jokaisen ulottuville sekä ryhtyä tarkoituksenmukaisiin toimenpiteisiin, kuten maksuttoman opetuksen käyttöönottamiseen ja taloudellisen tuen antamiseen sitä tarvitseville. Lisäksi korkea-asteen koulutuksen tulee olla kaikkien saatavissa heidän kykyjensä perusteella.

LOS sisältää lapsen koulutuksen tavoitteet (29 artikla), jotka ovat kytköksissä lapsen ihmisarvoon ja lapsen yhdenvertaisiin, luovuttamattomiin oikeuksiin. Ne korostavat yksilöllistä, subjektiivista oikeutta koulutuksen laatuun.¹⁸⁶ Vammaisille lapsille ja heidän hoidostaan vastaaville henkilöille annettava apu on suunniteltava varmistamaan vammaisen lapsen mahdollisuus muun muassa koulunkäyntiin ja koulutukseen (LOS 23 artikla). Lisäksi lapsen oikeuksien sopimuksen tarkoittama lapsen kehittymisen edellytysten mahdollisimman täysimääräinen takaaminen (6 artikla) viittaa lapsen fyysiseen, henkiseen, hengelliseen, moraaliseen, psykologiseen ja sosiaaliseen kehittymiseen.¹⁸⁷

LOS-komitea on kiinnittänyt huomiota siihen, että vammaisen lapsen koulutuksen tulee vahvistaa positiivista itsetietoisuutta. Vammaisen lapsen tulee tuntea, että häntä kunnioitetaan ihmisenä, ilman rajoituksia hänen arvoonsa. Vammaiset lapset tulisi pyrkiä ottamaan maksimaalisesti mukaan yhteiskuntaan.¹⁸⁸ Koulutuksen kokonaistavoite on maksimoida lapsen mahdollisuudet osallistua täysimääräisesti ja vastuullisesti yhteiskuntaan.¹⁸⁹ Komitea on katsonut varhaislapsuuden koulutuksen olevan erityisen tärkeää vammaisille lapsille, koska vammaisen lapsen vamma ja erityistarpeet usein huomataan ensimmäistä kertaa varhaislapsuuden koulutuksessa. Varhainen puuttuminen auttaa lapsia kehittämään täyttä potentiaaliaan.¹⁹⁰

Uudistetussa Euroopan sosiaalisessa peruskirjassa tunnustetaan oikeus ammatilliseen koulutukseen (10 artikla). Korkeampaan ammatilliseen ja yliopistokoulutukseen tulee olla mahdollisuus yksilön henkilökohtaisten edellytysten perusteella. Sosiaalinen peruskirja tunnustaa, että vammaisten henkilöiden tulee saada ohjausta, koulutusta ja ammatillista koulutusta yleisten järjestelmien puitteissa aina, kun se on mahdollista (15 (1) artikla). Sosiaalinen

---

¹⁸⁶ CRC/GC/2001/1 (2001) kohdat 1 ja 9.

¹⁸⁷ CRC/GC/2003/5 (2003) kohta 12.

¹⁸⁸ CRC/C/GC/9 (2006) kohdat 11 ja 64.

¹⁸⁹ CRC/GC/2001/1 (2001) kohta 12.

¹⁹⁰ CRC/C/GC/9 (2006) kohta 65.

peruskirja edellyttää ryhtymistä kaikkiin tarvittaviin toimiin, joiden tarkoituksena on varmistaa, että lapset ja nuoret saavat heidän tarvitsemansa koulutuksen, ja joiden tarkoituksena on järjestää lapsille ja nuorille maksuton perusopetus sekä rohkaista heitä käymään säännöllisesti koulua (17 artikla). Lisäksi sosiaalinen peruskirja tunnustaa lasten ja nuorten oikeuden suojeluun ja rajoittaa heidän työssäkäyntiään muun muassa koulunkäynnin turvaamiseksi (7 artikla).

Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea on katsonut Bulgarian loukanneen oikeutta koulutukseen yhdessä syrjinnän kiellon kanssa tapauksessa *Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) v. Bulgaria*. Valitus koski kehitysvammaisille lapsille tarkoitetuissa kodeissa asuvia kehitysvammaisia lapsia pois lukien lievästi kehitysvammaiset lapset. Komitea katsoi, että Bulgarian toimenpiteet oikeuden koulutukseen toteuttamiseksi asteittain eivät täyttäneet kohtuullisen ajan, mitattavissa olevan kehityksen ja käytettävissä olevien resurssien maksimaalisen käytön kriteerejä. Kehitys oli ollut hyvin hidasta, ja oikeuden täytäntöönpanoon oli keskitytty hyvin vähän tai ei lainkaan.¹⁹¹ Komitea on toisessa tapauksessa katsonut, että Ranska ei ollut edistänyt tarpeeksi oikeutta koulutukseen henkilöille, joilla on autismi. Lasten, joilla on autismi, osuus yleisissä tai erityiskouluissa oli huomattavasti muiden lasten osuutta matalampi.¹⁹²

Oikeus koulutukseen tunnustetaan EIS:n ensimmäisessä lisäpöytäkirjassa (2 artikla). Sen mukaan keneltäkään ei saa kieltää oikeutta koulutukseen. Oikeutta koulutukseen saa kuitenkin rajoittaa.¹⁹³ EIT on katsonut, että oikeus koulutukseen koskee kaikkia koulutuksen tasoja.¹⁹⁴ EIT:n mukaan oikeus koulutukseen sisältää oikeuden päästä olemassa oleviin oppilaitoksiin sekä oikeuden saada suoritettut opinnot virallisesti tunnistettua. Sen sijaan oikeus koulutukseen ei tarkoita, että jäsenvaltioiden tulisi luoda koulutusta omalla kustannuksellaan tai myöntää avustusta koulutukseen.¹⁹⁵ EIT:n mukaan oikeutta koulutukseen tulee tulkita ottaen huomioon erityisesti ihmisoikeussopimuksen yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta,

---

¹⁹¹ *Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) v. Bulgaria* (3.6.2008).

¹⁹² *International Association Autism-Europe v. Ranska* (4.11.2003).

¹⁹³ *Catan ja muut v. Moldovan tasavalta ja Venäjä* (19.10.2012) kohta 140.

¹⁹⁴ *Leyla Şahin v. Turkki* (10.11.2005) kohta 134.

¹⁹⁵ Case “relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium” v. *Belgia* (23.7.1968) osa B. Interpretation adopted by the Court kohdat 3-4. Ks. myös *Catan ja muut v. Moldovan tasavalta ja Venäjä* (19.10.2012) kohta 137, *Leyla Şahin v. Turkki* (10.11.2005) kohta 152 ja *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Tanska* (7.12.1976) kohta 52.

ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapautta sekä sananvapautta koskevat artiklat (8, 9 ja 10 artiklat).¹⁹⁶

Euroopan unionin perusoikeuskirja tunnustaa oikeuden koulutukseen (14 artikla). Sen mukaan jokaisella on oikeus koulutukseen ja oikeus saada ammatillista koulutusta sekä jatko- ja täydennyskoulutusta. Oikeuteen kuuluu mahdollisuus saada maksutta oppivelvollisuuteen perustuvaa opetusta. Lisäksi turvataan taiteen ja tutkimuksen vapaus (13 artikla).

Osana oikeutta koulutukseen on tunnustettu vanhempien oikeus vaikuttaa lapselleen annettavaan koulutukseen. Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan vanhemmilla tai laillisilla huoltajilla ja holhoojilla on ensisijainen vastuu lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä. Lapsen edun on määrättävä heidän toimintansa (18 (1) artikla). Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus tunnustaa vanhemmille ensisijaisen oikeuden valita lapsilleen annettavan opetuksen laatu (26 artikla).¹⁹⁷ TSS-sopimus, KP-sopimus ja EIS:n ensimmäinen lisäpöytäkirja sisältävät keskenään lähes samanlaiset artiklat, joilla turvataan vanhempien oikeus valita lapsilleen omien vakaumustensa mukainen kasvatus ja opetus (TSS-sopimus 13 (3) artikla, KP-sopimus 18 (4) artikla, EIS:n ensimmäinen lisäpöytäkirja 2 artikla). EU:n perusoikeuskirjan vastaavanlainen artikla edellyttää oikeuden kunnioittamista kansallisten lainsäädäntöjen mukaisesti (14 (3) artikla). Vanhemmat saavat myös valita lapsille muitakin kuin julkisten viranomaisten perustamia kouluja (TSS-sopimus 13 (3) artikla). Tässä yhteydessä tulee kuitenkin ottaa huomioon lapsen oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä ja saada ne huomioon otetuiksi ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti (LOS 12 artikla, CRPD 7(3) artikla).

3.1.2. Oikeus inklusiiviseen koulutukseen

Vammaisten henkilöiden tulee lähtökohtaisesti saada koulutusta yleisessä koulutusjärjestelmässä. Tähän liittyen CRPD-komitea on erottanut toisistaan ulkopuolelle jättämisen, segregaaation, integraation ja inklusion vammaisten henkilöiden koulutuksessa. Ulkopuolelle jättämisestä on kyse silloin, kun vammaisen henkilön pääsy koulutukseen estetään tai kielletään. Segregaatiolla tarkoitetaan sitä, että vammaiset oppilaat saavat koulutusta erillään vammattomista oppilaista. Integraatiolla viitataan siihen, että vammaiset oppilaat saavat opetusta

---

¹⁹⁶ Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Tanska (7.12.1976) kohta 52. Ks. myös Catan ja muut v. Moldovan tasavalta ja Venäjä (19.10.2012) kohta 136.

¹⁹⁷ Universal Declaration of Human Rights 1948.

yhdessä vammattomien oppilaiden kanssa, mutta heidän odotetaan sopeutuvan ilman heidän erityisten tarpeidensa huomioon ottamista. Mikään näistä ei riitä.¹⁹⁸

Inklusiivinen koulutus on perustavanlaatuinen ihmisoikeus.¹⁹⁹ Inklusiivinen koulutus on nähty sopivimpana keinona taata yleismaailmallinen, syrjimätön oikeus koulutukseen.²⁰⁰ Inklusiivinen koulutus edellyttää yhdenvertaista pääsyä tavallisiin kouluihin, joissa on inklusiivista ja laadukasta koulutusta.²⁰¹ Koulutuksen inklusiivisuus ja laatu edellyttävät toinen toisiaan: ilman koulutuksen laadukkuutta inklusio ei ole aitoa, ja opiskelijoiden inklusio heidän moninaisuudessaan lisää koulutuksen laatua.²⁰² Oikeus inklusiiviseen koulutukseen ulottuu kaikkeen koulutukseen, mukaan lukien yksityisen tahon järjestämä koulutus.²⁰³ Vammaisille henkilöille erilliset koulutukseen liittyvät lait ja toimintatavat ovat syrjintää.²⁰⁴

Inklusiivinen koulutus edellyttää, että oppilaiden yksilölliset vahvuudet, vaatimukset ja oppimistavat otetaan joustavasti huomioon. Inklusiivinen koulutus vaatii muutoksia esimerkiksi koulutuksen sisältöön ja opetusmenetelmiin.²⁰⁵ Oikeus inklusiiviseen koulutukseen on yhdenmukainen vammaisen henkilön määritelmän kanssa: kun vammaisuuden katsotaan olevan seurausta ympäristön esteistä, yleisen koulutusjärjestelmän tulee mukautua kaikkien lasten erilaisiin tarpeisiin. De Becon mukaan koulutusjärjestelmän ei ole mahdollista olla loputtoman joustava. Vammaisten lasten yksilölliset tarpeet voivat olla hyvin erilaisia. Tämän ei kuitenkaan tulisi rajoittaa inklusiivisen koulutuksen tavoittelemista, vaan koulutusjärjestelmien tulisi tuottaa erilaisia tapoja vastata ihmisten moninaisuuteen.²⁰⁶

CRPD-komitea on kiinnittänyt huomioita siihen, että vammaisten henkilöiden tulee päästä ensimmäisen ja toisen asteen koulutukseen niissä yhteisöissä, joissa he elävät. Komitean mukaan oppilaan ei tulisi joutua muuttamaan pois kotoa, ja oppimisympäristön tulee olla turvallisesti saavutettavissa. Komitea on esittänyt vaihtoehtona saavutettavuuden teknologian välityksellä sillä varoituksella, ettei pelkästään teknologiaa tulisi käyttää, jotta vammaiset oppilaat eivät jäisi paitsi oppimisympäristön vuorovaikutuksesta.²⁰⁷ Komitean mukaan

---

¹⁹⁸ CRPD/C/GC/4 (2016) kohdat 11-12.

¹⁹⁹ Ibid. kohta 10.

²⁰⁰ A/HRC/25/29 (2013) kohta 3.

²⁰¹ CRPD/C/GC/6 (2018) kohta 63.

²⁰² Soledad Cisternas Reyes 2019 s. 421.

²⁰³ CRPD/C/GC/4 (2016) kohta 76.

²⁰⁴ CRPD/C/GC/6 (2018) kohta 30.

²⁰⁵ CRPD/C/GC/4 (2016) kohdat 11-12.

²⁰⁶ De Beco 2018 s. 403 ja s. 410.

²⁰⁷ CRPD/C/GC/4 (2016) kohta 27.

sopimuspuolten tulee huolehtia koulukuljetuksesta, jos kuljetusvaihtoehdot ovat rajalliset yhteiskunnallisten tai taloudellisten esteiden takia.²⁰⁸

Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea on todennut, että integraatio vaatii opiskelijoita sopimaan yleiseen järjestelmään, kun taas inklusio tarkoittaa lapsen oikeutta päästä yleiseen kouluun ja koulun velvollisuutta hyväksyä lapsi ottaen ensisijaisesti huomioon lapsen etu, kyvyt ja koulutukselliset tarpeet. Komitean mukaan flaamilaisen lain asettamat vaatimukset yleiseen koulujärjestelmään pääsemiseksi perustuivat pikemminkin integraatiolle kuin inklusiolle, kun opiskelijan edellytettiin pystyvän seuraamaan yleistä opintosuunnitelmaa.²⁰⁹

Inklusio on jo aiemmin tunnustettu keinoksi toteuttaa oikeus koulutukseen, mutta CRPD on ensimmäinen oikeudellisesti sitova sopimus, jossa laadukkaan, inklusiivisen koulutuksen käsitteeseen viitataan.²¹⁰ YK:n yleiskokouksen vuonna 1993 hyväksymät, moraalisesti ja poliittisesti sitovat vammaisten henkilöiden mahdollisuuksien yhdenvertaistamista koskevat yleisohjeet edellyttivät, että vammaiset henkilöt saavat opetusta yleisessä koulujärjestelmässä.²¹¹ Yleisohjeet edellyttivät kuitenkin vasta integraatiota.²¹² Vuonna 1994 hyväksytty Salamancan julistus edellytti pääsääntönä koulutuksen inklusiivisuutta. Julistus lähti liikkeelle siitä, että tavallisten koulujen tulisi mukautua erityisopetusta tarvitsevien tarpeisiin. Julistuksen mukaan inklusiiviset, tavalliset koulut ovat tehokkain tapa torjua syrjintää, luoda inklusiivinen yhteiskunta ja taata koulutus kaikille. Salamancan julistuksen toimeenpanoa ohjaamaan hyväksyttyjen erityisopetuksen toimintapuitteiden mukaan inklusio ja erityisopetuksen tarve ei rajaudu vain vammaisiin henkilöihin, vaan inklusio koskee kaikkia lapsia, ja erityisopetuksen tarve voi johtua vamman lisäksi oppimisvaikeuksista.²¹³

CRPD-komitean mukaan on suositeltavaa varmistaa vammaisten lasten koulutuksessa tarvitseman tuen saaminen, erityisesti esteettömät ja saavutettavat kouluympäristöt, kohtuulliset mukautukset, yksilölliset oppimissuunnitelmat, apuvälineteknologia luokissa, saavutettavat ja mukautetut materiaalit ja opintosuunnitelmat sekä kaikkien opettajien perusteellinen koulutus Brailleen ja viittomakielen käyttämisessä. Komitea on suositellut inklusiivisen

---

²⁰⁸ CRPD/C/GC/6 (2018) kohta 64.

²⁰⁹ Mental Disability advocacy Center (MDAC) v. Belgia (16.10.2017) kohdat 66 ja 69.

²¹⁰ CRPD/C/GC/4 (2016) kohta 2.

²¹¹ A/RES/48/96 (1993). Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities.

²¹² A/HRC/25/29 (2013) kohta 6.

²¹³ The Salamanca Statement and Framework for action on special needs education 1994.

koulutuksen sisällyttämistä opettajankoulutukseen ja opettajien jatkuvaan ammatilliseen kehitykseen.²¹⁴ TSS-komitea on edellyttänyt, että sopimuspuolten tulisi varmistaa opettajien osaaminen vammaisten lasten opettamiseen tavallisissa kouluissa, sekä se, että kouluissa on tarvittavat välineet ja tuki, jotta vammaiset henkilöt saavat muiden kanssa samantasoisin koulutuksen.²¹⁵ Vammaisten henkilöiden, myös lasten, tulisi saada osallistua heitä edustavien järjestöjen kautta inklusiivisen koulutuksen suunnitteluun, toteuttamiseen, valvomiseen ja arvioimiseen.²¹⁶

Maailman terveysjärjestö WHO:n ja Maailmanpankin raportissa on esitetty inklusiiviselle koulutukselle laaja ja suppea määritelmä. Laajan määritelmän mukaan inklusiivisella koulutuksella tarkoitetaan, että kaikkien lasten koulutus on opetusministeriön tai vastaavan tahon vastuulla, ja säännöt ja menettelytavat ovat yhteiset. Opetusta voidaan antaa erityiskouluissa, erityisluokissa tai tavallisissa luokissa vähiten rajoittavan vaihtoehdon mukaan. Suppeamman määritelmän mukaan vammaisten lasten tulee saada opetusta tavallisissa luokissa ikäistensä kanssa, mikä edellyttää koko koulujärjestelmän muutosta. Inklusiivinen koulutus suppean määritelmän mukaan edellyttää esteiden poistamista ja kohtuullisia mukautuksia, jotta kaikki voivat oppia tavallisessa luokassa.²¹⁷

TSS-komitea on edellyttänyt, että koulutuksen tulee kaikissa muodoissaan ja kaikilla tasoilla ilmentää neljää ominaisuutta, joita ovat saatavuus, saavutettavuus, hyväksyttävyyys ja mukautuvuus. Saatavuudella tarkoitetaan sitä, että oppilaitoksia ja koulutusohjelmia tulee olla riittävästi, ja niiden tulee olla kaikkien saavutettavissa yhdenvertaisesti. Saavutettavuudella tarkoitetaan syrjimättömyyttä, fyysistä saavutettavuutta ja taloudellista saavutettavuutta. Hyväksyttävyydellä viitataan koulutuksen muodon ja sisällön hyväksyttävyyteen. Mukautuvuudella puolestaan tarkoitetaan sitä, että koulutuksen tulee pystyä sopeutumaan muuttuvien yhteiskuntien ja yhteisöjen sekä opiskelijoiden tarpeisiin. Koulutuksen neljän ominaisuuden soveltamisessa tulee ensisijaisesti ottaa huomioon opiskelijan etu.²¹⁸ CRPD-komitea on edellyttänyt näiden neljän inklusiivisen koulutuksen ominaisuuden kunnioittamista, suojelemista ja toteuttamista.²¹⁹

---

²¹⁴ CRPD/C/BEL/CO/1 (2014) kohta 37.

²¹⁵ General comment No. 5 (1994) kohta 35.

²¹⁶ CRPD/C/GC/7 (2018) kohta 85.

²¹⁷ World report on disability 2011 s. 209-210.

²¹⁸ E/C.12/1999/10 (1999) kohdat 6-7.

²¹⁹ CRPD/C/GC/4 (2016) kohta 39.

LOS-komitea on korostanut inklusiivista koulutusta. Komitea on määritellyt inklusiivisen koulutuksen arvoiksi, periaatteiksi ja käytännöiksi, jotka pyrkivät merkitykselliseen, tehokkaaseen ja laadukkaaseen koulutukseen, joka ottaa huomioon kaikkien oppilaiden monimuotoisuuden. Komitean mukaan inklusiivisuus voi tarkoittaa sijoittamista tavalliseen luokkaan kokoaikaisesti tai osa-aikaisesti siten, että oppilas saa lisäksi erityisopetusta.²²⁰ EIT on todennut, että inklusiivinen koulutus on valtioiden kansainvälinen velvollisuus.²²¹

Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea on todennut, että uudistetun Euroopan sosiaalisen peruskirjan 15 (1) artikla edellyttää vammaisten henkilöiden pääsyä koulutukseen joko yleisessä koulussa tai erityiskoulussa, ensisijaisesti kuitenkin yleisessä koulussa. Komitean mukaan artikla ei jätä sopimuspuolille laajaa harkintavaltaa koulun valinnassa, sillä koulun tulee selvästi olla yleinen koulu.²²² Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitean mukaan uudistetun Euroopan sosiaalisen peruskirjan 15 artiklan tavoitteena on vammaisten henkilöiden tehokas pääsy yleiseen koulujärjestelmään. Lisäksi komitea on katsonut artiklaa 17 (2) loukatun, kun kehitysvammaisilla lapsilla ei ollut tehokasta oikeutta inklusiiviseen koulutukseen.²²³

Inklusiivisuudelle koulutuksessa on esitetty kolme perustetta: koulutuksellinen, sosiaalinen ja taloudellinen peruste. Koulutuksellinen peruste tarkoittaa, että koulujen kyky vastata yksilöllisiin eroihin hyödyttää kaikkia oppilaita. Sosiaalinen peruste viittaa siihen, että inklusiivinen koulu pystyy muuttamaan asenteita ja yhteiskuntaa. Taloudellinen peruste puolestaan viittaa siihen, että erityiskoulut tulevat kalliimmiksi kuin kaikkien lasten opettaminen yhdessä.²²⁴

Täysimääräinen ja tehokas osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan on CRPD:n yleinen periaate (3 (c) artikla), ja erikseen tunnustetaan itsenäisesti eläminen ja osallisuus yhteisössä (19 artikla). CRPD-komitea on todennut, että osallisuus yhteisöön edellyttää inklusiivista, esteetöntä ja saavutettavaa koulutusta. Osallisuutta yhteisöön edistää vammaisten henkilöiden pääsy yleiseen koulutusjärjestelmään.²²⁵ Esteitä vammaisten henkilöiden koulutuksen saamiselle voivat olla muun muassa stereotypiat ja ennakkoluulot.²²⁶ Koulutuksen

---

²²⁰ CRC/C/GC/9 (2006) kohta 67.

²²¹ Enver Şahin v. Turkki (30.1.2018) kohta 55.

²²² European Action of the Disabled (AEH) v. Ranska (11.9.2013) kohta 78.

²²³ Mental Disability advocacy Center (MDAC) v. Belgia (16.10.2017) kohdat 77 ja 107.

²²⁴ UNESCO 2009 s. 9.

²²⁵ CRPD/C/GC/5 (2017) kohdat 16 (b), 33 ja 88.

²²⁶ CRPD/C/GC/4 (2016) kohta 48.

saamisessa korostuu CRPD 8 artiklan velvoite lisätä tietoisuutta vammaisista henkilöistä. Velvollisuuteen kuuluu kunnioittavan asenteen vahvistaminen vammaisten henkilöiden oikeuksia kohtaan kaikilla koulutusjärjestelmän tasoilla.

CRPD 24 artikla viittaa kahdesti koulutuksen antamiseen ympäristöissä, jotka mahdollistavat oppimisen ja sosiaalisen kehityksen maksimoinnin (24 (2)(e) ja 24 (3)(c) artiklat). Artikla 24 (3)(c) koskee nimenomaisesti näkövammaisia, kuuroja, kuulovammaisia ja kuurosokeita henkilöitä. Siitä, voidaanko näiden artiklojen ajatella viittaavan poikkeukseen inklusiivisuudesta, on ollut erilaisia tulkintoja.²²⁷ Nähdäkseni on kuitenkin selvää, että inklusiivisuudesta ei ole tarkoitettu poiketa. CRPD-komitean mukaan kahden erillisen koulutusjärjestelmän ylläpitäminen on vastoin artiklan 24 täysimääräistä toteuttamista.²²⁸ Lisäksi CRPD-komitea on loppupäätelmissään Tšekille esittänyt huolensa kuurosokeiden lasten koulutuksen saamisesta yleisen koulujärjestelmän ulkopuolella erityiskouluissa ja -luokissa. Komitean mukaan kuurosokeiden lasten tulisi päästä laadukkaaseen, inklusiiviseen koulutukseen.²²⁹

3.2. Oikeus perusopetukseen, toisen asteen koulutukseen ja korkeakoulutukseen kansallisella tasolla

3.2.1. Oikeus oppivelvollisuuden piiriin kuuluvaan maksuttomaan perusopetukseen

Jokaisen oikeus maksuttomaan perusopetukseen on tunnustettu perustuslaissa (16.1 §). Perustuslain mukaan oppivelvollisuudesta säädetään lailla. Oikeus maksuttomaan perusopetukseen on subjektiivinen oikeus.²³⁰ Subjektiivisella oikeudella tarkoitetaan oikeutta, jota yksilö voi tarvittaessa vaatia omissa nimissään tuomioistuimessa.²³¹ Oikeus opetukseen sisältää muun muassa opetuksen maksuttomuuden, laadukkaan sisällön ja toteuttamisen, oppimisen tuen ja työrauhasta ja turvallisesta oppimisympäristöstä huolehtimisen.²³²

Perusopetuksen tavoitteena on tukea oppilaiden kasvua ihmisyyteen ja eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen sekä antaa heille elämässä tarpeellisia tietoja ja taitoja. Opetuksen tulee edistää sivistystä ja tasa-arvoisuutta yhteiskunnassa sekä oppilaiden

---

²²⁷ Ks. Arnardóttir 2011 s. 219-225, de Beco 2019 s. 87 ja Kayess 2019 s. 139.

²²⁸ CRPD/C/GC/4 (2016) kohta 40.

²²⁹ CRPD/C/CZE/CO/1 (2015) kohdat 47-48.

²³⁰ HE 309/1993 vp s. 64.

²³¹ Karapuu, verkkokirja, tekstiä päivitetty 23.2.2011, kohta II Yleinen osa, 1. Perusoikeuksien käsite ja luokittelu, Perusoikeus ja sen lähikäsitteet, Perusoikeuden lähikäsitteitä, Subjektiivinen oikeus.

²³² Hakalehto 2015 s. 51.

edellytyksiä osallistua koulutukseen ja muutoin kehittää itseään elämänsä aikana (POL 2 §). Lapselle on pyrittävä antamaan lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus (laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983 1.2 §). Lapsen etua arvioitaessa lastensuojelussa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten lapselle turvataan taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus (lastensuojelulaki 417/2007 4 §).

Perusopetuksen maksuttomuus tarkoittaa opetuksen ohella välttämättömien opetusvälineiden, kuten oppikirjojen, maksuttomuutta.²³³ Perustuslakivaliokunta on katsonut, että maksuttomuus tarkoittaa myös tarpeellisia koulukuljetuksia ja riittävää ravintoa.²³⁴ Tuorin mukaan voidaan perustella näkemystä, jonka mukaan maksuttomuuden piiriin kuuluvat myös sellaiset lapsen vammaisuuden takia tarvitsemat erityispalvelut, joita opetukseen osallistuminen edellyttää.²³⁵ Maksuttomalla perusopetuksella mahdollistetaan oppilaalle yhdenvertaiset lähtökohdat elämään, jatko-opintoihin ja työhön varallisuudesta riippumatta.²³⁶

Perusopetuksesta ja oppivelvollisuudesta säädetään perusopetuslaissa (POL 1.1 §). Suomessa vakinaisesti asuvat lapset ovat oppivelvollisia (POL 25.1 §). Perusopetuksen oppimäärä on laajuudeltaan yhdeksänvuotinen (POL 9.1 §). Oppivelvollisuus alkaa sinä vuonna, jona lapsi täyttää seitsemän vuotta, ja päättyy, kun perusopetuksen oppimäärä on suoritettu tai kun oppivelvollisuuden alkamisesta on kulunut 10 vuotta. Jos lapsen vammaisuuden tai sairauden vuoksi perusopetukselle säädettyjä tavoitteita ei ilmeisesti ole mahdollista saavuttaa yhdeksässä vuodessa, alkaa oppivelvollisuus vuotta aikaisemmin ja kestää 11 vuotta (POL 25 §). Oppivelvollisuuteen voi olla tulossa muutoksia, sillä pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelman mukaan varmistetaan, että jokainen peruskoulun päättävä suorittaa toisen asteen koulutuksen, ja oppivelvollisuusikä korotetaan 18 ikävuoteen.²³⁷

Kunta on velvollinen järjestämään sen alueella asuville oppivelvollisuusikäisille perusopetusta (POL 4.1 §). Kunta osoittaa oppivelvolliselle lähikoulun tai muun soveltuvan paikan, jossa annetaan opetusta sellaisella oppilaan omalla kielellä, jolla kunta on velvollinen järjestämään opetusta (POL 6.2 §). Lähikoululla viitataan kunnan velvollisuuteen järjestää opetus siten, että oppilaiden matkat ovat mahdollisimman turvallisia ja lyhyitä (POL 6.1 §). Lasta

---

²³³ HE 309/1993 vp s. 64.

²³⁴ PeVM 25/1994 vp s. 9.

²³⁵ Tuori, verkkokirja, teksti päivitetty 1.8.2009, kohta III Yksittäiset perusoikeudet, 12. Sivistyskelliset oikeudet (PL 16 ja 123 §), Oikeus maksuttomaan perusopetukseen, Maksuttomuuden ulottuvuus.

²³⁶ Helander 2015 s. 128.

²³⁷ Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019 s. 165-166.

ei saa ilman huoltajan suostumusta osoittaa opetukseen, jossa oppilaalta peritään maksuja, eikä opetukseen, jossa noudatetaan erityistä maailmankatsomuksellista tai kasvatusopillista järjestelmää (POL 6.3 §). Perusopetusta voi järjestää kunnan lisäksi rekisteröity yhteisö tai säätiö (POL 7 §) ja valtio (POL 8 §). Opetushallitus päättää opetussuunnitelman perusteista eli perusopetuksen tavoitteista ja keskeisistä sisällöistä sekä kodin ja koulun yhteistyön ja oppilashuollon keskeisistä periaatteista ja opetustoimeen kuuluvan oppilashuollon tavoitteista (POL 14.2 §). Opetuksen järjestäjä puolestaan hyväksyy opetussuunnitelman (POL 15.1 §).

Oppilaalla on työpäivinä oikeus saada opetussuunnitelman mukaista opetusta, oppilaanohjausta sekä riittävää oppimisen ja koulunkäynnin tukea heti tuen tarpeen ilmetessä (POL 30.1 §). Perusopetuslaki sisältää tukiopetusta ja osa-aikaista erityisopetusta (16 §), tehostettua tukea (16 a §) ja erityistä tukea (17 §) koskevat säännökset. Lyhytaikaista tukea vahvempi on tehostettu tuki, ja vahvin tukimuoto on erityinen tuki. Tukimuodosta riippumatta oppilaan tarvitsema tuki järjestetään ensisijaisesti siinä opetuspaikassa, jossa hän muutenkin saisi opetusta. Myös erityistä tukea saavan oppilaan opetus järjestetään oppilaan lähikoulussa ja luontaisessa opetusryhmässä aina, kun se on mahdollista. Opetus voidaan kuitenkin järjestää erityisluokalla tai erityiskoulussa, jos oppilaan etu sitä vaatii. Hallituksen esityksessä puhutaan lähikouluperiaatteesta.²³⁸ Tämä ilmentää oikeutta inklusiiviseen perusopetukseen.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on todennut, että opetuspaikkaa koskevan päätöksenteon tulee perustua ensisijaisesti lapsen etuun, lasta koskevaan tietoon ja tapauskohtaisen harkintaan. Kyseessä on syrjintä, jos opetuspaikka ja oppilaaksi ottaminen perustuvat yksinomaan tiettyyn vammaisryhmään kuulumiseen. Lievästi tai keskivaikeasti kehitysvammaisten opetusta ei voi järjestää kategorisesti vain erityisluokalla tai ryhmäintegraationa.²³⁹

Kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet edellyttävät, että vammaiset henkilöt saavat laadukasta koulutusta. Opetuksen laatuun vaikuttaa esimerkiksi opetuksen sisältö, opetusmenetelmät ja opetusryhmien koko.²⁴⁰ Sivistysvaliokunta on pitänyt välttämättömänä kiinnittää huomiota opetusryhmän sopivaan kokoon integroitaessa erityisen tuen päätöksen saaneita oppilaita yleisopetukseen.²⁴¹ Opetusryhmät tulee muodostaa siten, että opetuksessa voidaan

---

²³⁸ HE 109/2009 vp s. 16-17, 20 ja 24.

²³⁹ 15.2.2013 Dnro 577/4/11 kohta 3.4.

²⁴⁰ Hakalehto-Wainio 2012 s. 138.

²⁴¹ SiVM 4/2010 vp s. 5.

saavuttaa opetussuunnitelmassa asetetut tavoitteet (POL 30.2 §). Opetusryhmien muodostamista koskee perusopetusasetuksen 2 §.

Kansainvälisesti tunnustettu vanhempien oikeus vaikuttaa lapselleen annettavaan koulutukseen ilmenee oppilaan huoltajan oikeutena päättää oppiaineita ja oppimääriä koskevista valinnoista (POL 30.3 §). Perus- ja ihmisoikeusmyönteinen tulkinta edellyttää kuitenkin myös lapsen osallisuutta eli lapsen oikeutta ilmaista näkemyksensä ja saada ne otetuiksi huomioon.²⁴² Yhteistyö vanhempien ja koulun välillä on myös oppilaan oikeus, jonka tarkoitus on vaikuttaa myönteisesti koulunkäyntiin.²⁴³

POL 31 § tarkentaa perustuslaissa turvattua perusopetuksen maksuttomuutta. Sen mukaan opetus ja sen edellyttämät oppikirjat ja muu oppimateriaali sekä työvälineet ja työaineet ovat oppilaalle maksuttomia. Vammaisella oppilaalla on lisäksi oikeus saada maksutta opetukseen osallistumisen edellyttämät tulkitsemis- ja avustajapalvelut, muut opetuspalvelut, erityiset apuvälineet sekä 39 §:n nojalla järjestettävät palvelut.²⁴⁴ Opetukseen osallistuvalla on annettava jokaisena työpäivänä tarkoituksenmukaisesti järjestetty ja ohjattu, täysipainoinen maksuton ateria.

Valtioneuvoston oikeuskansleri on ottanut kantaa perusopetuksen maksuttomuuteen ja oppilaiden omien älypuhelinien opetuskäyttöön peruskoulussa. Koulu ei voi velvoittaa oppilaita hankkimaan tai käyttämään omia välineitään opetustarkoitukseen, vaan koulun on tarjottava opetuksessa tarvittavat välineet maksutta niiden oppilaiden käyttöön, joilla ei ole tarvittavia omia välineitä tai jotka eivät halua käyttää niitä opetustarkoitukseen.²⁴⁵ Myös esimerkiksi liikuntatuntien liikuntavälineiden on oltava oppilaalle maksuttomia.²⁴⁶

Korkein hallinto-oikeus (myöhemmin KHO) on käsitellyt vammaisen lapsen oikeutta maksuttomaan kouluateriaan esikoulussa. Lapsella oli oireyhtymänsä takia letkuravitseminen, ja lapsi sai ravintonsa ainoastaan kliinisenä ravintovalmisteena PEG-napin kautta. KHO totesi, että koulutuksen järjestäjällä on vahvan pääsäännön mukaan velvollisuus järjestää oppilaalle hänen terveydentilansa tai vammaisuutensa edellyttämä erityisruokavalio. KHO:n mukaan

---

²⁴² Hakalehto-Wainio 2012 s. 145.

²⁴³ Hakalehto 2015 s. 60.

²⁴⁴ Perusopetuslain 39 §:n mukaan opetus- ja kulttuuriministeriö voi päättää, että opetuksen järjestäjän on huolehdittava erityisen tuen yhteydessä annettavasta kuntoutuksesta sekä opetukseen liittyvistä kehittämis-, ohjaus- ja tukitehtävistä.

²⁴⁵ 28.11.2014 Dnro OKV/14/1/2014 s. 4.

²⁴⁶ Hakalehto-Wainio 2012 s. 136.

kliininen ravintovalmiste ei ollut lapselle lääke vaan ravintoa, jonka on katsottava rinnastuvan muihin terveydellisistä syistä noudatettaviin erityisruokavalioihin. KHO katsoi, että lapsen tuli saada kliininen ravintovalmiste maksuttomana kouluateriana.²⁴⁷

Oppilaalla on oikeus maksuttomaan kuljetukseen perusopetuksessa, jos oppilaan koulumatka on viittä kilometriä pitempi tai matka oppilaan ikä ja muut olosuhteet huomioon ottaen muodostuu oppilaalle liian vaikeaksi, rasittavaksi tai vaaralliseksi. Maksuttoman kuljetuksen vaihtoehtona on oppilaan kuljettamista tai saattamista varten myönnettävä riittävä avustus (POL 32.1 §). Vaikeasti vammaisten oppilaiden kohdalla kyseinen koulumatkaetuus koskee myös vammaisen saattajana toimivaa henkilöä.²⁴⁸ Koulumatkan kestolle odotuksiin on asetettu rajoituksia (POL 32.2 §). Jos koulumatkaa ei voida järjestää rajoitusten puitteissa, oppilaalla on oikeus maksuttomaan majoitukseen ja täysihoitoon (POL 33.1 §).

Korkein hallinto-oikeus on todennut, että päättäessään maksuttomasta kuljetuksesta tai riittävästä avustuksesta koulutuksen järjestäjän tulee ottaa huomioon tapauksen erityispiirteet. Koulutuksen järjestäjän tulee yleisesti vammaisten oppilaiden palveluista päättäessään soveltaa yhdenvertaisuuslain syrjintäkieltoa sekä kohtuullisten mukautusten tekemisen velvoitetta.²⁴⁹ Eduskunnan oikeusasiamies on todennut, että vammaisen ja erityisen haavoittuvassa asemassa olevan lapsen kohdalla kuljetusjärjestelyistä päättämisen tulee perustua aina ensisijaisesti lapsen etuun, lasta koskevaan tietoon ja tapauskohtaiseen harkintaan.²⁵⁰

Helsingin hallinto-oikeuden ratkaisussa oli kysymys siitä, että kaupunki oli hylännyt vanhempien vaatimuksen koulukuljetuskustannusten korvaamisesta, koska lapsen käymä sairaalakoulu ei ollut lapsen lähikoulu. Lapsi ei sairautensa takia voinut käydä lähikouluaan. Hallinto-oikeus katsoi, että lapsen oikeus maksuttomaan perusopetukseen toteutui vain sairaalakoulun ja kotiopetuksen yhdistelmällä. Oppilaalle oli järjestettävä maksuton koulukuljetus tai riittävä avustus. Ratkaisussa viitattiin perustuslain 106 §:n, joka koskee etusijan antamista perustuslain säännökselle.²⁵¹

Opiskelijalla on lisäksi oikeus saada maksutta sellainen opiskeluhoolto, jota opetukseen tai koulutukseen osallistuminen edellyttää (oppilas- ja opiskelijahuoltolaki, 30.12.2013/1287,

---

²⁴⁷ KHO:2018:3.

²⁴⁸ HE 86/1997 vp s. 65.

²⁴⁹ KHO:2019:7.

²⁵⁰ 17.12.2014 Dnro 5695/4/13 kohta 3.4.2.

²⁵¹ Helsingin HaO 1.12.2005 05/1124/2.

9.4 §). Opiskeluhuollolla tarkoitetaan opiskelijan hyvän oppimisen, hyvän psyykkisen ja fyysisen terveyden sekä sosiaalisen hyvinvoinnin edistämistä ja ylläpitämistä sekä niiden edellytyksiä lisäävää toimintaa oppilaitosyhteisössä (oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 3.1 §). Koulussa tai muussa opetuksen järjestämispaikassa, koulumatkalla ja majoituksessa sattuneen tapaturman hoito on oppilaalle maksuton (POL 34.1 §).

Kielellisillä oikeuksilla on yhteys sivistyksellisiin perusoikeuksiin.²⁵² Perustuslain mukaan viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla (PL 17.3 §). Koulutukseen liittyy lisäksi oikeus työllistävään koulutukseen (PL 18.2 §). Työllistävällä koulutuksella pyritään poistamaan työttömyyttä, joka johtuu koulutuksen puutteesta. Työllistävänä koulutuksena voidaan antaa myös yleissivistävää koulutusta.²⁵³

3.2.2. Oikeus toisen asteen koulutukseen ja korkeakoulutukseen

Perustuslaki velvoittaa julkisen vallan turvaamaan, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus saada kykyjensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä (16.2 §). Säännös tunnustaa oikeuden elinikäiseen koulutukseen ja ulottuuakin esiopetuksesta ylimpään opetukseen ja aikuiskoulutukseen asti. Toisin kuin perusopetuksen kohdalla, kyseessä ei ole subjektiivinen oikeus.²⁵⁴

Varattomuus ei saa estää opetuksen saamista. Tämän ei kuitenkaan katsota edellyttävän opetuksen maksuttomuutta tai nykymuotoista opintotukijärjestelmää.²⁵⁵ Mahdollisuus saada myös muuta kuin perusopetusta tulee turvata yksilön kykyjen ja erityisten tarpeiden mukaisesti. Näin ollen esimerkiksi valintakokeita voidaan perustella muussa kuin perusopetuksessa.²⁵⁶ Perustuslaissa tarkoitettu mahdollisuus kehittää itseään ei rajoitu vain opetukseen, vaan se sisältää muun muassa taiteesta nauttimisen ja liikunnan harjoittamisen.²⁵⁷

---

²⁵² Tuori, verkkokirja, teksti päivitetty 1.8.2009, kohta III Yksittäiset perusoikeudet, 12. Sivistykselliset oikeudet (PL 16 ja 123 §), Sivistykselliset oikeudet perusoikeuksien kokonaisuudessa, Yhteydet muihin perusoikeuksiin.

²⁵³ HE 309/1993 vp s. 68-69.

²⁵⁴ Ibid. s. 64.

²⁵⁵ Ibid.

²⁵⁶ Tuori, verkkokirja, teksti päivitetty 1.8.2009, kohta III Yksittäiset perusoikeudet, 12. Sivistykselliset oikeudet (PL 16 ja 123 §), Oikeus muuhun kuin perusopetukseen sekä itsensä kehittämiseen, Valintakokeiden sallittavuus.

²⁵⁷ HE 309/1993 vp s. 64.

Toisen asteen koulutuksella tarkoitetaan lukiolakiin perustuvaa lukiokoulutusta ja ammatillisesta koulutuksesta annettuun lakiin perustuvaa ammatillista koulutusta. Molempien tavoitteena on tukea elinikäistä oppimista ja antaa opiskelijoille valmiudet jatko-opintoihin (LL 2 § ja LAK 2 §). Oppimiseen voi saada lukiossa erityisopetusta ja muuta tukea (LL 28.1 §), ja ammatillisessa koulutuksessa erityistä tukea (LAK 64 §) tai vaativaa erityistä tukea (LAK 65 §). Lisäksi molempiin koulutuksiin voidaan opiskelijan vammaan liittyvistä syistä tehdä poikkeuksia (LL 29 § ja LAK 66 §).

Toisen asteen koulutuksessa opiskelijalle saa aiheutua maksuja, mutta varattomuus ei saa estää opetuksen saamista. Opiskelijalla voi olla oikeus saada opintotukea opintotukilain mukaisesti (65/1994) sekä koulumatkatukea koulumatkatukilain (48/1997) mukaisesti. Lisäksi lukion opetus ja ohjaus ovat lähtökohtaisesti maksuttomia (LL 34.1 §). Oppikirjoihin, muihin oppimateriaaleihin ja työvälineisiin on mahdollista hakea toimeentulotukea.²⁵⁸ Ammatillisesta koulutuksesta voi olla mahdollista periä kohtuullinen opiskelumaksu, joka kuitenkin voidaan jättää perimättä tai jota voidaan alentaa opiskelijan vähävaraisuuden perusteella (LAK 105 §).

Perustuslain 16.3 §:n mukaan tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus on turvattu. Säännös on kiinteässä yhteydessä sananvapauteen. Tieteen vapauteen kuuluu oikeus valita tutkimusaiheensa ja -menetelmänsä, taiteen vapauteen oikeus valita ilmaisunsa ja menetelmänsä, ja opetuksen vapauteen oikeus opiskella itseään kiinnostavia asioita sekä oikeus valita opetuksensa sisältö ja menetelmät. Tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapautta suojaava myös yliopistojen ja korkeakoulujen itsehallinto.²⁵⁹ Perustuslain mukaan yliopistoilla on itsehallinto sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään (123.1 §).

Korkeakoulutus käsittää yliopistolain mukaisen yliopistokoulutuksen ja ammattikorkeakoululain mukaisen ammattikorkeakoulutuksen. Yliopistoilla on itsehallinto, jolla turvataan tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus (YOL 3.1 §). Ammattikorkeakoululla on tehtäviään suorittaessaan opetuksen ja tutkimuksen vapaus (AKKL 9.1 §). Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen tulee tarjota mahdollisuuksia jatkuvaan oppimiseen (YOL 2.1 §, AKKL 4.2 §), mikä ilmentää niiden velvollisuutta edistää elinikäistä oppimista.²⁶⁰

---

²⁵⁸ HE 41/2018 vp s. 63.

²⁵⁹ HE 309/1993 vp s. 64.

²⁶⁰ HE 152/2018 vp s. 35 ja s. 42.

Varattomuus ei saa estää myöskään korkeakoulutuksen saamista. Korkeakoulututkintoon johtava opetus ja opiskelijoiden valintaan liittyvät valintakokeet ovat opiskelijalle lähtökohdaisesti maksuttomia, mutta muusta toiminnasta yliopisto ja ammattikorkeakoulu saavat periä maksuja (YOL 8 § ja AKKL 12 §). Myös korkeakoulutuksessa opiskelijalla voi olla oikeus opintotukeen opintotukilain mukaisesti.

4. Vammaisen henkilön oikeus kohtuullisiin mukautuksiin koulutuksessa

4.1. Oikeus kohtuullisiin mukautuksiin

CRPD-komitea on jakanut velvollisuuden tehdä kohtuulliset mukautukset kahteen osaan. Ensimmäinen osa asettaa positiivisen velvollisuuden tehdä kohtuulliset mukautukset. Komitean mukaan mukautusten kohtuullisuutta arvioidaan vammaisen henkilön näkökulmasta mukautusten merkityksen, tarkoituksenmukaisuuden ja vaikuttavuuden kautta. Mukautus on kohtuullinen, jos se saavuttaa tavoitteensa ja on räätälöity vammaisen henkilön tarpeiden mukaan.²⁶¹ Mukautuksilla tuetaan vammaisten henkilöiden itsenäistä ja täysimääräistä osallistumista. Olosuhteiden ei tarvitse olla kohtuullisten mukautusten tekemisen jälkeen vammaiselle henkilölle täsmälleen samanlaiset kuin muille, kunhan esimerkiksi palvelut tulevat mukautuksilla vammaisten henkilöiden saataville.²⁶²

Velvollisuuden toinen osa puolestaan varmistaa, etteivät mukautukset aiheuta suhteetonta tai kohtuutonta rasitetta mukautusten tekemiseen velvoitetulle. Velvollisuuden rajan asettaa suhteeton tai kohtuuton rasite. Todistustaakka kohtuuttomasta rasitteesta on toimijalla. Arvioinnissa tulee kiinnittää huomiota keinojen ja tavoitteen oikeasuhtaisuuteen.²⁶³ Komitean mukaan kohtuullisuus- ja suhteellisuusarvioinnissa sopimuspuolilla on harkintavaltaa, mutta arvioinnin tulee olla perusteellinen ja objektiivinen.²⁶⁴ Oikeutus kieltäytyä kohtuullisten mukautusten tekemisestä tulee antaa tiedoksi vammaiselle henkilölle oikea-aikaisesti. Oikeutukseen vaikuttaa vammaisen henkilön ja toimijan suhteen kesto.²⁶⁵

CRPD-komitea on katsonut, että sopimuspuoli ei ollut riittävästi varmistanut kohtuullisia mukautuksia, kun se oli kieltäytynyt hankkimasta henkilölle viittomakielen tulkkia valamiehenä toimimista varten arvioimatta perusteellisesti rasitteen suhteettomuutta tai kohtuuttomuutta.²⁶⁶ Toisessa tapauksessa CRPD-komitea on katsonut, että kohtuullisena mukautuksena olisi tullut poiketa maankäyttösuunnitelmasta, jotta vammaisen henkilö olisi voinut rakennuttaa vesiterapia-altaan kotiinsa. Vesiterapia-allas kotona olisi ollut vammaiselle henkilölle välttämätön ja tehokas tapa täyttää hänen terveydelliset tarpeensa. Kansallinen laki

---

²⁶¹ CRPD/C/GC/6 (2018) kohta 25.

²⁶² HE 19/2014 vp s. 79-80.

²⁶³ CRPD/C/GC/6 (2018) kohdat 25, 26 (d) ja 26 (g).

²⁶⁴ CRPD/C/20/D/35/2016 J.H. (31.8.2018) kohta 7.4.

²⁶⁵ CRPD/C/GC/6 (2018) kohta 27.

²⁶⁶ CRPD/C/20/D/35/2016 J.H. (31.8.2018) kohta 7.5. Ks. myös CRPD/C/15/D/11/2013 Gemma Beasley (1.4.2016) kohta 8.5.

salli maankäyttösuunnitelmasta poikkeamisen, eikä poikkeamisen ollut osoitettu aiheuttavan suhteetonta tai kohtuutonta rasitetta.²⁶⁷

Yhdenvertaisuuslain mukaan mukautusten kohtuullisuutta arvioitaessa otetaan huomioon vammaisen ihmisen tarpeiden lisäksi toimijan koko, taloudellinen asema, toiminnan luonne ja laajuus sekä mukautusten arvioidut kustannukset ja mukautuksia varten saatavissa oleva tuki (YVL 15.2 §). Mukautusten kohtuullisuudella yhdenvertaisuuslaissa viitataan siihen, ettei mukautuksista saa aiheutua kohtuutonta rasitetta, ja toisaalta siihen, että mukautusten tulee kohtuullisella tavalla toteuttaa vammaisten henkilöiden yhdenvertaisia mahdollisuuksia. Esimerkiksi näkövamman henkilökohtaista avustamista silloin, kun se sitoisi merkittävän osan henkilöresursseista, ei pidetä kohtuullisena. Tyypillisesti mukautukset ovat pienimuotoisia muutoksia.²⁶⁸

Mukautusten tulee olla asianmukaisia ja kulloisessakin tilanteessa tarvittavia. Mukautukset ovat tapauskohtaisia, ja niiden tulee vastata vammaisen henkilön tarpeisiin.²⁶⁹ Mukautusten tapauskohtaisuus mahdollistaa yksilön tarpeisiin vastaamisen. Toisaalta tapauskohtaisuus voi käytännössä tarkoittaa, että toimijoille on epäselvää, mikä heidän velvollisuutensa kussakin tilanteessa on. Mukautusten tapauskohtaisuudesta johtuen tutkielmassa esitettyihin esimerkkeihin mahdollisista kohtuullisista mukautuksista ei tule suhtautua velvollisuutta rajoittavasti. Esimerkeistä käy myös ilmi kohtuullisten mukautusten moninaisuus.

Mukautusten asianmukaisuudella tarkoitetaan mukautusten tarkoituksenmukaisuutta ja turvallisuutta sekä tehokkuutta ja käytännöllisyyttä. Vahingon vaaraa ei saa aiheutua. Lain tai turvallisuus- ja rakennusmääräysten vastaisia toimenpiteitä ei voida edellyttää.²⁷⁰ Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan ratkaisemassa tapauksessa pyörätuolia käyttänyt henkilö ei päässyt vaihtamaan valuuttaa sisälle liikkeeseen esteellisen sisäänkäynnin vuoksi. Yrityksen mukaan irtoluiskan asentaminen olisi voinut vaarantaa asiakkaan ja henkilökunnan turvallisuuden. Liike oli ehdottanut valuutan vaihtamista liikkeen ulkopuolella tai mahdollisuutta opastaa asiakas toiseen valuutanvaihtopisteeseen. Ottaen huomioon, että mukautuksista ei saa aiheutua vahingon vaaraa sekä se, että hakija on voinut perustellusti kokea valuutanvaihtoon ulkona sisältyvän turvallisuusriski, lautakunta katsoi, että kohtuullisena mukautuksena

---

²⁶⁷ CRPD/C/7/D/3/2011 H.M. (19.4.2012).

²⁶⁸ HE 19/2014 vp s. 80-82.

²⁶⁹ Ibid. s. 79.

²⁷⁰ Ibid. s. 80 ja s. 82.

tilanteessa voitiin pitää hakijan ohjaamista lähimpään esteettömään valuutanvaihtopisteseen.²⁷¹

Kohtuullisten mukautusten tekemiseen velvoitetun tulee käydä vuoropuhelua vammaisen henkilön kanssa ratkaisujen löytämiseksi. Esimerkiksi työsuhteessa tavoitteena tulisi olla parhaan mahdollisen tasapainon saavuttaminen työntekijän ja työnantajan tarpeiden välillä.²⁷² De Beco on korostanut menettelyn merkitystä lopputuloksesta riippumatta. Menettelyn tulee olla objektiivinen ja reilu. Mukautus voidaan todeta kohtuuttomaksi, kunhan kaikki osapuolet saavat esittää näkemyksensä, jotka otetaan huomioon.²⁷³ Tällöin on helppompaa hyväksyä myös negatiivinen vastaus.²⁷⁴ Päätöksen siitä, miten tai millainen mukautus tehdään, tekee mukautuksiin velvoitettu toimija.²⁷⁵

Kohtuullisten mukautusten tekemiseen potentiaalisesti velvoitetun toimijan tulee siis arvioida mukautusten kohtuullisuutta sekä vammaisen henkilön että itsensä kannalta. Sen lisäksi toimijan tulee päättää, miten ja millainen mukautus vammaiselle henkilölle tehdään. Mahdollisena riskinä kohtuullisten mukautusten toteuttamiselle voi olla se, arvioiko toimija mukautusten kohtuullisuutta riittävästi vammaisen henkilön kannalta. Jotta tämä olisi ylipäättään mahdollista, aito vuoropuhelu vammaisen henkilön ja toimijan välillä on tärkeää. Ei ole toivottavaa, että vammaisen henkilön tulee turvautua oikeussuojakeinoihin saadakseen sellaiset kohtuulliset mukautukset, joihin hänellä on oikeus. Tällöin vammaisen henkilö ei saa kohtuullisia mukautuksia oikea-aikaisesti. Lisäksi ne vammaiset henkilöt, jotka eivät käytä oikeussuojakeinoja, jäävät ilman kohtuullisia mukautuksia.

Sopimuspuolten tulee lisätä tietoisuutta vammaisista henkilöistä ja edistää vammaisten henkilöiden oikeuksien kunnioittamista (CRPD 8 (1)(a) artikla). Tietoisuuden lisääminen kohtuullisista mukautuksista on tärkeää. Vammaisten henkilöiden ja heidän avustajiensa on tärkeää osata pyytää kohtuullisia mukautuksia. Toimijoiden puolestaan tulee tehdä kohtuulliset mukautukset, jos heidän olisi pitänyt ymmärtää, että henkilöllä on vamma, joka saattaa edellyttää mukautuksia.

---

²⁷¹ Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta 47/2015 31.3.2016.

²⁷² CRPD/C/21/D/34/2015 V.F.C. (2.4.2019) kohta 8.5 ja 8.7.

²⁷³ De Beco 2019 s. 79.

²⁷⁴ De Beco 2014 s. 280.

²⁷⁵ HE 19/2014 vp s. 79.

Käytännössä kohtuullisia mukautuksia voivat olla esimerkiksi tilojen ja tiedon tekeminen esteettömäksi ja saavutettavaksi, välineiden muuntaminen, toiminnan uudelleenorganisointi ja tukihenkilökunnan saatavilla oleminen.²⁷⁶ Mukautus voi olla esimerkiksi luiskan asettaminen tilapäisesti portaisiin pyörätuolia varten tai näkövammaisen auttaminen konkreettisessa tilanteessa. Näkövammaiselle henkilölle voi tarjota tekstejä suurilla kirjaimilla tai hänelle muutoin luettavissa olevalla tavalla.²⁷⁷ Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen sijainen on kiinnittänyt huomiota velvollisuuteen tehdä kohtuulliset mukautukset tilanteessa, jossa näkövammaisen henkilö ei pystynyt lukemaan sosiaali- ja terveystoimessa laadittua palvelusuunnitelmaansa, koska se oli kirjoitettu käsin. Palvelusuunnitelma olisi tullut antaa asiakkaalle luettavaksi hänen vammaisuutensa huomioivalla tavalla.²⁷⁸

Työelämässä kohtuulliset mukautukset voivat tarkoittaa muutosten tekemistä toimitiloihin sekä laitteisiin, työn jaksotukseen, tehtäväjakoon ja koulutusmahdollisuuksien tai ohjauksen tarjoamiseen (neuvoston direktiivi 2000/78/EY, johdanto-osan kohta 20). EU-TI on pitänyt työajan lyhentämistä mahdollisena kohtuullisena mukautuksena.²⁷⁹ Palveluiden ja tavaroiden tarjoamisessa kyseeseen voi tulla esteettömän kulkureitin järjestäminen, ruokalistan ääneen lukeminen ravintolassa ja jonotusnumeroiden kuuluttaminen näyttötaulun lisäksi.²⁸⁰

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta on katsonut, että kohtuullisena mukautuksena vammaisen henkilön olisi tullut saada asioida vain yhden sosiaalityöntekijän kanssa, kun henkilö ei vammastaan johtuen voinut asioida suullisesti useamman henkilön läsnä ollessa.²⁸¹ Eduskunnan oikeusasiamies on todennut, että vammaisen henkilön pyytäessä hyvissä ajoin kärkeäjäoikeuden istunnon järjestämistä kerroksessa, jossa inva-wc sijaitsee, tuomioistuimen on harkittava istunnon siirtämistä kyseiseen kerrokseen kohtuullisena mukautuksena.²⁸² Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen mukaan kantelijalle olisi tullut järjestää sairaalan psykiatrisella osastolla kohtuullisina mukautuksina muun muassa jokin sopiva tapa saada yhteys hoitajaan, kuten soittokello, ja kantelijalle sopivat ruokailuastiat ja -välineet sekä hänen tarvitsemansa riittävä aika ruokailuun.²⁸³ Turun hallinto-oikeus on katsonut, että kohtuulliset mukautukset olisi tullut tehdä tapauksessa, jossa pankki ei ollut myöntänyt

---

²⁷⁶ CRPD/C/GC/6 (2018) kohta 23.

²⁷⁷ HE 19/2014 vp s. 79 ja s. 82.

²⁷⁸ 27.7.2016 Dnro 233/4/16.

²⁷⁹ Yhdistetyt asiat C-335/11 ja C-337/11 HK Danmark ECLI:EU:C:2013:222 kohta 64.

²⁸⁰ HE 19/2014 vp s. 43-44.

²⁸¹ Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta 323/2017 23.10.2018.

²⁸² 12.12.2017 EOAK/339/2017.

²⁸³ 9.11.2018 EOAK/3287/2017.

verkkopankkitunnuksia näkövammaiselle henkilölle. Pankki vetosi teknisiin seikkoihin sekä itseään velvoittaviksi katsomiinsa säännöksiin koskien sitä, ettei näkövammaisen henkilö voinut itse käyttää tavallisia verkkopankkitunnuksia. Hallinto-oikeus totesi, että pankki olisi voinut toimittaa tunnusluvut pistekirjoituksella.²⁸⁴

Kohtuullisten mukautusten luonteeseen liittyen on nostettava esille Helsingin hallinto-oikeuden tuore ratkaisu, jota voidaan perustellusti kritisoida. Toisin kuin yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta, hallinto-oikeus katsoi, ettei liikuntavammaista henkilöä ollut syrjitty. Liikuntavammaisen henkilö oli joutunut ostamaan kolme vierekkäistä istumapaikkaa lennolle ja siten maksamaan muihin matkustajiin nähden kolminkertaisen hinnan matkastaan. Hallinto-oikeuden mukaan ei ole saatavissa tukea sellaiselle tulkinnalle, että lainsäätäjät olisi tarkoittanut rajoittaa palveluntarjoajien hinnoitteluvapautta velvoittamalla tekemään mukautuksia hinnanalennuksina. Hinnanalennus ei hallinto-oikeuden mukaan rinnastunut lain esitöiden tarkoittamiin pienimuotoisiin ja lähinnä konkreettisissa kanssakäymistilanteissa tehtäviin toimiin. Yhtiön liikevaihdolla ei ollut hallinto-oikeuden mukaan asiassa merkitystä.²⁸⁵

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta puolestaan oli katsonut, että kohtuuton kustannus oli estänyt vammaisen henkilön pääsyn palvelujen pariin. Lautakunnan mukaan asiassa tuli arvioida molempien osapuolten kykyä kantaa hinnan aiheuttama tappio sekä ottaa huomioon henkilön vamman erityislaatuisuus ja oletettava harvinaisuus. Lautakunnan mukaan yhtiö oli laiminlyönyt kohtuullisten mukautusten tekemisen.²⁸⁶

Lautakunnan ratkaisua on pidettävä perus- ja ihmisoikeusmyönteisempänä. Lentolipun kolminkertaisen hinnan voidaan katsoa estävän ihmisoikeuksien ja perusvapauksien käyttämisen ja yleisesti tarjolla olevien palveluiden saamisen yhdenvertaisesti muiden kanssa. Lentoyhtiön ei nähdäkseni voida katsoa olevan velvoitettu tarjoamaan lisäistumapaikkoja ilmaiseksi vammaiselle henkilölle ottaen huomioon suhteettoman ja kohtuuttoman rasituksen lisäksi se, että olosuhteiden ei tarvitse olla kohtuullisten mukautusten tekemisen jälkeen vammaiselle henkilölle täsmälleen samanlaiset kuin muille. Se, että mukautukset ovat tyypillisesti pienimuotoisia, ei kuitenkaan nähdäkseni tarkoita sitä, ettei velvollisuus tehdä kohtuulliset mukautukset voisi tarkoittaa minkäänlaisia hinnanalennuksia. Kiinnostavaa hallinto-oikeuden ratkaisussa onkin se, että hinnanalennuksia ei pidetty mahdollisina

---

²⁸⁴ Turun HaO 16.2.2017 17/0067/2.

²⁸⁵ Helsingin HaO 20.12.2019 19/0928/2.

²⁸⁶ Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta 102/2016 20.4.2017.

mukautuksina. Hallinto-oikeus ei pitänyt rasituksen suhteettomuutta tai kohtuuttomuutta olennaisena tapauksessa.

Pyyntö kohtuullisista mukautuksista tulee toteuttaa kohtuullisessa ajassa.²⁸⁷ Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta on arvioinut ajan kohtuullisuutta pyynnön toteuttamisessa. Tapauksessa pyörätuolia käyttänyt asiakas oli pyytänyt irtoluiskan asentamista liikkeen sisäänkäynnille. Vastaaja oli ilmoittanut tilanneensa luiskan, joka asennettaisiin vasta yli kuukauden kuluttua mukautuspyynnön tekemisestä. Mukautusta ei ollut tehty kohtuullisessa ajassa.²⁸⁸

Vammaiselle henkilölle ei saa aiheutua kuluja kohtuullisten mukautusten tekemisestä.²⁸⁹ Yhdenvertaisuuslain 16 §:n sisältämän vastatoimien kiellon mukaisesti henkilöä ei myöskään saa kohdella epäsuotuisasti eikä hänelle kielteisiä seurauksia aiheuttavalla tavalla siksi, että hän on pyytänyt kohtuullisia mukautuksia.²⁹⁰ CRPD-komitea on edellyttänyt, että kohtuullisten mukautusten tekemistä valvotaan, ja että tehokkaita oikeussuojakeinoja on saatavilla.²⁹¹

Vammaisille henkilöille tehtävät kohtuulliset mukautukset voivat hyödyttää myös muita ihmisryhmiä, kuten ikääntyneitä ja pienten lasten vanhempia.²⁹² Selkokielisestä tiedosta on hyötyä niille, jotka eivät puhu kieltä äidinkielenään. Pysäkkikuulutukset julkisessa kulkuneuvossa voivat auttaa myös niitä, jotka eivät tunne reittiä entuudestaan.²⁹³ Komitean yksilövalitukseen antamaan ratkaisuun jätetyn yhteisen eriävän mielipiteen mukaan huolimatta siitä, että kohtuullinen mukauttaminen on yksilöllinen toimenpide, tulee kohtuullisuus- ja suhteellisuusarvioinnissa kiinnittää huomioita mukauttamisen merkitykseen myös tuleville työntekijöille. Toisaalta samaan tapaukseen jätetyssä yksilöllisessä eriävässä mielipiteessä ei yhdytty tähän näkemykseen.²⁹⁴ Vähättelettä mukautusten arvoa laajemmalle ihmisjoukolle katsoisin, että toimijan velvollisuus arvioida mukautuksen kohtuullisuutta rajoittuu siihen henkilöön, jolle mukautus mahdollisesti tehdään.

---

²⁸⁷ HE 19/2014 vp s. 80.

²⁸⁸ Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta 509/2018 18.4.2019.

²⁸⁹ CRPD/C/GC/6 (2018) kohta 26 (f).

²⁹⁰ HE 19/2014 vp s. 83.

²⁹¹ CRPD/C/GC/4 (2016) kohta 31.

²⁹² HE 19/2014 vp s. 44.

²⁹³ World report on disability 2011 s. 169.

²⁹⁴ CRPD/C/12/D/5/2011, Marie-Louise Jüngelin (2.10.2014) liite, yhteinen eriävä mielipide kohta 5 ja yksilöllinen eriävä mielipide.

4.2. Oikeus kohtuullisiin mukautuksiin perusopetuksessa, toisen asteen koulutuksessa ja korkeakoulutuksessa

Oikeudella inklusiiviseen koulutukseen ja kohtuullisilla mukautuksilla on kiinteä yhteys. CRPD-komitea on Belgialle antamissaan loppupäätelmissä esittänyt huolensa siitä, että monet vammaiset opiskelijat joutuvat käymään erityiskoulua, koska yleisessä koulujärjestelmässä ei tehdä kohtuullisia mukautuksia.²⁹⁵ Australialle antamissaan loppupäätelmissä komitea on esittänyt huolensa siitä, että tavallista koulua käyvät vammaiset opiskelijat eivät saa laadukasta koulutusta, koska heille ei tehdä kohtuullisia mukautuksia. Komitea on edellyttänyt Australialta laadultaan riittäviä kohtuullisia mukautuksia koulutuksessa.²⁹⁶

Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea on huomauttanut, että inklusiivinen koulutus edellyttää tukea ja kohtuullisia mukautuksia. Komitea on todennut, että kansalliset viranomaiset pystyvät periaatteessa paremmin arvioimaan yksilön tarvitsemia mukautuksia. Komitea on katsonut, että kohtuullisten mukautusten tekemättä jättäminen kehitysvammaisille lapsille, toisin kuin muille lapsille, oli syrjintää. Kehitysvammaisilla lapsilla ei ollut pääsyä yleiseen koulujärjestelmään. Kehitysvammaisten lasten oikeus inklusiiviseen koulutukseen ei ollut turvattu.²⁹⁷

CRPD-komitea on nostanut esille kaikille sopivan suunnittelun oppimisessa. Sillä mahdollistetaan joustava oppimisympäristö, jossa voidaan palvella kaikkien oppijoiden tarpeita.²⁹⁸ Komitea on kiinnittänyt huomiota siihen, että vammaisen henkilön oikeus koulutukseen edellyttää esteettömyyttä ja saavutettavuutta. Komitea on korostanut, että inklusiivisen koulutuksen tulee olla kauttaaltaan esteetöntä ja saavutettavaa, mikä sisältää kohtuulliset mukautukset. Esteettömyyttä ja saavutettavuutta edellytetään koulumatkan kulkuvälineiltä, rakennuksilta, tiedolta ja viestinnältä sekä opetusmenetelmiltä.²⁹⁹ Vesi- ja saniteettitilojen, kouluruokalan ja virkistystilojen tulee olla esteettämiä ja saavutettavia, inklusiivisia ja turvallisia. Esteettömyyteen ja saavutettavuuteen kuuluu koulutuksen kohtuuhintaisuus vammaisille henkilöille kaikilla koulutuksen tasoilla.³⁰⁰ Oppilaitoksen ja oppimisympäristön esteettömyyttä voi parantaa esimerkiksi vammaistunnuksella merkityillä autopaikoilla,

---

²⁹⁵ CRPD/C/BEL/CO/1 (2014) kohdat 36-37.

²⁹⁶ CRPD/C/AUS/CO/1 (2013) kohdat 45-46.

²⁹⁷ Mental Disability advocacy Center (MDAC) v. Belgia (16.10.2017).

²⁹⁸ CRPD/C/GC/4 (2016) kohdat 22, 24 ja 26.

²⁹⁹ CRPD/C/GC/2 (2014) kohta 39.

³⁰⁰ CRPD/C/GC/4 (2016) kohdat 22 ja 24.

toimivalla talvikunnossapidolla, selkeillä opasteilla ja sillä, että jokaisessa kerroksessa on pyörätuolin käyttäjälle sopiva WC.³⁰¹

CRPD edellyttää kohtuullisten mukautusten tekemistä (5 (3) artikla). Oikeus koulutukseen edellyttää, että vammaisia henkilöitä varten tehdään heidän yksilöllisten tarpeidensa mukaiset kohtuulliset mukautukset (CRPD 24 (2)(c) artikla). Lisäksi vammaisia henkilöitä varten on tehtävä kohtuulliset mukautukset, jotta heillä on syrjimättä ja yhdenvertaisesti muiden kanssa mahdollisuus yleiseen kolmannen asteen koulutukseen, ammattikoulutukseen, aikuiskoulutukseen ja elinikäiseen oppimiseen (CRPD 24 (5) artikla). Velvoitteen toistaminen ilmentää sen tärkeyttä inklusiivisen koulutuksen toteuttamiselle.³⁰²

CRPD-komitea on katsonut vammaisen henkilön oikeutta koulutukseen loukatun, kun sopimuspuoli ei ollut tarjonnut minkäänlaista apua tai tehnyt kohtuullisia mukautuksia, jotta henkilö olisi voinut käydä koulua. Valittaja ei ollut voinut käydä koulua kahteen vuoteen, koska sopimuspuoli ei ollut suojellut häntä yleisesti lisääntyvältä väkivallalta, joka kohdistui henkilöihin, joilla on albinismi.³⁰³ EIT on katsonut tapauksessa Çam v. Turkki, että syrjinnän kieltoa ja oikeutta koulutukseen oli loukattu. Valittaja oli läpäissyt musiikkiakatemian pääsykokeen, mutta hänen pyyntönsä kirjoittautua oppilaitokseen hylättiin. EIT katsoi, että valittajan sokeus oli ainoa peruste hylätä hänen pyyntönsä kirjoittautua musiikkiakatemiaan, eivätkä kansalliset viranomaiset olleet missään vaiheessa harkinneet kohtuullisten mukautusten tekemistä.³⁰⁴

Yhdenvertaisuuslaki edellyttää, että koulutuksen järjestäjä tekee asianmukaiset ja kulloisesakin tilanteessa tarvittavat kohtuulliset mukautukset, jotta vammaisen henkilö voi yhdenvertaisesti muiden kanssa saada koulutusta (15.1 §). Kohtuullisten mukautusten epääminen on syrjintää (CRPD 2 artikla, YVL 8.2 §). Koulutuksen saaminen on ymmärrettävä laajasti, ja se kattaa koulutukseen pääsemisen, koulutuksesta suoriutumisen sekä opinnoissa etene-
misen. Oppilaalla ei ole oikeutta päästä tiettyyn oppilaitokseen tai mihin tahansa kouluun, vaan vammaisiin henkilöihin sovelletaan muihin nähden yhdenvertaisia valintaperusteita.³⁰⁵

---

³⁰¹ Honkala – Lempinen – Nousiainen - Onwen-Huma – Salo – Vacker 2019 s. 29.

³⁰² De Beco 2019 s. 76.

³⁰³ CRPD/C/20/D/23/2014 Y (31.8.2018) kohta 8.10.

³⁰⁴ Çam v. Turkki (23.2.2016).

³⁰⁵ HE 19/2014 vp s. 80.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa ei ole otettu kantaa kohtuullisiin mukautuksiin.³⁰⁶ Opetussuunnitelman perusteiden mukaan kuitenkin perusopetusta kehitetään inklusioperiaatteen mukaisesti, ja esteettömyydestä ja saavutettavuudesta huolehditaan.³⁰⁷ Myöskään lukion opetussuunnitelman perusteissa ei mainita kohtuullisia mukautuksia.³⁰⁸ Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta (VANE) on lausunnossaan ehdottanut kohtuullisten mukautusten vahvempaa esiintuomista lukion opetussuunnitelman perusteissa.³⁰⁹ Lukion opetussuunnitelman perusteissa on kiinnitetty huomiota esteettömyyteen ja saavutettavuuteen opiskeluympäristöjen suunnittelussa ja siirtymävaiheissa eli lukioon ja jatko-opintoihin hakeutumisessa. Lisäksi oppimisen esteettömyyden ja saavutettavuuden tärkeys on mainittu erityisopetuksen ja muun oppimisen tuen yhteydessä.³¹⁰ Olisi tärkeää tehdä kohtuulliset mukautukset näkyväksi osaksi opetussuunnitelmien perusteita.

Eduskunnan oikeusasiamies on käsitellyt kantelua koskien opiskelijoiden mahdollisuutta säännölliseen ruokailuun ammattikorkeakoulussa. Kantelijan mukaan opettajat olivat tietoisia kantelijan terveydentilasta, joka edellyttäisi tietynlaista ruokailumahdollisuutta. Oikeusasiamies totesi, että tilannetta saattaisi olla aiheellista arvioida kohtuullisten mukautusten tekemisen näkökulmasta. Oikeusasiamies piti olennaisena sitä, että kantelijalla on riittävä mahdollisuus ateriointiin opetuspäivien aikana niin, ettei hänen tarvitse jättää opintojaan väliin tai luopua niistä.³¹¹

Eduskunnan oikeusasiamiehen käsittelemässä kantelussa oli kysymys siitä, että kantelijan mukaan yliopiston tiedekunta ei ollut koetilanteessa toiminut kantelijalle myönnetyn erityisjärjestelyjä koskevan suosituksen mukaisesti. Tapauksessa oikeusasiamies huomautti, että opiskelijan näkökulmasta kohtuullisten mukautusten toimimattomuus käytännössä vastaa kohtuullisten mukautusten epäämistä. Oikeusasiamiehen mukaan erityisjärjestelyjä tulisi testata etukäteen. Lisäksi oikeusasiamies korosti kohtuullisten mukautusten

---

³⁰⁶ Ks. perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 sekä muutokset ja lisäykset vuoden 2014 opetussuunnitelman perusteisiin.

³⁰⁷ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 s. 18.

³⁰⁸ Ks. lukion opetussuunnitelman perusteet 2019, jonka mukaan laadittu opetussuunnitelma otetaan käyttöön lukion aloittaneilla opiskelijoilla 1.8.2021 alkaen, ja lukion opetussuunnitelman perusteet 2015 sekä muutokset ja lisäykset.

³⁰⁹ VANE:n lausunto lukion opetussuunnitelman perusteiden luonnoksesta 11.4.2019 s. 1.

³¹⁰ Lukion opetussuunnitelman perusteet 2019 s. 19, s. 28 ja s. 30.

³¹¹ 23.11.2018 EOAK/6270/2017.

tapauskohtaisuutta, kun selvityksessä puhuttiin käytännöstä sijoittaa rauhallista koetilaa tarvitsevat sivupöydän ääreen.³¹²

CRPD-komitea on korostanut, että kohtuullisten mukautusten tekemisen tulee riippua koulutuksen saamisen yhteiskunnallisista esteistä, ei henkilön lääketieteellisestä diagnoosista.³¹³ Edellytys on sopusoinnussa vammaisuuden ihmisoikeusmallin kanssa. Komitea on todennut, että kohtuullisten mukautusten tekemistä tulee arvioida suhteessa yleisempään velvollisuuteen luoda inklusiivinen koulutusjärjestelmä. Inklusiivinen koulutusjärjestelmä tulee toteuttaa asteittain, eikä resurssien puutteella voida oikeuttaa poikkeamista kyseisestä velvollisuudesta siitäkään huolimatta, että resurssit otetaan huomioon mukautusten kohtuullisuutta arvioitaessa. Komitea on katsonut, että mukautuksiin käytössä olevia resursseja tulee tarkastella suhteessa koulutusjärjestelmän resursseihin yleisemmin yksittäisen oppilaitoksen resurssien sijaan. Komitean mukaan kontekstista riippuu, mitä voidaan pitää kohtuullisena missäkin tilanteessa.³¹⁴

EIT:n ratkaisu *Enver Şahin v. Turkki* ja ratkaisuun liitetty eriävä mielipide tarjoavat mahdollisuuden tarkastella rajanvetoa esteettömyyden ja saavutettavuuden ja toisaalta kohtuullisten mukautusten välillä sekä tämän rajanvedon merkitystä. Tapauksessa EIT katsoi syrjinnän kieltoa ja oikeutta koulutukseen loukatun. Yliopisto-opiskelija oli loukkaannuttuaan vakavasti pyytänyt tiedekuntaa mukauttamaan yliopiston tiloja. Tilojen mukauttamista ei kuitenkaan katsottu mahdolliseksi lyhyellä aikavälillä, ja yliopisto ehdotti valittajalle avustajan käyttöä. EIT totesi, että kansainvälinen oikeus sinänsä tunnustaa toisen ihmisen antaman avun mahdolliseksi keinoksi turvata esteettömyyttä ja saavutettavuutta. EIT kuitenkin katsoi, että tapauksessa ei ollut aidosti arvioitu valittajan tarpeita tai avun vaikutuksia valittajan turvallisuuteen, ihmisarvoon ja riippumattomuuteen. Avustajan tarjoaminen ilman yksilöllistä arviointia ei ottanut huomioon valittajan tarvetta elää mahdollisimman itsenäisesti ja riippumattomasti.³¹⁵

Ratkaisuun on jätetty eriävä mielipide, jonka mukaan tapauksessa ei ollut ensisijaisesti kyse syrjinnän kiellosta ja kohtuullisista mukautuksista, vaan oikeudesta koulutukseen ja koulutuksen esteettömyydestä ja saavutettavuudesta. Eriävän mielipiteen jättänyt tuomari katsoi

---

³¹² 18.10.2019 EOAK/2719/2018.

³¹³ CRPD/C/GC/4 (2016) kohta 30.

³¹⁴ Ibid. kohdat 28 ja 30.

³¹⁵ *Enver Şahin v. Turkki* (30.1.2018).

valittajan pyytäneen esteettömyyttä ja saavutettavuutta yleisemmin, ja muistutti tämän velvollisuuden asteittaisuudesta, kun kyse on olemassa olevista rakennuksista. Tuomari katsoi valittajan jättäneen yliopistolle hyvin vähän aikaa toteuttaa muutokset. Lisäksi tuomari katsoi, että valittaja olisi voinut jatkaa neuvotteluja yliopiston kanssa koskien hänelle sopivia kohtuullisia mukautuksia. Eriävän mielipiteen mukaan kohtuullisia mukautuksia ei ollut evätty. Oikeutta koulutukseen tai syrjinnän kieltoa ei ollut loukattu.³¹⁶

Ratkaisuun jätetty eriävä mielipide havainnollistaa hyvin, miten eri lähtökohta johtaa erilaiseen lopputulokseen. Nähdäkseni lähtökohtaisesti sillä, pyytääkö henkilö yleisemmin esteettömyyttä ja saavutettavuutta, ei ole merkitystä kohtuullisten mukautusten tekemisen velvollisuuden kannalta. Jos kohtuullisten mukautusten tekemiseen potentiaalisesti velvoitetun toimijan olisi pitänyt ymmärtää, että henkilöllä on vamma, joka saattaa edellyttää mukautuksia, velvollisuus tehdä kohtuulliset mukautukset on syntynyt. Tällöin henkilön kanssa tulee käydä vuoropuhelua siitä, millaiset kohtuulliset mukautukset olisivat mahdollisia tilanteessa, jotta esteettömyys ja saavutettavuus voitaisiin mahdollistaa kyseiselle henkilölle.

Eri oppilaat saattavat tarvita erilaisia mukautuksia, vaikka kyse olisi samasta vammasta. Jotta mukautukset vastaisivat oppilaan tarpeita ja jotta ne pystyttäisiin järjestämään, keskustelua mukautuksista tulee komitean mukaan käydä erilaisten koulutuksesta vastaavien tahojen ja vammaisen oppilaan sekä tilanteesta riippuen vammaisen oppilaan perheenjäsenten kanssa.³¹⁷ Perusopetuksessa on velvollisuus tehdä yhteistyötä kotien kanssa (POL 3.3 §). Myös nuorille tarkoitettussa lukiokoulutuksessa sekä ammatillisessa koulutuksessa on velvollisuus olla yhteistyössä opiskelijoiden huoltajien kanssa (LL 31 § ja LAK 124.2 §). Yhteistyö on tärkeää oppilaan oikeuksien ja edun toteuttamisen kannalta. Toisaalta koulun tulee varmistaa, ettei lapsi myöskään kärsi vanhempien yhteistyöhön osallistumattomuudesta.³¹⁸

CRPD-komitea on esittänyt esimerkkeinä mukautuksista koulutuksessa muun muassa oppitunnin sijainnin vaihtamisen, monisteiden tarjoamisen vaihtoehtoisessa muodossa ja apuvälineteknologian käytön sallimisen. Komitean mukaan tulee myös harkita aineettomia mukautuksia, kuten lisääjän antamista oppilaalle, taustamelun vähentämistä ja vaihtoehtoisten arviointimenetelmien käyttämistä. Komitea on katsonut, että kohtuullisen mukauttamisen koulutuksessa tulisi olla maksutonta. Myöskään yksityisten oppilaitosten tai yritysten ei

---

³¹⁶ Enver Şahin v. Turkki (30.1.2018).

³¹⁷ CRPD/C/GC/4 (2016) kohta 30.

³¹⁸ Hakalehto-Wainio 2012 s. 116 ja s. 125.

tulisi periä maksuja esteettömyys- ja saavutettavuustoimenpiteistä tai kohtuullisista mukautuksista.³¹⁹

EIT on todennut, että kohtuulliset mukautukset koulutuksessa voidaan tehdä monella tavalla: aineellisessa tai ei-aineellisessa, opetuksellisessa tai organisatorisessa muodossa, koskien koulurakennusten esteettömyyttä, opettajankoulutusta, opintojen mukauttamista tai sopivia tiloja. EIT on todennut, että on kansallisten viranomaisten tehtävä määritellä tarvittavat toimenpiteet. Kansallisten viranomaisten tulee kuitenkin olla erityisen huolellisia päätöksenteossaan ottaen huomioon vammaisten lasten erityinen haavoittuvaisuus.³²⁰

Kohtuullisia mukautuksia oppilaitoksessa voidaan toteuttaa esimerkiksi tekemällä tilaa pyörätuolipaikoille siirtämällä irrotettavia tuoleja, antamalla muistiinpanot kirjallisesti ja kuvaillemalla kuvia näkövammaiselle opiskelijalle. Ammatillisessa koulutuksessa oppiminen tapahtuu osittain työelämässä, ja koulutuksen järjestäjä huolehtii siitä, että tarjolla on esteetömiä ja saavutettavia oppimisympäristönä toimivia työpaikkoja.³²¹ Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta (VANE) on lausunnossaan huomauttanut, että muuhun kuin oppimisen tavoitteisiin tai oppimäärään kohdistuvilla kohtuullisilla mukautuksilla ei koskaan saisi olla vaikutusta oppilaan työskentelyn arviointiin.³²²

Pohjois-Suomen hallinto-oikeus on käsitellyt kohtuullisia mukautuksia lukio-opinnoissa. Tapauksessa vammaisen opiskelijan omavastuuosuus koulumatkoista, joihin hän sai tukea vammaispalvelulain nojalla, oli noin 200 euroa kuukaudessa. Vammattomat opiskelijat saivat koulumatkatukea Kansaneläkelaitokselta, ja heidän omavastuuosuutensa koulumatkoista oli enintään 43 euroa kuukaudessa. Hallinto-oikeus totesi, että vammaisen opiskelijan koulumatkojen omavastuuosuuteen tuli tehdä kohtuulliset mukautukset, jotta hän olisi yhdenvertaisessa asemassa muihin opiskelijoihin nähden. Hallinto-oikeus katsoi, että mukautuksia ei ollut pidettävä kunnalle suhteettomina eikä niiden ollut katsottava aiheuttavan kunnalle kohtuutonta rasitetta ottaen huomioon lukio-opintojen lyhyt määräaikaisuus. Hallinto-oikeus myös katsoi, että tilanteessa vertailu tuli tehdä suhteessa vammattomiin opiskelijoihin eikä suhteessa muihin vammaisiin henkilöihin.³²³

---

³¹⁹ CRPD/C/GC/4 (2016) kohdat 24, 30 ja 76.

³²⁰ Çam v. Turkki (23.2.2016) kohdat 66-67.

³²¹ Honkala – Lempinen – Nousiainen - Onwen-Huma – Salo – Vacker 2019 s. 30.

³²² VANE:n lausunto perusopetuksen oppilaan oppimisen ja osaamisen arvioinnin täsmentämisestä 10.12.2019 kohta 6.4.

³²³ Pohjois-Suomen HaO 30.11.2018 18/0643/3.

Korkein hallinto-oikeus on käsitellyt kohtuullisia mukautuksia perusopetuksessa. Tapauksessa oli kyse POL 32 §:n mukaisesta oikeudesta maksuttomaan koulukuljetukseen tai riittävään avustukseen silloin, kun vammaisen oppilaan koulupäivä joudutaan keskeyttämään hänen häiritsevän tai väkivaltaisen käyttäytymisensä vuoksi. Korkein hallinto-oikeus katsoi, että koulupäivän keskeyttäminen oli kiinteässä yhteydessä oppilaan vammaan tai sairauteen, eikä oppilas kyennyt säätelemään omaa käytöstään samanikäiseen vammattomaan lapseen verrattavalla tavalla. Kaupungin opetusjohtajan päätös olla myöntämättä oppilaalle maksutonta koulukuljetusta tai riittävää avustusta oli lainvastainen.³²⁴

---

³²⁴ KHO:2019:7.

5. Lopuksi

Yhdenvertaisuudessa ja syrjimättömyydessä on kysymys ihmisarvosta ja ihmisten samanarvoisuudesta erilaisuuksista huolimatta. Vammaisiin henkilöihin kohdistuva syrjintä on otettava vakavasti. Käsitys vammaisuudesta on laajentunut hyväntekeväisyysmallin ja lääketieteellisen mallin kapeasta suhtautumistavasta sosiaaliseen malliin ja ihmisoikeusmalliin, joissa ympäristön vaikutus vammaisuuden rakentumisessa on ymmärretty ja hyväksytty. Suhtautumistavan muutoksella on valtava merkitys, sillä se ohjaa yhteiskuntaa purkamaan asettamiaan esteitä.

CRPD:n myötä oikeus inklusiiviseen koulutukseen on tunnustettu kansainvälisesti ihmisoi-
keutena. Oikeus inklusiiviseen koulutukseen edellyttää, että vammaiset henkilöt pääsevät
yhdenvertaisesti muiden kanssa yleiseen koulutusjärjestelmään, mutta se ei vielä riitä. Kou-
lutukseen tulee tehdä muutoksia kokonaisuudessaan. Sen sijaan, että vammaisten oppilaiden
edellytetään mukautuvan yleiseen koulutusjärjestelmään, yleisen koulutusjärjestelmän tulee
mukautua kaikkien oppilaiden tarpeisiin. Tässä kohtaa voidaan palata tutkielman alussa esi-
tettyyn Bengt Lindqvistin ajatukseen siitä, että koulutusjärjestelmillä ei ole oikeutta tietyn-
tyyppisiin lapsiin. Oikeus koulutukseen on itsessään perustavanlaatuinen perus- ja ihmisoi-
keus, minkä lisäksi oikeuden toteutuminen vaikuttaa usean muun oikeuden toteutumiseen.
Oikeudella koulutukseen on lisäksi yksilön ylittävä, yhteiskunnallinen merkitys. Inklusiivi-
nen koulutus luo mahdollisuuksia inklusiiviselle yhteiskunnalle, joka mukautuu ihmisten
erilaisuuteen.

Inklusiivinen koulutus edellyttää toteutuakseen kohtuullisia mukautuksia, jotka ovat olleet
tutkielman tarkastelun kohteena. Kohtuullisilla mukautuksilla mahdollistetaan vammaisten
henkilöiden oikeus päästä yleiseen koulutusjärjestelmään ja saada laadukasta koulutusta.
Kohtuullisilla mukautuksilla pyritään vammaisten henkilöiden tosiasialliseen yhdenvertai-
suuteen. Tutkielmassa on tarkasteltu, millaisiin kohtuullisiin mukautuksiin vammaisella
henkilöllä on oikeus perusopetuksessa, toisen asteen koulutuksessa ja korkeakoulutuksessa.
Tutkielman tuloksia voi hyvin hyödyntää myös muunlaisessa koulutuksessa.

Kohtuulliset mukautukset ovat luonteeltaan tapauskohtaisia, yksilöllisiä toimenpiteitä. Vam-
maisten henkilöiden moninaisuus edellyttää monenlaisia mukautuksia. Vaikka henkilöillä
olisi samanlainen vamma, he saattavat tarvita erilaisia mukautuksia. Koulutuksessa mukau-
tukset voivat vaihdella esimerkiksi lisääjän antamisesta vaihtoehtoisten arviointimenetel-
mien käyttämiseen ja oppitunnin sijainnin vaihtamisesta koulumatkojen omavastuuosuuden

alentamiseen. Olennaista on, että kohtuullisilla mukautuksilla varmistetaan vammaisten henkilöiden yhdenvertainen mahdollisuus nauttia ihmisoikeuksistaan ja perusvapauksistaan. Kohtuulliset mukautukset eivät saa aiheuttaa suhteetonta tai kohtuutonta rasitetta niiden tekemiseen velvoitetulle. Myös suhteeton tai kohtuuton rasite määrittyy tapauskohtaisesti riippuen toimijasta, joka on potentiaalisesti velvoitettu tekemään kohtuulliset mukautukset.

Velvollisuus tehdä kohtuulliset mukautukset alkaa silloin, kun niiden tekemiseen potentiaalisesti velvoitetun toimijan olisi pitänyt ymmärtää, että henkilöllä on vamma, joka saattaa edellyttää mukautuksia. Kohtuullisten mukautusten epääminen on syrjintää. Kohtuullisten mukautusten tulee toimia käytännössä, sillä niiden toimimattomuus vastaa vammaisen henkilön näkökulmasta niiden epäämistä. Yhdyn de Becon käsitykseen siitä, että kohtuullisten mukautusten tekemisessä vuoropuhelun ja menettelyn merkitys korostuu. Kohtuullisten mukautusten tapauskohtaisuus edellyttää aitoa dialogia vammaisen oppilaan, hänen huoltajinsa ja koulutuksen järjestäjän välillä. Osapuolten on helpompi hyväksyä lopputulos, kun he kokevat tulleen aidosti kuulluiksi.

Tutkielmassa on pohdittu joitakin mahdollisia ongelmakohtia kohtuullisten mukautusten toteuttamisessa. Koska kohtuulliset mukautukset ovat tapauskohtaisia, toimijoille voi olla epäselvää, mikä heidän velvollisuutensa sisältö milloinkin on. Toimijan tulisi pystyä arvioimaan mukautusten kohtuullisuutta paitsi itsensä, myös vammaisen henkilön kannalta. Ongelmakohtaksi saattaa muodostua se, käydäänkö kohtuullisista mukautuksista aitoa vuoropuhelua vammaisen henkilön ja toimijan kesken. Tietoisuuden lisääminen kohtuullisista mukautuksista on tärkeää, koska tietoisuuden puuttuminen voi olla esteenä oikeuden toteutumiselle.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta (VANE) on tutkinut vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista kyselytutkimuksella vuonna 2017. Vastauksia pyydettiin vammaisilta henkilöiltä, heidän läheisiltään sekä vammaisjärjestö- ja vammaisneuvostotoimijoilta. Tutkimuksessa kysyttiin muun muassa, miten hyvin toteutuvat oikeus inklusiiviseen opetukseen ja tarvittaviin tukitoimiin ja kohtuullisiin mukautuksiin koulutuksessa. Vastausten näihin kysymyksiin voidaan todeta jakautuneen, ja ”en osaa sanoa”-vastaus oli yleinen. Oikeus inklusiiviseen opetukseen koettiin kuitenkin yhdeksi parhaiten toteutuvaksi

oikeudeksi, kun otettiin huomioon kaikki vastaukset. Yleisesti oikeuksien koettiin toteutuvan pääsääntöisesti melko huonosti.³²⁵

Tutkimustulos vaikuttaisi myönteiseltä inklusiivisen opetuksen toteutumisen kannalta. Se, että pääsääntöisesti melko huonosti toteutuvista oikeuksista oikeus inklusiiviseen opetukseen toteutuu parhaiten, ei kuitenkaan ole ideaalitilanne. Suuri määrä ”en osaa sanoa” -vastauksia herättää kysymyksiä siitä, miten hyvin käsitteet tunnetaan, miten paljon tietoa niistä on saatavilla ja miten hyvin oikeudet toteutuvat.

Vammaisten henkilöiden oikeudet ovat vähitellen saaneet enemmän huomiota, ja vaikuttaa siltä, että niiden näkyvyys tulee kasvamaan. Vammaisuus nimenomaisena kiellettynä syrjintäperusteena puuttuu monesta ihmisoikeussopimuksesta. CRPD ei ole ollut kansainvälisesti voimassa vielä pitkään, ja Suomessa se on ollut voimassa vielä vähemmän aikaa. Euroopan unionissa on vasta vireillä direktiivi, joka ulottuisi vammaisten henkilöiden yhdenvertaiseen kohteluun työelämän ulkopuolella. Kohtuulliset mukautukset hakevat vielä muotoaan, mistä kiinnostavana osoituksena on tutkielmassa käsitelty tapaus, jossa Helsingin hallinto-oikeus ja yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta päätyivät erilaisiin ratkaisuihin. Kansainväliseltä ja eurooppalaiselta tasolta tulevat vastaukset siihen, millaisia kohtuullisia mukautuksia missäkin tilanteessa edellytetään, saattavat jäädä rajallisiksi, jos kansallisten viranomaisten katsotaan olevan parempi taho arvioimaan tilanteen edellyttämiä kohtuullisia mukautuksia.

Vammaisten henkilöiden oikeuksia olisi tärkeää tutkia lisää. Tutkimus palvelisi tietoisuuden lisäämistä vammaisten henkilöiden oikeuksista. Tutkimuksella voitaisiin vaikuttaa myös asenteisiin, jotka voivat olla esteenä vammaisten henkilöiden oikeuksien täysimääräiselle toteutumiselle. Kohtuullisia mukautuksia olisi niiden tapauskohtaisuuden vuoksi erityisen hyödyllistä tutkia empiirisesti. Olisi tärkeää kartoittaa kohtuullisten mukautusten käsitteen tuntemista sekä sitä, millaisia kohtuullisia mukautuksia on käytännössä tehty. Empiiristä tutkimusta hankaloittaa se, että kohtuullisista mukautuksista ei lähtökohtaisesti tehdä valituskelpoista päätöstä. Tutkimusta vaikeuttaa myös se, että esimerkiksi näkövammaisen henkilön auttamista konkreettisessa tilanteessa ei välttämättä tunnisteta kohtuulliseksi mukautukseksi. Mahdollisista haasteista huolimatta tutkimus voisi tuottaa arvokasta tietoa kohtuullisista mukautuksista.

---

³²⁵ VANE: Kysely oikeuksien toteutumisesta vammaisten henkilöiden arjessa. Raportti keskeisistä kyselytuloksista. Tutkimus on tehty vuonna 2017.